KUPAR

Hind rbl. 2.50

MATI UNT · Doonori meelespea

KUPAR

KUPAR

Mati Unt

DOONORI MEELESPEA

Mati Unt

DOONORI MEELESPEA

EESTI KIRJANIKE LIIDU
KOOPERATIIV «KUPAR»
TALLINN 1990

E
U 66

Väljaande on toimetanud ja majanduslikult
korraldanud kirjastuskooperatiiv «Kupar»

«Kupra» esimees — E. Vetemaa
aseesimees — H. Luik
peatoimetaja — J. Kross

Kujundanud J. Kaarma

© Mati Unt, 1990

I

Kauem kõhklemata läheb ta siis ühe
hiiglakõrge torni juurde, kavatsedes
end sealt alla kukutada. (...) Ent
torn tegi ootamatult häält...

Apuleius: Amor ja Psyche

OOTAMATU KUTSE

Täna lendas taevas vares, tuul oli mere poolt ja kuidagi madal, liiva tuli koguni aknast sisse ja kattis ajalehed ning muud paberid. Puhusin lehe puhtaks, kuid sinna ilmusid uued liivaterad, neid tungis isegi suhu. Ka valgus oli kollasem, kui peaks olema, ja muugi tundus kollasem, näiteks mu enda sõrmed. Võtsin ikka ja jälle kätte kirja, mille olin saanud hommikul. Lugesin seda hoolikalt, kuid kõik jäi sama arusaamatuks kui ennegi. Tundmatu kirjutas vene keeles. Ta soovis, et me pühapäeval kohtuksime Leningradis, ristleja «Aurora» ees.

Pühapäeval, Leningradis, ristleja «Aurora» ees? Nädala pärast, mitusada kilomeetrit eemal?

Miks?

Kirjas ei olnud vähimatki seletust. Ainult viimane lause ähvardas:

«Kohtumine on hädavajalik.»

Allkirja ei olnud.

Niisuguse kirja võiks ka ära visata, aga . . .

Aga:

hädavajalik? Kellel on häda? Minul? Temal?

Kui suur on see häda?

Võib-olla olen saanud päranduse?

Võib-olla on tegemist salaluurega?

Kauni naisega?

Välismaa kirjastajaga?

Mis veel?

Müstifikatsioon? Mind meelitatakse kaugele, et tappa?

Austaja?

Surija?

Sõjaväe vastuluure?

Panin kirja ära, otsustasin juba kolmandat korda,

et ei sõida kuhugi. Ega ma ole niidist tõmmata! Anonüümne kiri, ja mina kavatsen sõita? Kes on siin hull?

Arvatavasti kirjutaja.

Ma olen olnud küllalt hämar kirjanik, vabadusvõitlejad ja nuhid pole minu vastu erilist huvi tundnud. Tõsi, vahel olen saanud kirju, kus valgustatakse mõnd uut maailmasüsteemi, räägitakse sünergeetikast, skeemid muidugi lisatud. Aga nüüd — ristleja «Aurora» juurde, mida nimetatakse teatavasti revolutsiooni hälliks — sealt lasti 25. oktoobri ööl 1917 pauk Talvepalee pihta, mis olevat olnud pealetungi alguse märgiks. Mis seost on minul tolle pauguga? Jah, ka mina elan tolle paugu kaudsete tagajärgede atmosfääris, kuid seda teevad ju kõik, kes mind ümbritsevad. Kas siis kõik kutsutakse sinna kokku? Või ainult pooldajad? Või vastased? Jah, olen ma üksi kutsutud? Või tehti valik? Aga kelle hulgast?

Ei, see on rumal nali. Keegi tahab millegi eest kätte maksta.

Mille eest?

Kas ma olen süüdi?

Nagu kõik inimesed, aga kas rohkem kui teised? Ei, ma ei reageeri kuidagi, olin äkki otsustanud.

Keetsin kohvi viimasest pakist, mille olin Soome kirjastaja käest saanud, lisasin talongiga saadud suhkrut, olin äkki rahulik ja leiutasin eneserahustamist veel lisakski, eriti eluoluliste asjade seast: autole pole bensiini, rongile ei saa pileteid, bussid on täis. Ma ei saa ju sõita, sest riigis on raske olukord! Bensiin lõppes otsa halva rongiühenduse pärast, halb rongiühendus sundis rongide arvu vähendama, ka bussidele ei jätku bensiini. Ega ma ometi jala ei lähe?! Ja üldse ei lähe ma kuhugi. Saia veel on, aga isegi poodi ma ei lähe, sest vorsti ei ole. Püsin kodus, ei lähe kuhugi. Riigi raske olukord soodustab eneseisolatsiooni, jumal tänatud. Kuhugi pole minna, midagi pole enam vaja. Las kirjutavad ja kutsuvad. Tõmbun üha rohkem endasse, püüan aru saada, kes ma tegelikult olen, püüan aru saada, kes ma olen objektina, sest subjekt on oldud küll. Nii teen nina-

nipsu kogu maailmale, solvan teda rängalt, ei lähe maailma lõppu vaatama, tema hauale nutma. Olen kodus, laman selili diivanil, mille vedrud on küll torkima hakanud, aga diivaniparandajat pole niikuinii saada, ja lisaks pole saada ka mööbliriiet. Seepi mul veel on, terve tükk, ja isegi hambapastat on üks tuub hilbadeks aegadeks ära peidetud. Ei lähe ma ristleja juurde, ignoreerin kõike ja kõiki!

Muidugi, puudus ja vaesus ei tohiks olla põhjuseks, et ma loobun suurest seiklusest. Üks mu kolleeg käis hiljuti Põhja-Koreas, teine Mongoolias. Kauged maanurgad, kus päike kõrvetab nagu siingi ja kus protsessid ja tendentsid on täiesti võõrapärased ning lõpuni mõistetamatud. Miks mina ei lähe ristleja juurde, kust võib alguse saada midagi väga suurt? Lühiromaani aine! Võib-olla isegi epopöa? Tsaariperekonna viimane liige tahab mulle rääkida kõik? Ja mina laman torkival diivanil oma illusoorses elevandiluust tornis?

Aga kui ristleja lastakse terroristide poolt õhku ja mind on kutsutud vaatama? Miks vaatama? Võib-olla tahetakse, et ma hukkuksin koos ristlejaga?

Ei, ma ei lähe.

Teisalt: kui tegemist on laevaga, siis sõidab see võib-olla merele ja mind võetakse kaasa. Aga ma ei ole kunagi olnud merekirjanik. Tõsi, olen kirjutanud Lennart Mere juubeliartikli, kuid sellepärast ei võeta mind ometi ristleja meeskonda!

Olen ehk arvatud mõne radikaalse organisatsiooni liikmeks? Ehk tahetakse revolutsiooni ümber hinnata ja sel puhul ristleja pidulikult uputada? Pärast heidetakse lilli lainetesse? Peetakse kõnesid? Aga sellisel juhul oleks kiri sisaldanud mõne deklaratsiooni, mõne loosungi või muu seletuse. Kui tahetakse värvata vastupidises suunas, informaatoriks või konsultandiks, siis ei kutsuta kaile, kõigi silma alla, vaid keldribaari. Mõni naine? Kes on armunud? Siis kirjutaks ta paargi sõna armastusest, seda enam, et ma olen tuntud väga truu mehena ja vajan seetõttu emotsionaalset lähenemist, millest kirjas pole mingit märki. Homoseksualist? Nad ei pea mind üldiselt omaks, ja

miks siis ristleja? Seksuaalsümbol? Mees: kahurid, vägev nina lõikab laineid?

Ehk tuleb see kiri alateadvusest: Lendav Hollandlane, Silver Ükssilm, Moby Dick, *ship of transcendence*? Kui ristleja mast viitab Põhjanaelale, mille ümber tiirleb meie maailm? Kui see on Valge Laev, mida asjatult oodatakse? Laev, mis läheb üle Unustuse Jõe? Üle Leete?

Kuid kiri oli väga materiaalne. Paberile pudenes peenikest liiva. Mina seisin akna all.

INSPIRATSIOON

Hulkusin sihitult linnas.

Kohtasin paari tuttavat ja kõhklesin, kas rääkida neile oma murest. Miskipärast lõin viimasel hetkel, kui suu juba avanes, ikkagi kõhklema. Justkui oleks keegi mind keelanud. Kirjas ju ei nimetatud kutset saladuseks. Ometi ei tahtnud ma riskida. Võib-olla taheti niiviisi mu lojaalsust kontrollida. Kui ei tahetud, siis pelgasin tuttavate silmis naeruväärseks jääda. Keegi poleks uskunud. Nad oleksid arvanud, et teen nalja või olen purjus. Ja kui poleks arvanud, siis ei oleks keegi hoolinud. Kutse, mõelda vaid! Kui palju on meid kutsutud! Ja kuhu veel! Ülemnõukogu istungile, Paganamaale, PEN-klubisse, piinakambrisse, Picasso maalide oksjonile. Oma «Auroraga» ei üllata sa kedagi.

Vahtisin «Estbrillianti» uhkeid vaateaknaid, kus kõik see sära oli laotatud tumesinisele sametile. Märkasin ühe gemmi äärel väikest kärbest, jumala loomakest, kelle elu ei maksa midagi. Milline jultumus puudutada tuhandeid! Milline suur joon! Tundus, et iga juhus salvas mind ja süüdistas. Teinekord juhtub nii, et kakskümmend tuhat meest lähevad surma, et võita maaribakest, kuhu nende hauadki ära ei mahu, mina aga kõhklen. Kas mul siis pole põhjust, tahet ja jõudu? Suur olla tähendab teha suuri tegusid, on sel-

leks põhjust või ei ole. Pöördusin «Estbrillianti» hiilgusest ära ja läksin taksopeatusse, kus muidugi oli ümbes viiekümneinimeseline saba.

Mitmes oma teoses olen jõudnud taksosabani ja siis kirjelduse katki jätnud. Sest peaks kirjeldama taksosaba, inimesi seal — küllalt representatiivne pilt —, oma notust, pärast aga sõidu ajal kümne kilomeetri jooksul aknast avanevat vaadet, erinevaid linnaosasid, ja olekski justkui valmis pilt Soome lahe äärsest poolemiljonilisest endisest hansalinnast, nüüdsest pealinnast.

Uudusega märkan, et praegugi jätan pooleli.

Käsi ei tõuse.

Ei taha kirjeldada elu.

Teisalt — ei taha Tallinna pähe ka vaba fantaasiat välja pakkuda.

Seetõttu jääb ebamääraseks, kuidas ma koju sain.

Tiina Kirs prognoosis raadios postmodernismi peatset lõppu. Ehkki ta tegi seda väga intelligentselt, ei tõusnud ta tol konkreetsel päeval esile teoreetikute massist, kes aina loodavad tulevikule, kus kõik on hoopis teisiti, näiteks vabam kui seni, või piiratum, kui postmodernismi kõikelubatavusest lähtuda. Inimesed tahavad tagasi realismi ahelatesse, kuid üldisemas plaanis pooldavad nad siiski vabadust ja see tundub olevat väga inimlik joon, mida sama hästi võib nimetada ka loomalikuks. Jaaguar ei taha olla puuris, seda oleme kõik näinud, ehkki puuriga kohanenud jaaguare võiks mu oponent hulgi välja pakkuda. Mina ei tea, kas ma tahan olla vaba või mitte. Liiga palju on keelajaid ja ässitajaid, vahel tekib lausa soov olla autistlik, peita pea liiva sisse ja hinge kinni hoida. Mis veel väljast meelde jäi? Üle õue lendas helikopter ja ma soovisin, et ta alla kukuks. Ega lendur oleks viga saanud, nii palju ma tean. Liigutasin huuli, sosistasin: kuku, kuku, kuku. Nagu vene rulett. Ta ei kukkunud, mida võis ka ette arvata. Möödus juhuslikke isikuid. Mõtlesin, kuidas nad suhtuvad tervik-

pildi loomisesse. Tervikpilt millest? Kõigest sellest, mis jääb väljavalitud alale, kokkulepitud ruumi. Kes valib välja, kes lepib kokku? Armastus, võiks öelda, aga ka maitse, nii hea kui halb, ja mitte ainult maitse, vaid ka maik — vere maik suus, kasvõi siis, kui oled liiga kõva harjaga hambaid pesnud. Sellest võiks lähtuda.

Aga mille tarvis lähtuda?

Rumal küsimus.

Et luua.

Kui ... näiteks kirjutada mehest, kes ärkab õhtul ja eksib sügavalt, arvates, et on hommik!

Kui ... kirjutada tundmatust naisest, kelle ukse taga koputab eksinud isik!

Kui ... kirjutada naisest, keda petetakse ja kes teeb asjatult oma mehele süüa, ootab aknal!

Kui kirjutada amneesiast!

Ja Andersonist!

Paljudest meestest ja naistest, näiteks maaolustikus?

Aktuaalsetest faktidest?

Korraga paljudest.

Hüperaktiivsest vanamehest tühermaal.

Miks ei võiks seda teha?

Lõppude lõpuks pääseks niiviisi reaalsusest, kus sind ootab ristleja, kahurid laetud.

Mõtlesin: on ikka kirjutatud stseene, mis algavad eikuskilt ja lõpevad eikuskile. Mis kirjutatud, ärme kirjutamisest nii palju räägime, hoopis elatud, läbi elatud on neid! Vähemalt mina mäletan oma elu küll nõnda. Võib-olla teiste kogemused ei kattu minu omadega. Millal ilmus see pilv taevasse? Ei pannud tähele, aga nüüd on ta seal. Kas ma ootan ära ta lahkumise? Ei, kindlasti ajan ennast enne püsti, sest sääsed tulevad aknast, imevad verd, ja päike loojub mõni aeg hiljem. On sel pilvel siis algust ja lõppu, küsin nagu laps filosoofiaseminaril, kogemata keset istungit sisse tulnud. Või võtame mõned abielud, ükskõik kas enda või teiste omad. Tutvuti, tutvus arenes, ükskord aga saabus kriis, päris kriis, mis oli

alanud juba ammu ja pole siiani üle läinud. Läbi autoakna vilksatab nägu, näpp ninas, talgi on oma ehilugu, aga mis see meisse puutub, pidurdusteekond on ju pikk. Kuskil kerjab sant, jaanimardikas hiilgab põõsa all, ja mõned, kes peavad teda ussiks, ei tule kohale, mets on tühi, ainult lehed kahisevad ilma meieta, aga meie lamame, sügame ennast, uinume ja ärkame koldu ajal, ning hing naaseb mõne sekundi pärast oma kehasse, ja elu käib kui kellavärk.

PILDIKE NOORPÕLVEST

Ristleja «Aurora» laskis oma paugu 25. oktoobri ööl 1917, pärast seda käis Helsingis ja Kroonlinnas. 1946. aastast seisab ta igavesti Neeval.

Kõikjal võib leida vanu, teenekaid veesõidukeid. Näiteks viikingite Osebergi laev Oslo lähedal. Või Fitzcarraldo laev keset džunglit.

See juhtus 1964. aastal Värskas.

Olime sinna sõitnud laagrisse. Olen unustanud selle laagri korraldaja või korraldajate täpsed nimed. Igal juhul oli tegemist edumeelse üritusega. Keegi kohalolijatest ei tahtnud isikukultust ega formaalset ideoloogiat. Me olime umbes kahekümneaastased, kuid paljud keskkooliõpilased polnud veel viisteistki. Mäletan, et seal liikus ka praegune filmirežissöör Mark Soosaar, kes tookord alles raadiole saateid tegi. Televisioonimeestest mäletan Mati Põldret ja Aare Tiisvälja. Maailm erines praegusest: öösiti püüti vähki, ja ma ei mäleta, et see oleks olnud keelatud. Lõkke ääres käisid elavad diskussioonid. Kahjuks ma ei mäleta enam, mille üle. Kuid ma kordan — olime edumeelsed. Värska asub Eesti kagunurgas, Setumaal. Küllap seetõttu nimetatakse nn. Värska kõrbe ka Setumaa Saharaks. See on tuiskliiva-ala, mitu ruutkilomeetrit suur.

Sinna tegime ühel päeval matka. Läksime teele

koidu ajal, kui oli veel jahe. Aga õnnis aohetk oli kohe möödas. Päike kõrvetas, tuult ei olnud. Madalad põõsad ei pakkunud varju. Kaua kõndisime inimtühjal maastikul. Higi jooksis, kaasavõetud vesi sai otsa. Kuhu me läksime, enam ei tea. Kui palju imelikke asju on tehtud möödunud aastate jooksul! Keegi ei julgenud esimesena öelda, et lähme tagasi. Vastupidi, mõned vastupidavamad isegi nautisid nõrgemate meeleheidet. Paar korda möödusime taludest, kuid esialgu ei kohanud ühtki kohalikku inimest. Ühe talu aknad olid lahti ja seest kostis Duke Ellingtoni «Karavan». See sobis liigagi hästi. Tookord me ei osanud selle peale mõelda. Vantsisime edasi, ümberringi pruuniks kõrbenud taimestik. Vahel kostis kaugelt pommiplahvatusi — arvasime, et lennuvägi teeb järvel manöövreid, seda tunnistas plahvatusele järgnev pikk ja kume kaja. Plahvatuste järgi võisime oletada, kuspool on järv. Igatahes kaugel. Siis tõusis üks võõras mees otsekui unest meie ette, läbi virvendava õhu. Poolalasti, lihaseline, pruuniks põlenud. Aga ta rääkis arusaamatult. Ei, see polnud võõras keel, see oli emakeel. Aga võib-olla oli mehel keel suust lõigatud? Üksildastes kohtades on ju alati palju saladusi ja vähesedki tunnistajad eriti ohtlikud. Miks mitte, et saladuse valdaja oli humanist, ei tahtnud mehelt elu võtta, ei tapnud teda, võttis temalt ainult kõnevõime? Mis sa žestidega ikka edasi annad, kui tegemist on keerukate poliitiliste vastuoludega, mine tea, ehk sõjajärgsete raskete murranguaastatega eesti külas. Aga võib-olla oli ta lihtsalt purjus. Ja alati võib olla mingisugune kolmas võimalus. Igatahes küsis julgeim meist nüüd juua. Mees mõmises jaatavalt ja viipas meile käega, et tulgu me tema kannul. Kõhklesime, aga läksime. Ja ennäe, põõsastiku taga oligi midagi: pooleldi liiva tuisanud paat! Paar küljelauda katki, halliks pleekinud istmelaual valvas sisalik, kes kohe liiva kadus. Mees istus paati ja teeskles, et ta sõidab, et ta aerutab kujutletavate aerudega. Teeskles? Võib-olla aerutas tõesti, nagu näitleja: olen sellist kujutletavat aerutamist näinud nii Jaan Toominga lavastustes kui ka teistes etendustes, iseäranis

nendes, mis tehtud Tšõngõz Ajtmatovi teoste järgi mitmesugustes teatrites. Ehk tahtis meile seletada, kuidas ta kunagi hallil ajal siia sai või kuidas ta kunagi kuldsel ajal siit minema pääseb. Mees pomises midagi, otsekui kutsus meid paati. Vaistlikult kiirendasime sammu. Kadusime enda poolt ülestõstetud tolmupilve. Olime peagi jälle omapäi. Muidugi, kunagi võis siin olla järvepõhi. Aga väga ammu. Mees oli umbes neljakümneaastane. Mõtlesime parema puudumisel välja versiooni: paat kuulub mehe vanaisale, kes oli viimases sõjas partisan, ja ta tõi selle paadi siia konspiratiivsetel kaalutlustel.

Kuumuse tõttu ei mäleta, kuidas koju tagasi saime. Ohtul, kui jahedamaks läks, sõudsime üle jõe üliõpilaste laagrisse. Tutvusime kahe tüdrukuga, tegime veepiiril lõkke üles ja püüdsime neid suudelda, kuid nad ei lubanud, võib-olla häbenesid teineteist. Lisaks hakkas vihma sadama ja me sõudsime oma laagrisse tagasi. Juba veretas taevas koidujoon. Teel tsiteerisin Ristikivi: kui lahkudes said unenäoks, jäi karistus mu voodi. Hommikul toimus jälle diskussioon, me kõik pooldasime noorte autonoomia suurendamist nii kesk- kui ka ülikoolis. Oli sama kuum päev nagu eelminegi, seal Värska kõrbes.

«Pimedus niigi on teinud vee
hauaks, kust õudu hoovab,
kuid sellest vaalana vastu veel
kummitab «Aurora».»

Vladimir Majakovski

MIKS?

Tulin koju äikese-eelsel õhtul. Võtsin kingad jalast, keerasin ukse lukku ja jõin vett. Mõtlesin: võib-olla oleks õigem, kui minu rahvas hääbuks nagu öökuninganna õis päikesetõusu ajal? Muidugi oleks see kohu-

tav, aga lõpmata teadmatuses viibida on samuti kohutav. Millal tuleb lõpp? millal öeldakse: nüüd aitab? Keegi ei oska vastata. Kas enne aastatuhande lõppu? Või vahetult pärast? Kui helistad ja küsid, kõlab vastuseks vaid kõle naer. Mis elu see on? Ja milline oleks alternatiiv? Läänemaailm pole ka mingi eeskuju. Seal ei tea inimesed enam, mida tahta. Või teavad? Ilmselt teavad, aga meile ei ütle. Kui ma nii masohistlikult arutlesin, tuli äkki imelik tunne, et mu korteris pole kõik korras. Aga mis? Astusin ettevaatlikult elutuppa. Kass ärkas ja haigutas, oli täiesti rahulik. Mis veel? Lasksin pilgul ringi käia. Siis nägin, et televiisor oli sisse lülitatud, ja lähemalt vaadates nägin põlemas kanalinumbrit «0». Mina seda küll sisse ei lülitanud, kui kodunt välja läksin. Olin täiesti kindel. Kass? Absurdne oli mõelda, et loom lülitab kõigepealt sisse voolu, ja seejärel vajutab veel lisaks nullkanali nupule. Võtsin kassi sülle ja vaatasin talle sügavalt silma. Kass kannatas minu pilgu rahulikult välja. Ta südametunnistus oli puhas. Ta ei olnud poliitiline loom nagu mina. Kes siis avas televiisori ja seadis ta nullkanalile? Miks ta seda tegi? Kättemaksuks minu skeptitsismi eest? Või käis siin varas? Aga televiisorit ta ju ei varastanud! Pea hakkas valutama. Maailma koorem on raske kanda. Tuleb olla korraga nii palju: *homo sapiens*, eestlane, mees, imetaja, kahejalgne. Seda on palju. Ma ei nimetanud veeranditki oma kohustustest.

Neetud kiri valendas laual. Ristleja ootas. Alati on nii, et keegi esitab sulle lisatingimusi, soovib veel midagi. Ma ei mäleta ühtki päeva oma elus, kus keegi poleks minu käest midagi tahtnud. Tule, ole, mõista, too, võta, tunne, ära ole nii ebainimlik, naerata, kirjuta.

On selge, et kui ma ei lähe, jääb see kiri igavesti kummitama.

Pidevalt hakkan endale etteheiteid tegema, et miks magasin maha nii tähtsa asja.

Just: tähtsa asja. Kui asi on tähtis, järgnevad uued kirjad.

Aga võib-olla isegi kättemaksuaktsioonid.

Aknad visatakse sisse.
Mind vallandatakse töölt.
Öösiti hakkavad toolid elutoas ilma nähtava põhjuseta liikuma.
Mu teoseid ei avaldata enam.
Katusekivi kukub pähe.
Kui palju võimalusi ja instrumente on Tundmatusel.

PÄRAST ÄIKEST. MINNI

Õues kaua jälginud välgusähvatusi laes, kaua kuulanud kaugenevat kõuekõminat, tõusin kella kahe ajal üles ja nägin, et suure tumeda pilve alt paistis juba lavendlivärvi puhas taevariba. Ma ei pilgutanud silmi, vaatasin kaua ja ootasin midagi, ootasin, kuni silmad hakkasid vett jooksma. Pilv liikus pikkamööda mere poole, üha rohkem tühjust sai nähtavaks. See peegeldus loikudes all maa peal. Tegin akna lahti. Külm õhk puudutas kõhtu. Nii sa siis vaatad taevast, ütlesin endale, ja mitte kunagi ei tea, millal teed seda viimast korda. Ja taeval on muidugi ükstapuha. Mõned vastasmaja elanikud olid süüdanud köögis tule, üks seisis koguni rõdul. Üldine kergendus oli vallanud linnaosa. Viimasel ajal oli äikesega kaasnenud igasugu kummalisi asju, kellad jäid seisma, iseäranis pendliga kellad, ja üks naine olevat välgusähvatuse ajal näinud rõdu äärel konutavat öökulli. Ka minu korteris polnud viimase äikese ajal kõik päris korras, ehkki ma ei saanud täpselt aru, mis mind rahutuks tegi. Igal pool üle maailma toimusid rahulolematud kokkupõrked, kuid mitmed mõtlejad rääkisid ikka veel, et asja saab parandada. Ei, ma ei osanud seda elu üksinda vastu võtta. Ta ei saanud mulle omaseks. Võtsin telefoni ja helistasin.

Minni oli unise häälega.

«Kas sa magasid?»

«Muidugi.»

«Oli ju äike!»
«Võib-olla, mina ei kuulnud midagi.»
«Kõva äike.»
«Siinpool ei olnud.»
«Mis sa unes nägid?»
Minni elavnes.
«Issand, ma nägingi und. Ma nägin. Valges riides suurt meest.»
«Meest?»
«Jah, meest, umbes kaks ja pool meetrit pikk, valged hambad.»
«Kust sa hambaid nägid?»
«Miks sa küsid?»
«See on suur intiimsus, kui näed kellegi hambaid.»
«Miks?»
«Hambad on ju muidu limanahkade peidus.»
«Ta naeratas.»
«Sulle?»
«Jah.»
«Miks?»
«Ma ei tea,» seletas Minni, «ta ei öelnud midagi, ja üldse ei rääkinud keegi selles unenäos midagi, oli nagu tummfilm, sest vaata, enne mehe ilmumist ei teinud keegi temast juttu, ja ma õieti ei mäleta, kas ma enne seda meest nägingi kedagi, kes oleks võinud midagi rääkida. Mäletan ainult seda meest.»
«Ehk ta oleks rääkima hakanud, kui mina poleks helistanud?»
«Ei usu.»
«Miks?»
«Ta naeratas ja pöördus siis ära, tähendab kõrvale, ja vaatas kuhugi mujale.»
«Kedagi teist, kes oli peale sinu ruumis?»
«Vaat seda ma ei jõudnud vaadata, ja ega ma mäleta sedagi, kas see oli ruum või ei olnud.»
«Võis olla õues.»
«Võis.»
«Kas tal olid kõik hambad suus?»
Minni vaikis ja hingas sügavalt torusse. Siis sosistas veendunult:
«Jah.»

Nüüd oli minu kord vaikida. Artemidoros on muu hulgas väitnud, et esihambad tähendavad avalikke, külghambad aga salajasi toiminguid. Kui kaob mõni hammas, kukub välja, siis on see toiming takistatud. Et hambad olid kõik suus, siis pean ma ikkagi sõitma Leningradi, tundmatuga kohtuma. Ma ohkasin.
«Mis sa ohkad, Joonatan?» küsis Minni.
«Ma olen kurb. Olen üksi.»
«Mis siis saab?»
«Tule siia.»
«Ma ei saa.»
«Miks?»
«Me sõidame Lussiga Pärnu.»
«Praegu? Kas Lussi on sinu juures?»
«Mis sa vihastad? Ei ole siin mingit Lussit, aga me sõidame nelja tunni pärast.»
«Kauaks?»
«Paariks päevaks.»
Mängisin solvunut.
«Hea küll, mina sõidan ka siis ära. Sõidan põrgusse, vaat mis.»
«Tule tagasi ka.»
«Miks?»
«Sest mina tulen Pärnust tagasi.»
Kaugelt kostis hääbuv kõuemürin.
«Kuulsid?»
«Mida?»
«Äikest.»
«Midagi ma ei kuule.»
«Sa ei armasta mind.»
«Kuidas soovid. Ma kuulan sõna.»
«Sa armastad valgete hammastega hiiglast.»
«Kuidas sina soovid.»
«Valgete hammastega hiiglast, kes pöördub ja vaatab kuhugi mujale.»
«Kuidas sina ainult soovid.»

PARGIS

Kõndisin pargis, mis — noh, kuidas seda öelda — mis on kahtlase kuulsusega, ehkki seal kõndides see kahtlus kuskil ei väljendu, mitte kunagi. Läksin, ja äkki kuulsin häält, mis hüüdis: seis! pikali! Oleksin peaaegu seisma jäänud, aga ei jäänud. Teadsin, et mu selja taga jandab üks vanamees oma hundikoeraga. Kas ma oleksin pidanud reageerima, kui ta hüüab: seis! pikali! Läksin veel edasi ja olin siis päris üksi. Ilma saatjateta, ilma Minnita, ilma lootusteta.

Jäin vaatama kibuvitsapõõsa õitsemist.

Ka tema õitses omaette, teisi vaatajaid tal polnud. Mesilased sumisesid õite kohal, kandsid tolmu, keerlesid, kuid üks märkas mind ja hammustas. Õige küll, nõelas! (Ikka tulevad eksitused teksti sisse.) Eks ta ole: seal, kus imeb mesilind, imemas võid leida mind. («Torm», V, 1, originaalis: *where the bee sucks there suck I.*) See pealtnäha tühine juhtum mõjus mulle nagu mingisugune moraalne imperatiiv ja ma sain selles pargis aru, et ma ei tohi valikut peljata. Kas ma, kurat, siis pole vaba? Näe, mesilane tegi valiku ja nõelas mind. Nüüd ta hukkub, aga ta on oma teo teinud, mis siis, kas teda mõjutati või mitte. Ta nõelas. Mind ei mõjuta keegi, mind on ainult kutsutud ristleja «Aurora» juurde. Kirjas pole mingeid emotsioone, mis võiksid mind sinna või tänna kallutada. Puhas kutse. Minu teha on kas minna või mitte minna. Mulle tundub, et minek on rohkem tegu kui mitteminek, tulgu nad pealegi vaidlema, mina ei karda, panen neile vastu, mis siis, et kasutan ebamääraseid väljendeid.

Täna on laupäev. Kui õhtune rong ikka sõidab, tuleb sellele asuda. Kui rongid on liiklusest ära jäänud, siis pole midagi parata, siis on maailm mu mineku vastu.

Mesilane nõelas mind kuklasse.

Otsustasin minna klubisse ja veeta õhtuni jäänud tunnid sõprade seltskonnas.

KLUBIS

N. loetus mugavalt toolileenile ja tõmbas piibust sügava aromaatse mahvi.

«Eile juhtus nii, et istusin ja vaatasin televiisorit. Parajasti käis jutt sellest, kas Eesti peaks olema vaba või mitte. Vabaduse vastased tõid argumendiks, et eestlased pole vabaduseks küpsed. Vabaduse pooldajad väitsid, et ainult vabadus võib kasvatada vaba inimest. (Jah, ma pean sõitma Leningradi, mõtlesin mina enesekeskselt, valin Leningradi ja saan vabamaks vaba valiku läbi.) Nii, kuulasin seda diskussiooni, aga siis äkki toimus midagi, mis oli täiesti absoluutselt kujuteldamatu: kohvitass laual, minust paar meetrit eemal, täis kohvitass plahvatas! Tass ise lendas igasse suunda pisikesteks kildudeks, kohvi aga pritsis seintele ja lakke. Mis hääl kaasnes? Ma ei oska seda täpselt öelda. Jah, see oli plahvatus, oli ka hääl, aga eksplodeeriv tass oli nii uskumatu vaatepilt, et ma ei tea, kas mõtlesin hääle juurde või mitte. Justkui mingi madal möiratus on veel kõrvus, lühike, imelühike tiigri või leopardi hääl, urahtus ehk oleks õige sõna. Noh, pärast ei olnud enam midagi, vaikus ja rahu. Seletust ei mingit! Tuba oli rikutud: tapeet täis kohviplekke. Mul oli tegelikult juba tükk aega olnud plaan tapeeti vahetada, aga vahepeal polnud poes tapeeti; kui lõpuks müüdi tapeeti, ei müüdud tapeediliimi; kui tahtsin kliistrit ise keeta, tekkisid häired tärklisega varustamises, sest tärklisetehased ei saanud kartuleid bensiinipuuduse tõttu; kui tärkljs tänu otsustavatele abinõudele poodi ilmus, oli tapeeditehas pankrotti läinud. Nii tapeedi vahetamine venis ja venis, aga nüüd tegi ootamatu sündmus sellele tapeedile hoopis lõpu. Käisin poes ja öeldi, et tapeeti tuleb võib-olla homme. Eks ma siis homme lähe uuesti vaatama ja küsima. Kui tapeeti ei tule homme, võib juhtuda, et ta tuleb ülehomme.»

N. koputas piibu tühjaks.

«Aga liim?» küsisin mina.

«Ühel mehel, keda ma hästi tunnen, on liimi,» muigas N. «Ta tõi seda Rumeeniast.»

«Kas Rumeenia on siis meile avatud,» ei tahtnud ma uskuda, «see on ju küllalt suletud maa?»

«Kellele on, kellele ei ole. Küll varsti näed.»

N. ei tahtnud avameelitseda ja minul ei olnud liiga suurt huvi.

Vaatasin kella.

Alles kuus.

Ja rong läheb enne ühtteist! Õnneks oli mul pilet olemas. Sain selle jaamaülema naise kaudu, keda tunneb üks mu tuttav näitleja.

«Üks segu,» ütlesin ettekandjale.

ITTA

Vagun kõikus ja loksus, mul oli raske ennast püsti hoida. Sulgesin silmad, kartsin, et süda läheb pahaks. Minni, Minni, kui sa teaksid, kui ohtlikul teekonnal ma olen! Aga ma ei karda, ehkki olen üksi vaguni koridoris ja mitte keegi siin rongis ei tea, kuhu mu tee viib. Tegin silmad lahti ja laetuled vilkusid vaguniratastе taktis. Aknaklaasil peegeldusin loomulikult mina ise, aga väljas oli kottpime. Arvan, et olime jõudnud põlevkivirajooni. Jah, kaugel paistsidki virvatuled. Kui hiljuti siit läbi sõitsin, põles parajasti üks suur kaevandus, seda oli kaugele näha. Kus ta nüüd on? Ainult must öö, juulilõpuöö, ei mingit tulekahju, mis inimesi kaugelt ja lähedalt kokku kutsus, ennast soojendama, üksteist vaatama, elu üle mõtisklema. Siiski, siiski — seal kaugel hõõgus veel midagi, üks šaht heitis ümbruskonnale nõrka kuma, aeg-ajalt noolis kahvatu leek käkrunud raudtorusid, valgustas põlenud tüvesid, kadus ja tõusis, kurb ja üksildane, ilma päästjaskonnata, üks hüljatud tööpaik, kus veel mõni aasta tagasi elas lootus, toodeti energiat. Mets kattis hääbuva tulepesa, läbisime väikese jaama, tühja perrooni, siis tuli jälle öö. Sõitsime alt tühjaks õõnestatud maal, šahtide ja trekkide kohal, kus õlises vees ujusid surnud rotid, aga

meie ei näinud neid, kõik magasid, maa magas kahel pool teed, ent mõtelda ei olnud võimalik, sest tuli tunne, et kõik mõtted on juba mõeldud, need ju mõeldakse ära noores eas, ja palju kombinatsioone saab sõnadel siis üldse olla. Vahtisin omaette klaasistunud pilguga nagu mõni totaalne romaan (kes niiviisi vahtivat maailma enne selle loojumist tühjade kõrgmägede taha — Doderer).

Aga kes on tambuuris?

Miski liikus klaasi taga.

Läksin sinnapoole. Jah, vilksatas ja kadus. See oli lühike käpp, mis kraapis ukseklaasi.

Tambuuris oli suur must koer, lambakoer. Ta näitas mulle punast keelt, ta hingeldas. Mina ei julgenud koera vagunikoridori lasta, sest ma ei teadnud, kelle koer see on ja miks ta on järelevalveta tambuuris. Koer tõusis mind nähes tagajalgadele ja hakkas haukuma. Aga vagun kihutas ükskõikselt rappudes edasi, küllap ületas juba Eesti piiri. Mis ma pidin tegema?

Läksin taarudes vaguni teise otsa ja koputasin vaguniesaatja uksele. Ei midagi. Koputasin teist korda. Pikkamööda praotus uks. Naine vaatas mind tõsiselt ja nukralt. Ta lõuale nõrgus tomatimahla, ja mahlaklaas paistis tal käes olevat.

«*Što vam nado?*» küsis ta ohates.

«*V koridore sobaka.*»

«*Kakaja ještšo sobaka?*»

«*Ne znaju, dumaju, što obõtšnaja sobaka. Bolšaja.*»

«*Ona mešajet vam?*»

«*Poka net.*»

«*V tšom togda delo?*»

«*No tšja eta sobaka?*»

«*Vo vsjakom slutšaje ne moja.*»

«*Dolžna ona tam bõtj?*» küsisin mina.

«*Ne dolžna, no jesli ona tam už jest, ja ne mogu nošju netševo predprinimatj.*»

«*A utrom?*»

«*Utrom posmotrim. Hotite soka?*»

«*Ne hotšu.*»

«*A zrja. Horošii sok.*»

Märkasin, et naine oli lahtinööbitud vagunisaatjamundri all alasti. See häiris mind. Ma ei ole kuidagimoodi viktoriaanlik (võib-olla ka olen, kust mina tean), aga ikkagi ei taha ma, et mu vabadust ahistataks seksuaalsete signaalidega. Öösel, rongis teel Leningradi, tundmatuga kohtuma.

«Zastegnite uniform, požaluista.»

«Eta mešajet vam?»

«Net, no ja govoril o sobake.»

«Sprašivaju, mešajet vam moja nagota?»

«Net, no . . .»

«Võ ženatõ?»

«Potšti.»

«Što znatšit potšti?»

«Ne znaju.»

Naine tegi nüüd ukse laiemalt lahti ja vaatas mulle sügavalt ja etteheitvalt otsa.

«Kakoi ordog,» ütles ta nukralt, *«dumaješ, što vrolok tebja v Pitere ždjot? Tõ što, stregoitša ne boišja? Uhh, idi tõ lutše v prokol. Spokoinoi notši.»*

Ta sulges ukse.

Tegin südame kõvaks ja läksin oma kupeesse, koera poole vaatamata. Kupees oli pime, lõhnas küüslauguvorsti järele. Oma kupeekaaslasi ma ei näinud. Käsikaudu leidsin ülemise riiuli ja heitsin riietes pikali. Keegi norskas kuskil. Prao vahelt paistis koridori valgust. Rong rappus, uinutas.

Prakku tekkis vari. Kuuldus nuuskimist.

Jätke mind rahule, kurjad vaimud! Ma ei tohi kiusatustele järele anda. Las lonkav eeslimees palub mahakukkunud roigast, las veepinnal ujuv laip sirutab anuvalt käsi — mina teen näo, et pole kuulnud ega näinud.

Koer nuusib, varsti loobub. Tõmbab ennast koridori kerra, uinub temagi. Koer hammustab sind siis, kui lähed tema juurde. Kui aga lamad, ei tõuse, siis sind unustatakse peagi. Ja unustad end isegi, unustad, et oled, unustad, et unustad.

Rong peatus.

Keegi jooksis läbi koridori.

Rong hakkas liikuma.

LENINGRAD

Lahkusin Tallinnast 29. juulil kell 23.50, Leningradi jõudsin järgmisel hommikul kell 8.50.

Pea valutas ja mulle tundus nagu ikka reisijale, et kõik jäi seljataha ja et ma olen saabunud Itta.

Olin rongi väljumiseni istunud klubis. Jõin mitu sega ja rääkisin kõigile kutsest, mille olin saanud, ja küsisin partneritelt, kas ma teen õigesti, et lähen vastu tundmatusele. Keegi ei viitsinud mu probleemidesse süveneda. Üksnes omaenda asjadest taheti rääkida. Üks mees oli samuti saanud kutse, aga hoopis sõjakomissariaati. Mõistsin ta muret, kuid ei jaganud seda: ta teadis, kuhu läheb, mina mitte. Üks vana naine ütles, et ta tunneb vahel nimetut kutset. See oli liiga abstraktne, niisuguseid kutseid oleme kõik mõnikord saanud.

Leningradis mul tuttavaid pole. Varem oli, kuid aastatega on sidemed lõdvenenud ja kirjavahetused katkenud. Niisiis saabusin tegelikult võõrasse linna. Tema olevik oli mulle võõras. Kõige suuremaks asjatundjaks oli siiani jäänud ikkagi Dostojevski. Teadsin muidugi, et see suur kivilinn on ehitatud sohu ja vette. V. Odojevski laseb vanal soomlasel jutustada: «Hakati linna ehitama, aga nii kui kivi paika pannakse, imeb soo ta sisse; kuhjati juba palju kive, kalju kalju, palk palgi peale, kuid soo imes kõik endasse ja pinnale jäi ainult läga. Siis ehitas tsaar laeva, vaatas ringi ja nägi: tema linna pole ikka veel. «Midagi ei oska te teha,» ütles ta oma meestele ja nii öeldes hakkas kaljut kalju järel üles õhku tõstma ja õhus tahuma. Nii ehitas valmis terve linna ja laskis ta siis alla maa peale.» (Tsiteeritud Juri Lotmani artikli «Peterburi sümboolika ja linnasemiootika probleemid» — *«Trudõ po znakovõm sistemam»* 16, Tartu, 1984, lk. 37 — järgi.) Nii ongi see linn algusest peale ebausaldatav, fantoomne. Dostojevski: «Aga mis siis, kui see udu hajub ja tõuseb üles; kas siis ei kao koos temaga ka kogu see mädane, limane linn, et ta tõuseb koos uduga ja kaob nagu suits, ja

jääb ainult endine soome soo . . . ?» («Noorukist», tsit. sama raamatu järgi, lk. 12.) Aga mis teha nende teadmistega, kui väljud Varssavi vaksalis vagunist, on hommik, ja ei saja lund, ja inimestel pole haiged ja rohelised näod? On suvi, ja päike paistab, lähed rahvavooluga kaasa, oled nii nagu teised, natuke haige, natuke terve. On sama hele ja valge, kui tänavale välja tuled, on nii särav kogu see maailm, et hakkad kahtlustama, kas sa pole mitte eksinud, kas sa pole vales kohas. Ja veel mõtled, et su kohmetus on nii heledas valguses kõigile näha. Võib-olla mõtlevad kõik tänaval nii, kust sina tead, ehk on inimestel mured ja rõõmud ühised, kõigil samad ideed?

Mulle tuli meelde, et 1950. aasta paiku käisime tädi Idaga Leningradis suhkrut ostmas. Olid sõjajärgsed rasked aastad ja Eestis polnud suhkrut — nagu praegugi. Leningradist sai — ma ei mäleta, mitu kilo inimese peale. Selleks mind kaasa võetigi. Tädi käskis mul kaks korda sabas seista, et rohkem saada. Ma seisingi teist korda. Ma häbenesin väga. Olin maalt ja mulle tundus, et tegemist on pettusega ja mind paljastatakse kohe. Siis tuli pähe, et peaksin end moonutama sedavõrd, et müüja mind ära ei tunneks. Tegin pähe teise näo, see tähendab: kergitasin ülahuult nina all. Seda nimetatakse vist ka ninakrimpsutamiseks. Niisugust nägu tehakse paha haisu tundes, põlglikult haistes — veendusin selles praegu, kui käisin kirjutamise vahel peegli ees kontrollimas, milline ma võisin välja näha. Jah, nii ma tegin leti ette jõudes. Ma sain suhkru, ehkki müüja vaatas mind hämmastusega. Kas ta tundis mu ära? Kas ma oleksin oma näoga lisaportsjoni saanud? Ei tea, kelleltki pole küsida. Nüüd olin siis jälle samas linnas. Muidugi, olin ka vahepeal siin käinud, paar korda ametiasjades, mitu korda Soome konsulaadis, ja veel miskipärast. Aga nüüd oli mul ees salapärane kohtumine, mis võis lõpuks jääda ka viimaseks kohtumiseks mu elus.

Ma vist ütlesin, et väljusin rongist Varssavi vaksalis. See on ringkanali ääres ja Balti vaksal on kohe seal kõrval.

Ütlesin taksojuhile:
«Krejser Avrora, požaluista!»

«Kuid taamal üle Nikolai
malmsilla musta looga
ju tõstis torne õlakaid
surmtõsiselt «Aurora».»

Vladimir Majakovski

LAEV

«Aurora» ehitati Peterburis 1897. aastal, õieti — siis hakati ehitama, 1900 lasti vette. Ta käis Port Arturis Vaikse ookeani ääres ja võttis osa õnnetust Tsušima merelahingust, mida isegi Lenin häbistavaks nimetas. 1906 oli laev Balti merel tagasi, 1909 sõitis Vahemerele, samuti 1911. Aasta hiljem mindi Hiinasse ja Jaava saarele. 1916. aastast seisis ta remondis. Seda kõike lugesin ma Jevgeni Junga (varjunimi?) raamatust «Surematu laev» juba 1952. aastal. Miks ma lugesin just seda raamatut? Aga mida ma pidin lugema? Minu eakaaslased kasvasid linnades, kirjanike perekondades, neil olid rikkalikud raamatukogud, mõni teadis juba kümneaastaselt Jules Verne'i. Aga mina lugesin «Aurorast». Mis ses halba on? Ka see raamatuke oli täis metafoore ja plastilisi kirjeldusi, mis siis, et hämaratel eesmärkidel. Kuid kirjandus on kirjandus, ei ole suurt vahet Jõerüüdi ja Hemingway, Flaubert'i ja Lermontovi, Junga ja Joyce'i vahel. Näiteks: «Kuuetollise suurtüki lukk lõksatab tumedalt. Läbipaistmatu udu ripub jõe kohal Dvortsovõi silla taga.» Eks teki meie ette ju mingisugune pilt, ei tea küll millest, aga ikkagi: öö, Dvortsovõi sild, tume lõksatus . . . Või: «Mürisev naer kajab kaua laevaruumides ja dekkidel . . .» Või: «Jõudmata juttu lõpetada, langeb pootsmani abi rängast rusikahoobist raskelt vannitoa juurde tabure-

tile. Ühe haardega kummutab madrus põleva leelise-lahuga ämbri pootsmanile pähe.» Kas need ei ole tekstid, ja kas nad ei ilmuta oma tekstilisust avalikult? Ehk nagu Roland Barthes on öelnud, kirjutamine (*écriture*) paneb maski ette ja samas osutab sellele sõrmega. Kas Barthes'i mõte ei käi Junga kohta? Igal juhul sain ma lapsena selle teksti lugemisest naudingut. Mul on isegi meeles, kuidas kaks streikivate tööliste saadikut, väärikat, hallivurrulist, vaidlesid valvur Ignatõtšiga. Viimane keelitas töölisi koju tagasi minema, kuni pole veel hilja. Muidu satuvad valveohvitseri silma alla. See aga pikka juttu ei tee, arreteerib ja ongi kõik. Niikuinii ei pääse kuidagi laevale. Saadikud kortsutasid kulmu. Sinelis mees ütles, et laevastiklased ei lähe rahva vastu. Härrad matsid tõde, nüüd aga on madrustel silmad lahti läinud.

Kui mina saabusin «Aurora» juurde, siis oli muidugi kõik teisiti. Ma ei näinud, kuidas niiske udu tiheneb ja mähib kogu öö jooksul endasse linnahoonete ülemisi kordi, roomab kinnikülmunud kanalite kumerate sildade all, mööda vaikivaid prospekte, laotub Neeva, Moika ja Fontanka kallaste libedale graniidile. Samas stiilis jätkates nägin hoopis, kuidas tuul pühib üles kuiva tolmu, kuidas poolpõuane päike kuumutab ristleja halle teraskülgi, kuidas takso tuldud teed ära sõidab ja kuidas mina tobedalt kaile ootama jään.

Päike paistab lagipähe, kaugel sõidavad autod, aga siia ei pöördu keegi, päike paistab lagipähe, millal ta küll jõudis nii kõrgele tõusta. Noh, selge see, eks ta (või nad) silmitse mind eemalt, pea nõu, hinda minu jõuvarusid ja närvisüsteemi tüüpi. Eks nad aruta ja kaalutle, kuidas mulle paremini läheneda, olen ma ju ristleja foonil hästi nähtav. Ristleja ise oli kolme kõrge korstna ja kahe mastiga. Küllap oli ta selline alati olnud. Ilmselt kasutati tollal veel purjesidki, vähemalt äärmuslikel juhtumeil. Suitsetasin, aga see ei maitsenud põua ajal. Mõned varblased

pääsuksid minu lähedusse ja silmitsesid mind kahtlustavalt. Löin jalaga vastu maad, varblased tõusid tiivu. Võib-olla mind peteti, näiteks selleks, et mu kaaslast röövida, või teha seal läbiotsimine, või lihtsalt vandaalitseda? Miks ma ometi Minnile ei öelnud, kuhu sõidan! Kui usaldavalt ja loomulikult tema mulle teatas, et läheb Lussiga Pärnu! Aga mina? Lõõp vastuseks. Miks ometi? Minni oleks võinud mu kortereid valvata, eriti nüüd, kus korterivarguste arvu kasv on olnud ühe aastaga 92 protsenti! Mis on minult varastada? Jah, ikkagi: mälestuste tolmunud reliikviad, unistuste haprad õied. Eks neidki taheta. Minni oskab neid hoida, nii palju olen meie põgusa kuivuse jooksul küll aru saanud. Aga kui aktsioon oli suunatud hoopis Minni vastu? Selleks toimetati mind siia kuumavale kruusale vana raudlaeva külje alla, revolutsiooni kahuritorude ette?

«Guten Tag,» öeldi mu selja taga, *«izvinite, što opozdal.»*

II

The collective species unconscious is vastly more powerful than a personal unconscious, and under appropriate conditions it can directly materialize a thought form, which may be of an object or even a living being.

Thomas Bearden,
füüsik Alabamast

TEISED SÜNKROONSED SÜNDMUSED

1

Ma ei tunne lähemalt toda talumeest, kes ühel õhtul oli, jah, just «oli», sest on raske seletada, kas ta midagi tegi või ei teinud. Sündmused on selleks veel liiga üdused, otsekui oleks binokkel väljast jaanuarikülma käest äsja tuppa toodud. Aga nii palju me võime öelda: talumees. Me ei tea rohkem, isegi seda mitte, kas ta on alati talumees olnud, isegi enne kolhoosi, või sai selleks alles nüüd. Aga meile tundub, et ta ärkab koidu ajal. Ta avab rähmased silmad ja kuuleb koera haukumist. Taevas näib selge ja sinine olevat, kuuldub kuldnokkade laulu. On suvi. Talumees läheb akna juurde ja tõmbab kardina eest. Ta sügab selga ja köhib. Jah, ilm on koidu ajal ilus. Ta läheb õue. Aga imelik tunne on. Midagi näib valesti. Ta läheb lauta, puusarra — kõik on alles. Vaatab kella: see näitab neli. Nüüd hakkab ta mõtlema, et on liiga valge. Ja päike, ehkki puhas ja karske, paistab valelt poolt küljest. Ja siis hakkab talumees, kelle ehalugu ja tausta me ei tea, meenutama. Toas on laual tühi viinapudel ja tuhatoosis konisid. Kes siin oli? Kaarel? Jah, Kaarel. Ja siis saab talumees aru, et on õhtupoolik! Ta oli naabriga viina võtma hakanud keskpäeval ja varsti kustunud. Uni oli lühike. Kohe ta ärkas, ja vaatas — koit, talutöö, niitmist janunev hein. Jah, see oli eksitus. Loojangut pidas ta miskipärast koiduks. Niisuguseid asju juhtub. Aga miski ei kao lõplikult. Ta läheb uuesti voodisse ja magab edasi. Tõeline koit on alles ees. Talle oli antud ajapikendust. Nüüdne uni on elu käest varastatud. Maga koiduni, talumees, maga.

2

Meile tundmatu talumees eksis kellaajaga 1986. aasta juulis. Samal kuul näis ühele naisele, kes elas oma mehe ja kahe lapsega Tallinna äärelinnas, et uksele koputatakse. Ta arvas, et kuuleb viirastust, ega läinud avama. Koputus kordus. Naine oli üksi kodus ja kõhkles. Seal ei saa ju kedagi olla, ütles ta endale, kell oli juba üsna palju. Mees ja lapsed olid sõitnud vanaema juurde ja pidid tulema alles kahe päeva pärast. Ja kui nad oleksidki ootamatult saabunud, poleks koputus olnud nii arglik-kõhklev. Kindlasti oleks ukse tagant kostnud ühtlasi ka laste hüüdeid: ema! ema! tee lahti! Ma ei taha, mõtles naine omaette, ma ei taha avada ust ja näha selle taga tühja koridori, mida valgustab kärbestest täistehtud pirn. Miks ma pean seda nägema? Jälle koputati. Viirastus ei saa olla nii visa, lõi naine kõhklema. Ta ainult oletas nii. Tegelikult ei teadnud ta viirastustest midagi. Ehk ainult nii palju, kui ema kunagi rääkis. Aga see oli ammu. Ema oli surnud. Nüüd pidi naine ise otsustama, mis ta teeb. Ja ta otsustas, nii imelik kui see ka ei ole. Ta läks ukse juurde ja tegi selle lahti. Ta ei näinud tühjust. Ukse taga seisis võõras blond mees, kes küsis, kas siin elab (. . .). Loomulikult mitte, ütles naine. Ei mina näe selles midagi loomulikku, mulle anti selline aadress ja ma tulin. Kui aga on tegemist eksitusega, siis ma vabandan ja lahkun. Aga kas te ei tea mulle öelda, kus võiks (. . .) elada? Ei, vastas naine, olen ainult tema nime kuulnud ja muud ma ei tea teile öelda. Mees viivitas hetke, kuid tegi siis viisaka kummarduse ja lahkus. Naine pani ukse kinni. Ta hakkas kuduma. Ta polnud elus kunagi viirastusi näinud, ja seegi kord ei läinud korda. See pani ta naerma. Ta oli päeval kapsaid söönud ja seest ajas täis. Pikkamööda läks hämaramaks. Need vanad linnaosad, kus oleksid võinud ju olla villad, valged villad mere ääres, täis väga rikkaid inimesi ja muusikat, aga nüüd? mis nüüd? need töölisbarakid, mis ehitati pärast sõda, ja ilu ei naase enam iialgi siia, kui me mõtleme ilu all klassikalist euroopalikku

ilu, sellist ilu, mis allub reeglitele, kuldlõikele ja stiilipuhtuse nõuetele. Jah, seda küll ei saa. On täiesti loomulik, et sel õhtul ei koputanud enam keegi uksele ja naine läks rahulikult magama, muidugi juhul kui tal und tuli.

3

Üks teine noor naine tegi verikäkke. Ta tegi neid täpselt retsepti järgi, kordagi kõrvale kaldumata: võttis kolm klaasi verd (seda oli talle toonud ema, maal elav pensionär, kes tappis sea), kurnas vere läbi sõela, lisas poolteist klaasi piima. Siis praadis kuubikuteks lõigatud peki koos sibulatega. Lisas kümme klaasi jahu. Tekkis taigen, mida pidi veel tükk aega sõtkuma, ja siis sai vormida käkid. Mis edasi? Ta keetis soola ja vürtsidega vett, pani käkid sinna sisse ja keetis tasasel tulel. Tuli oli tõesti tasane ja käkid pidid valmis olema umbes poole tunni pärast. Naine läks aknale ja nägi justkui muuseas: puud olid lõpetamas lehtesolekut, mis siis, et enneaegselt, liiga vara, aga ikkagi, sest juba oli palju lehti asfaldil, ilmselt koltunud, kuid silmad ei seletanud leebes õhtus ebaolulist. Käkid keesid omaette, muutusid heledamaks, kuid mitte punaseks, nagu vähid teevad — punakad olid käkid ehk enne olnud, nüüd kaotasid värvi, ja naine seisis aknal, ootas meest, kes pidi kohe tulema. Aegamööda tekkis ebamäärane rahutus, ja see oli õigustatud tunne, sest peagi oli ettenähtud pooltund möödas, käkid valmis, pottki tulelt tõstetud, käterätikuga kaetud, helevalge käterätikuga, millel veel vanaema tikand, aga keda polnud, oli mees. Ja ette öeldes: ta ei tulnudki koju, vähemalt sel õhtul, aga võib-olla ka järgmisel, sest me peame kirjeldatud naise hülgama ja siirduma uute teemade juurde. Jah, see naine oli üksi oma mõttetute käkkidega, mida ta oli valmistanud küll kohusetundest, kuid ilma erilise armastuseta, nagu ette teades, et kedagi rõõmustada nendega ei õnnestu. Miks

just käkid, ja miks just sellel õhtul? Kas on siin mingi tagamõte? Kas tahtis naine saatust narrida, talle väljakutse esitada? Või oli see abitu katse päästa perekonda, mis sündis alles aasta eest, ja küllaltki ebamäärastel asjaoludel, sest lõppude lõpuks oleks naine võinud valida ka ühe teise mehe, kes oli sõjaväes, ja ehk veel ühe kolmandagi, kes oli küll kohal, aga äärmiselt passiivne. Igal juhul kujutas ta oma elu algusest peale ette kuidagi teisiti, hoopis huvitavamana. Ja nüüd ta seisab aknal ja me ei saa kunagi teada, mis temast sai.

4

Renner ärkas öösel tundest, et keegi võtab ta käe ja pigistab seda. Ta oli juba ärkvel, kui käe lahti sai. Imelikul kombel tundus Rennerile äkki, et ta mäletab kõike. Jah, kell oli kolm, ja kolm tuleb pärast kahte. Ja kui nüüd ta rahule jäetakse, kui keegi enam ta käest kinni ei võta, saab kell peagi neli. Ja ta mäletas imehästi ka Eurüüti, kui see kiskus Potaamiat, esialgu justkui tantsule, aga alles hiljem selgus, milleks. Potaamia ei mõistnud veel asja kogu tõsidust, naeris Eurüüdi hirnumisele vastuseks, lausa lõkerdas, niiviisi tegelikult provotseeris . . . aga kes seda tookord mõistis aimata, mitte keegi, sest Eurüüdi valged hambad, tema tõmblevad sõõrmed — kas polnud see järjekordne nali, mitte midagi tõsisemat? Oli hilisõhtu, aga päike ei loojunud, küllap oli see hea märk saabuvaks abieluks, ainult Teese märkas, kuidas kaugel, kaugel kurgaanide taga tõusis neitsilikult õhetavasse läänetaevasse nii süütusüütu lahingurakett, aga praegu naeris veel Eurüüt, naeris ja naeris, ja teised muidugi ka . . .

Renner sulges silmad, avas taas.

Kell näitas midagi, mis ennustas . . . Aga mida?

Anderson seisis vitriini juures ja teeskles, et uurib sinna väljapandud pudeleid, ning keegi ei taibanud, et Anderson kasutab vitriiniklaasi peeglina, mis võimaldab tal jälgida nii müüjaid kui ka ostjaid. Anderson ei teadnud isegi, mille järgi ta peab otsustama, millal saabub paras hetk, mis sobib tegutsemiseks, aga ta ei teadnud ka, kuidas tegutseda. Õieti oli ta poodi astunud ilma mingi kindla plaanita, lootuses, et olukord ise teda juhib ja suunab. Poes oli palav ja Anderson hakkas higistama, ent tühjade kätega lahkuda ta ka ei tahtnud. Väljas oli terav valgus, õhus mingi eriline süütus, mis murendab tahte. Kui Anderson pilgu uuesti vitriiniklaasile pööras, võis ta näha, kuidas müüja annab ühele ostjale tagasi mitu kümnerublalist. Välkkiiresti kargas Anderson leti äärde, tõmbas rahapaberid naise tõmpide sõrmede vahelt, pöördus jalgade parketil libisedes ringi ja jooksis uksest välja, kus värske õhk talle tugevasti vastu alasti nägu lõi. Ta tormas üle tänava, kuid ei jõudnud veel teisele poole, kui kuulis selja taga karjatust: võtke kinni! Inimesed ei suutnud muidugi otsekohe reageerida ja Anderson jõudis selle arvel oma paarkümmend meetrit põgeneda. Naine karjus juba kaupluseuksel. Anderson vaatas üle õla. Paar meest jooksis talle järele. Anderson lõikas diagonaalis üle tänava, kuid seal valmistus keegi teda takistama. Anderson pööras tagasi, aga üks kaabu ja portfelliga mees jõudis talle teele hüpata, pani Andersonile jala ette ja Anderson lendas näoli asfaldile, seal veel hoo mõjul edasi libisedes, ning kare tänavakate rebis tal näost tüki nahka välja. Verd valgus kaelale, voolas suhu. Anderson püüdis tõusta, kuid keegi lõi talle terava saapaninaga kuklasse ning Anderson kaotas teadvuse. Samas sõitis ette miilitsaauto ja Anderson viidi ära.

See juhtus Kaunases 1980. aastal. Mõni aasta enne seda olin käinud Leedus Jonasel külas. Sõber valmistus emigreerima USA-sse. Heietasime kurbi mõtteid,

et ei tea, kas enam näemegi. Sõber polnud oma lahkumises isegi kindel. Talle tehti kõiksugu takistusi, ja ta oli kaotanud töökoha. Käisime jalutamas, vaatasime ühe skulptori juures puust Kristusi ja muid allegoorilisi skulptuure. Öösel sõitsime taksoga hotelli. Tee läks läbi metsa. Sadas tihedat vihma. Autotulede valgusesse, kojamehe resoluutse vikati taha ilmus veest nõretavas mantlis mees, käsi püsti. Ta vehkis energiliselt ja auto peatus.

«Što vam nado?» küsis meie juht.

«Zažigaite svet v mašine,» ütles öine külaline.

«Potšemu?»

«Hotšu posmotretj, kto v mašine.»

«Imejete võ pravo na eto?»

«Imeju.»

«Togda pokažite dokument.»

Mees näitas midagi, kuid väga kaugelt.

«Bliže, bliže,» nõudis meie juht.

«Razve ne vidite?»

«Nitševo ne vižu.»

«Ja trebuju,» ei jätnud mees.

«Znaješ, parenj,» vihastas meie juht, *«teper sam sadisj v našu mašinu i jedem v militsiju, tam proverim, kto tõ. Nu?»*

Mees raputas pead.

«Sadisj! Bõstro!»

Mees pöördus ja kadus vihma.

Me sõitsime hotelli. Järgmisel hommikul viis rong meid Leedust minema. Hiljem käisin sealkandis veel paar korda, kuid nüüd pole juba mitu aastat enam juhust olnud.

Meenutan neid kaht juhtumit, kuna meenutasin neid miskipärast ka romaani toimumise päeval. Järelikult kuuluvad nad asja juurde. Peab olema realist!

Meile on teada: sel ajal sõitsid linna-ametnikud maale heina tegema. Neil aastatel oli see üldlevinud komme — paljud asutused lõpetasid töö, ja tehti heina. Miks see nii toimus, saab kunagi avalikuks. Praegu lepime lihtsalt faktiga, et see nii oli.

Nad sõitsid bussis ja laulsid:

Seal, kus lõpeb asfalt, sa ootad mind, kallis,
seal su süda mulle, jah mulle vaid lööb.
Kuid me vahel miilid on pikad ja hallid,
meie vahel laiuvad vaesus ja töö.

Ma tahaksin neist inimestest rääkida, sest neist õhkub mulle veidi arusaamatut elurõõmu, mis igal juhul imponeerib, olgu selle taga siis mis tahes.

Nende buss jõudis keskusesse, kontori õuele.

Ümbritsevad hooned ei reetnud esimesel pilgul midagi erilist, ei rikkust ega vaesust.

Linlased pudenesid bussist, sirutasid end, kohendasid riideid.

Esimees tuli neile rõõmsalt vastu.

Mitmed naised küsisid kohe mingisugust tööd. Jäi mulje, et nende käed sügelevad töö järele. Esimees vastas, et täna ei tehta enam mingisugust tööd, esiteks tuleb maha pesta tolm ja reisiväsimus. Ka see uudis võeti rõõmsalt vastu. Keegi isegi plaksutas. Jäi mulje, et igasugune esimehe repliik oleks esile kutsunud vaimustuse. Ikka rõõmsalt mindi esimehe kannul õuest välja. Mõned naised hakkasid küll karjuma, et asjad tuleks bussist ära võtta, kuid teised karjusid vastu, et eks hiljem jõua. Mõnesuguse segaduse järel otsustati asjad bussi jätta. Kogu selle aja seisis esimees kannatlikult väraval. Siis hakkas ta jälle ees minema. Üks naine tahtis taas laulu üles võtta, kuid teised susistasid etteheitvalt: tasa, vaata, taevas on kuu. Jah, ta oli tõusnud. Õhk oli palju puhtam kui linnas. Seda panid kõik tähele. Vasakut kätt jäid varemed. Esimees seletas, et seal oli olnud mõisahäärber, mis sõja ajal maha põles. Häärberis oli

nimelt ööbinud saksa sõjaväeosa. Öösel aga oli metsast välja tunginud piiramisrõngasse jäänud punaväelaste rühm ja lahingu ajal oligi häärber maha põlenud. See lugu tundus paljudele kahtlaselt tuttav. Me oleme sellest kusagil kuulnud, öeldi mitmel häälel. Esimees nõustus: jah, see on tuntud lugu. Siis jõuti teekäänakule. Pilkudele avanes uhiuus paisjärv. Kallastel ei kasvanud veel rohtugi. Palavikuliselt riietuti lahti ja sukelduti vee alla. Kuu valgustas kõike külma müstilise valgusega. Kaua kilasid ja huilgasid linnainimesed vees, nende hulgas ka pererahvas, keda me ei suuda veel massist eristada ja võib-olla ei hakkagi seda tegema. Esimehe tume siluett seisis kaldal. Võib-olla oli ta liigutatud? Miks ka mitte? Kas polnud paisjärv sündinud tema juhtimisel? Üks hääl hüüdis, et ta ei taha enam linnas elada, et seal on täielik jama. Teised nõustusid.

Järgmisel päeval kohtame neid juba dramaatilises olevikus heinapalle küüni laadimas. Töö käib vaikides, seekord ei laula keegi, eks igaüks mõtle oma mõtteid. Äkki kostab kanade ja ka inimese kisa. Töö muutub justkui ebakindlamaks, aga keegi ei oska veel reageerida. Ent siis ilmub küüni lävele vana naine ja ütleb nuttes: inimesed, tulge ometi appi! Ta seletab, et rebane viis ära neli kana, koos poegadega, tähendab, rebane oli koos poegadega, õpetas neid kanu püüdma, ja nüüd on kolm, ei, neli kana läinud. Heinategijad on muidugi nõus vana naist aitama, seda enam, et viimane nutab. Nad lähevad küünist välja. Siinsamas on vana, poollagunenud talu, selle taga kohe mets. Naine seletab, et rebane tuli poegadega metsast. Ta olla küll vastu jooksnud ja kisendanud, aga rebane polevat hoolinud. Ta näitab linlastele sulgi, mis vedelevad rebase lahkumisteel. Üks mees arvab elutargalt, et ega seda enam ei püüa, kuid naine nutab, räägib, et tal on jalad haiged ja et ta pelgab, et rebane tuleb tagasi ja viib viimasedki kanad. Kellegi algatusel minnakse otsejoones metsa. Kohe selgub, et võsas peitub sügav org. Kogu seltskond on äkki rinnuni nõgestes ja lepavõsas. Taimestiku all nähtamatu maapind kaldub järsult alla. Mõned naised karjuvad, et nõgesed kõrvetavad. Tagasi ei lähe ometi keegi. Üks mees leiab endiselt mõne sule ja on seega teejuhiks. Tagasi vaadates on kõik üks džungel. Kas usse on? Seda ei tea keegi. Tuleb ronida üle mahakukkunud puutüve, selle võra vahelt läbi. Juuksed lähevad sassi, käsivarred saavad kriimustada, okkaid satub silma ja suhu. Mõni kardab puuki. Ka sääsed hammustavad. Nüüd kaotab ka teejuht suled käest. Nõgesed tõusevad nende selja taga üles ja nad ei tea enam, kust tulid. Üks naine hüüab, et nüüd on nad eksinud. Teine keelab, et hüüded hirmutavad rebase ära. Vaieldakse, et see ongi ju metsatuleku eesmärk. Tss! Mis oli? Oleks nagu kana kisa olnud. Kõik kuulatavad. Surmavaikus. Ei ole! Jälle sumatakse kaelani taimestikus. Sahin, ähkimine, ei mingit perspektiivi. Lõpuks märkab üks mees, et paremal läheb heledamaks. Tõsi, puude vahelt paistab valgust. Kui ollakse lagendikul, selgub, et — üldse mitte kaugel, hoopis teisel pool sama küüni. Kõik imestavad. Teadjamad seletavad, et inimese üks jalg on tugevam kui teine, seetõttu tehakse metsas ringe. Hakatakse jälle tööle. Üks kahetseb vanainimest, keda ei õnnestunudki aidata, teine teeb laisavõitu nalja.

7

Lasnamäel, kus ma elan, on paeplatoos meteoriidijälg. Mandrijää on selle küll veidi siledaks hõõrunud, kuid ta on ikkagi täiesti märgatav. Meteoriit on langenud umbes 18'08 asimuudi järgi. Ta langes enne viimast mandrijää pealetungi Põhja-Eestis, ligikaudu 25 000 aastat tagasi. Mandrijää püsis siin ligi 15 000 aastat! Alles pärast seda algas Eesti asustamine. Praegu rajatakse sellele kohale pae sisse kanalit, kus peaksid hakkama sõitma kiirtrammid. Kuuldavasti olla keegi neiu nimega Alli avaldanud protesti, istunud meteoriidijälje juurde ja öelnud: nii, mina siit

ei lähe, sõitke või buldooseriga üle! Ja buldooserimehed olidki kõhklema jäänud. On see tõsi? Ilus aga väheusutav. Kes see hakkab ühe meteoriidi pärast oma elu kaalule panema? Muidugi, võis leiduda selline neiu, ja ma tervitan teda. Mina ise poleks selliseks sammuks võimeline. Esiteks olen arg, aga teiseks: võib-olla on see samm minu jaoks ehk natuke pateetilinegi. Kuid igal juhul on uhke, et niisuguseid Jeanne d'Arce meilgi leidub.

Niipalju veel, et ühe buldooserimehe nimi oli Valter, ja mul on kuri kahtlus, et just teda ootaski nii nukralt ja samal ajal käegalöönult koju naine, kes keetis verikäkke. Kõik räägib selle versiooni poolt.

8

Renner väljus koridori. Kuu paistis, heitis sinist valgust tema ette ja taha ja seintele. Käsikaudu leidis ta trepikäsipuu ja komberdas mööda astmeid alla. Vahepeal jäi ta kuulama. Kogu maja magas. Ta jätkas oma teed. Alumisel korrusel tuli kuhugi käänata. Ta tegi seda ja luges uksi: seitse, kaks, viis, kolmas. Just, kolmas. Sinna ta pidigi minema. Sel uksel oli käepidemest natuke kõrgemal must plekk. Ta avas ukse ja kuulatas lävel. Kuu siia ei paistnud. Kuskil hämaras peitis ennast lill. See oli pelargoonium või õunapuu või jänesekapsas. See lill oli siin potis, keset hämarust. Ükskõik, mis ta nimi oli. Ta tundis selle lähedalolu kogu oma kehaga. See täitis meeli erutavalt ja magusalt. Ole pealegi, lill või mis sa oled, mõtles Renner ja astus tuppa, nüüd juba kottpimedusse. Meie teame, et õhus oli metooli ja hüdrokinooni lõhna. Renner teadis, et lõhnad on õiged. Ta ainult ei osanud neile nimesid anda. Aga ta jäi oma tajudega rahule ja süütas otsekui tänuks punase tule. Mul pole mingit anosmiat ehk lõhnatundetust, mõtles Renner, seda puuet mul vähemalt ei ole.

Renner tuli siia salaja. Ega talle olnud miski otseselt keelatud, kuid ta tahtis endas veenduda, ise teed

leida. Konspiratsioonis on juba iseenesest midagi kaasakiskuvat. Me ütleksime, et luuremängus on oma immanentne võlu. Teha salaja pimikus pilte — mis võiks olla kaasakiskuvam, mis võiks olla toredam vaheldus mehele, kes on juba aastaid lausa ülekohtuselt elust ära lõigatud? Kella kolme ajal öösel, sumedal, ometi kuuvalgel suveööl! Ta kastis sõrmed vedelikku ja nuusutas. See oli seesama, meie muidugi lisaksime, et naatriumtiosulfaat, aga Rennerile piisas lõhnastki. Ta lülitas suurendusaparaadi sisse.

Hobused! Renner pildistas hobuseid, kes jooksid maja taga luhal. Tänaselgi ööl tahtis ta kopeerida nii palju hobuseid kui võimalik! Vähemalt viiskümmend. Ta jätkas, pani paberi aparaadi alla ja säritas. Kui kaua? Oelge ometi, kui kaua, aidake! Ta kustutas tule. Jah, oli palju saanud. Pilt läks ilmutis mustaks, kohe! Tuleb valgustada vähem. Ta proovis uuesti. Pani käe südamele. Süda tuksus. Ta laskis südamel tuksuda teatud aja ja pani siis paberi ilmutisse. Esialgu ei juhtunud midagi. Väljas kohisesid suured puud ümber maja, vana park täis kadunud hingi ja hapraid mälestusi. Põõsaste all magasid kerratõmbunult väikesed loomad, aga linnud okstel ajasid külmakaitseks suled kohevile. Suvel? Jah, ikkagi! Pilt hakkas ilmuma. Ta liigutas seda pintsetiga.

Hobune.

Renner norsatas tahtmatult. Vaatas ringi: muidugi keegi ei näinud.

Ta hakkas naerma.

Tegelikult mäletas ta äkki kõike!

Röötus kargas püsti, haaras põleva oksa. Röötus lõi sellega Karaksile pähe! Karaksi juuksed süttisid momentaanselt ja haavast voolav veri susises nagu raud, mis karastamiseks külma vette pistetakse. Röötus ajas end kahele jalale püsti, et lummavat vaatepilti paremini silmitseda. Põlev ja veritsev Karaks ei andnud alla. Ta haaras maast prussi ja heitis selle Röötuse pihta. Aga arvestus vedas Karaksit alt, ja ta ei näinud vereliniku alt suurt midagi. Ta viskas viltu ja tabas oma meest. Koomutust. See kukkus nagu niidetult ja ei olnud kuulda, mis ta enne surma

hüüdis. Röötus lausa tantsis kahel jalal ja hirnus nagu varss. Ta näris läbi noorukese Koorutuse kõri. Euaagrile toppis tulelondi kõrri ja see lämbus, veriste hammaste vahelt tõusis ainult veidi suitsu. Ent Röötus sattus liiga hoogu. Kui ta hetk hiljem Trüüat jälitas, viskas keegi talle tapri õlga, õige kaela lähedale. Imelikul kombel polnud haav surmav, ja Röötus põgenes väljadele, jooksis läbi tolmupilvede, kisendas ja karjus, ei tea kellele, tolm ja veri kuivasid kitiks, Röötus aga jooksis ja jooksis, aina eemale, lahingust ära, sõjast välja, minema. Poolpimedatena jooksis teisigi, aga igaüks eraldi, üksteist teadmata: Ernes, Lugapass, Mörmar, Pisi-Noor, Voolus, Habas, Taum ja teised. Nad jooksid, jooksid läbi tolmu, keskpäevapäikeses, igaüks ise suunda, üksi, seltsilisteta, kes põhja, kes kirdesse, kes loodesse —

Miski liikus, midagi toimus.

Renner peitis pildi pidžaama alla ja kuulatas. Jah, toimus, mis siis et õues, mis siis et vähe. Ta pühkis higi. Praotas musta rulood akna ees. Hele kuuvalgus paistis murule. Jah, Ta lähenes. Muru seest tõusis hääletult väike mullahunnik. Koonusekujuline. See oli Tema! Jah, just. Küllaltki mõru vaatepilt. Kas Ta tuli Rennerile järele? Või läbistas maakoore ja murukamara niisama, sest ega Neil ole ju põhjuslikkust, sest mis peavad Nad sellega peale hakkama, kõlbaks ainult klatši teemaks, muud midagi? Ei tea, parem oli kaduda! Järgmine öö on ehk rahulikum . . . Renner hiilis pimikust välja, märg pilt vastu paljast ihu. Küll pärast jõuab kuivatada.

9

Mihhail Gorbatšov külastas Kaug-Ida. Vladivostokis suhtles ta tänaval rahvaga. Ajalehest võis lugeda kohtumise stenogrammi. MG küsis: Milline mulje on inimestel kaubandusest jäänud? Hea, vastas veendunult kolme lapse ema G. I. Minejeva, sain osta kõik, mida tahtsin. Valik on suur ja teenindatakse kiiresti.

MG: Aga kuidas lähevad konservid? Kaupluse direktor K. V. Gorohhova vastas: Jah. Lähevad küllaltki hästi. Praegu on meil uus toode — kukumaria tomatikastmes köögiviljaga, see on hakanud kõigile meeldima. Järgmisel päeval sõitis MG Habarovskisse ja muidugi kohtus ka seal inimestega otse tänaval. Ta küsis: Nüüd on teile antud laialdased õigused, kas te rohkem õigusi ei küsi? Hääl vastas: Ei, seni piisab.

Veel võis lehest lugeda, et teatriüliõpilased mängivad Komissarovi lavastuses «Hamletit». Claudius oli kostümeeritud punkariks, õigemini oli Claudiusi kaks, nagu Hamleteidki. Ausalt öeldes on avangardismil omad piirid. Üks Ameerika kriitik on pakkunud radikaalse Hamleti võrdkujuks ühesilmalist neegrinaist, kes räägib juudi aktsendiga. Siis on kõik muudetud, arvas kriitik.

Veel võis lehest lugeda, et seoses karskusliikumisega ja eriti kuumade ilmadega lõpetati Pärnu supelrannas (jäädavalt?) õlle, iseäranis muidugi külma õlle müük.

Hamlet: Nüüd käes on paras öise lummu tund,
mil hauad ammuli ja põrgu ise
maailma õhkab katku. Sooja verd
nüüd võiksin juua, teha tegusid
nii jubedaid, et päevavalge vaataks
neid värinaga. (III, 2)

Justkui vastukajaks sellele hakkas Tartu leht avaldama André Mülleri esseed «Saladusteta Hamlet», kus näidendi iga sõna võeti tõe pähe. See on mõistetav: kriitikul on ainult tekst. Issand jumal, millest ta vaeseke siis veel peab lähtuma?

Samas lehes nõuti, et vägistajad tuleb kastreerida.

Kevadel oli olnud Tšernobõli katastroof.

Ühel päeval märkasin oma korteri aknast eemalt linna piirilt metsatuka tagant tõusvaid suitsupilvi ja kuulsin plahvatusi. Loomulikult ei mõelnud ma, et sõda on alanud. Ometi sigis hinge mingi rahutus ja

ma läksin välja, poe juurde. (Poe nimi oli «Moskva» ja seal liikus üks vanamees, kuid temast veidi hiljem.) Seisin poe ees, vaatasin kurgi- ja tomatimüüjaid. Siis jooksis võsast välja eesti sõdalane, kilp ühes ja oda teises käes. Ta turvis oli rebenenud, nägu higi ja tolmu segu all karm ja valuline. Ta hingeldas, ostis hapukurki ja hakkas seda täie suuga sööma. Ta ümber kogunes inimesi, iseäranis naisi ja lapsi. Ka mina jäin kuulama.

Sõdalane neelas ahnelt kurki ja rääkis justkui eikellelegi, aga samal ajal kõigile, arvestamata, et paljud ei saanud keele tõttu temast sõnagi aru:

«Kurat, juba kolmandat korda läks persse, panivad jälle laengu hakkama, noh, ja viskas seina ümber, ma ütlen, kolmandat korda, ime, et ise ellu jäid. No ma ütlen, et neljas kord on viimane kord, kui siis jälle seina ümber viskab, siis mina lähen minema. Ma ütlen otse: mina lähen minema. Mina lähen minema!»

Metsatukast kostis pasunahääl.

Sõdalane lõi käega ja suundus pikkade, lohmakate sammudega sinnapoole. Läksin talle järele. Metsa all oli hämar, läppunud õhus sumisesid kihulased. Ent kohe muutus vaatepiir heledamaks ja ma nägin suurt tanki. See oli filmi võtteplats, parajasti veedeti mingit sunnitud või ettenähtud pausi. Lähemale minnes nägin, et tanki roomikute all lamab eesti rahvariides neiu. Ega mind nii lihtne üllatada ole — kohe sain aru, et tegemist on nukuga. Samas oli ka režissöör, kes karjus asja ees teist taga:

«Kas saab autot või ei saa? Veri tuleb ära tuua! Otsekohe! Ja mina ütlen teile, kui ma seda moosivett veel näen, siis ma löön teid maha! Mul on vaja inimese verd! Kust, kust! Kust mina tean? Haiglast, tapamajast ... me mängime siin eesti rahva tragöödiat, tema ajaloo murdepunkti ... ja teie looderdate? Meie väike rahvas! Tema kurbmäng! Veri siia! Ja kus okupandid on? Seal? Miks nad seal on?»

Laisalt lähenes habemik operaator ja teatas, et filmilint on otsas ja seda tuleb linnast tuua.

Režissöör ägas.

«Päev läheb, elu läheb, aeg läheb, ja meie magame.»

Ta lõi käega ja istus maha.

Ma tõmbusin lämbesse, kihulastest kihavasse metsa.

See oli kuu aega tagasi, enne «Hamleti» etendust, enne Gorbatšovi Kaug-Ida reisi, enne nõudmist vägistajad kastreerida.

10

Renner sõi magusat, sõi šokolaadi, pühkis siis sõrmed pruunist lõgast puhtaks ja võttis hobuse pildi uuesti kätte. Ta kuulis juba oma sisekõrvus tormakat vabadusihalist hirnumist ... Kuidas Eurüüt Potaamiat haaras, kuidas tema hirnus! Millal see oli? Oli seda üldse? Kes vastaks peale Renneri enda? Sest pole mõtet küsida, kui pole vastust. See oli, jah, see oli: algas ettevalmistustuli kahuripatareilt, juba vingusid šrapnellid ... Kõrgendik number neli lamas kikikõrvul, hiirvait, ootas, kuni polk tõusis nagu üks mees, ja kaikus ... Või oli see teisiti? Kas siis Eurüüt osales sõjas, kas ta oli sõdur? Ei, seda ei saanud olla! Kõrgendikul oli keegi teine. Leitnant Saša? Ei, siin on midagi väga segast, lausa mõistetamatut! Tõsi, maailm pole lõpuni seletatav, aga teisalt: mida me peame silmas seletuse all? Kui ainult kirjeldust, siis ei jõua me kuhugi, jääme sama segaseks kui ennegi. Kaose objektiivne kirjeldus, mu härrad, kui tunnete selle vastu huvi, on kahtlemata kaootiline, vähemalt esimesel pilgul, kuid ta võib olla ühtlasi esimene samm kaosest välja, kui sellist sammu kellelegi vaja on, aga kunagi ei tea, mis tujud inimestel võivad tulla.

Renner: siis tormas Teese vahele ja rebis Potaamia Eurüüdi käest ära. Mis mina tegin? Olin vist kangestunud. Üllatusest, hirmust ja solvumisest. Ma mäletan, et olin! —

(Renner pidi iga päev tegema mäluharjutusi, ja

praegune ongi üks nendest. Renner meenutab, mis temaga kunagi juhtus . . .)

Renner: Eurüüt ei leppinud. Ta röögatas ja läks Teesele käsitsi kallale. Hetkel ei märganud keegi veel midagi. Kes jõi, kes mörises laulda. Aga vahepeal olid teisedki külalised hakanud krabama meie naisi. Sõnatult, hirnudes, mörisedes, maad kraapides, sihikindlalt. Naised hakkasid karjuma. See meenutas maailma lõppu. Jah, vähemalt niisugune ta võib olla. Ma mõtlesin, võib, ehkki teda on juba kindlasti olnud, võib-olla isegi mitu korda. Ikka veel tegutses ainult Teese. Ta kangutas maast lahti peaaegu inimesekõrguse tünni, mis oli veini täis. Ägisedes heitis ta selle Eurüüdile näkku, kelle aju voolas koos vere ja veiniga liiva. Kaks venda kisendasid: relvile! ja siis läkski lahti. Juba hirnus Aamik, rabas meie pühasid esemeid, reliikviaid, toppis kotti, suure küünlajalaga aga lõi meie armastatud Seladoole pähe, ning Seladoo silmad voolasid välja nagu ila. Pärast seda tappis Laatus Müükuse lauajalaga. Grüün haaras altari koos põlevate kandelaabritega ja viskas nii, et selle alla jäid ja said surma veel kaks meie oma: Brot ja Ori . . .

Siis tuli tühik!

Valge, puhas lumi.

Renner avas silmad.

Tegelikult paistis päike ja oli suvi. Renner läks aknale.

Pärnad, kastanid, üks kuusk. Kõrge hõre pilvitus, kohati nii, et päike läbi paistis. Siin trellide taga jäi tunne, et kõik on linnast ära sõitnud.

Tühjad kõnniteed pargis igatsesid inimjalgade järele, mõtles Renner, ja mina seisin aknal ning mõtlesin sellele, mõtlesin intensiivselt, kuni —

Jah, kuni?

Kuni sünnib ime.

Kuidas ta sünnib?

Ta sünnib sünnitusel, loomulikul teel, muidugi mõningate vaevustega, aga selle elab üle.

Olen mina see, kes sünnitab?

Renner ei teadnud seda.

Ta oli skeptiline, ja mitte ilmaasjata. Kui palju oli oodatud, oodatud ja oodatud, kui midagi lõpuks ei tulnud. Ei sündinud.

Ta heitis ülestegemata voodile, pani hõõguva põse vastu külma patja.

Valgus hirmutab, sest valguses ei juhtu midagi. Ja kedagi.

11

Vanamees oli oma elu enda arust täiesti ausalt mööda saatnud, ehkki kõik teised eranditult seda seisukohta ei jaganud. Aga kas pole see Igamehe traagika: elad ja püüad, siis öeldakse: milleks? Kui palju on selliseid juhtumeid!

Ühel päeval sattus ta juhuslikult peale, kuidas hiiglaslikul tühermaal, mis laius Lasnamäe uue elamurajooni uue poe ümber, toimus midagi. Poe nimi oli «Moskva» ja tema juurde viis mitu käänulist teed. Siin-seal vedeles roostetanud raudkonstruktsioone. Nende vahel kargasid väikesed poisid ja mängisid sõjamänge, iseäranis partisane, keda sakslased piinavad. Just selle poe läheduses toimus midagi. Maa seest kostis appihüüdeid. Oli kogunenud juba hulk rahvast, kes vaatas alla auku ja kuulas osavõtlikul ilmel hädasolija virisemist, kuid keegi ei osanud midagi ette võtta. Seda oli arvata! Kas vanamees polnud alati öelnud, et ühel päeval see juhtub! Ta trügis inimeste vahelt läbi ja hüüdis:

«Kurat, ma ütlesin kohe, et see nii läheb! Ma ütlesin, *skazal že ja uže davno*!»

All kanalisatsioonikaevus istus mehike ega saanud välja. Tühermaale oli rajatud selliseid kaevusid palju, nad asusid kõige ootamatumates kohtades. Kunagi, tuleval aastatuhandel kavatseti siia rajada tänavad, õued, väljakud ja muu, kuid praegu kätkesid need enamasti lahtised kaevud suurt ohtu. Vanamees oli seda ohtu ammu märganud, isegi ajalehele kirjutanud, kuid oht säilis. Ja nüüd oli vanamehe ennustus tõeks saanud. Mehike istus kaevus, nägu

porine, põsel kriimustus. Selge päeva ajal sattus lõksu ja keegi ei oska aidata! Meie vanamees kutsus lähedaselt ehituselt töömehe redeliga ja hädasolija pääses. Suuremaid vigastusi tal ei olnud.

Nii möödusid vanamehe päevad. Ikka oli kuskil midagi viltu. Kord nägi ta, et autod sõidavad otse üle muru. Ta haaras raudkangi ja jooksis ühele taksole vastu.

Taksos istus mees, kelle nimi oli Joosep (*sic*!). Ta tuli ühest kohast ja läks teise kohta. Tal olid kaasas lapsed, mitte tema enda, vaid täditütre lapsed.

Hämmastusega nägid nad veidrat vanameest auto ette ilmuvat.

«Ärge tallake muru!» hüüdis too katkeval, astmaatilisel häälel. Ülbe taksojuht ei kavatsenud temast algul välja teha, kuid vanamees ei astunud sammugi kõrvale. Ta tõstetud kang ajas taksos sõitvatele lastele hirmu nahka ja need hakkasid kriiskama. Laste kisa häiris taksojuhti ja ta pöördus vandudes tagasi.

Sel vanamehel oli ka lapselaps, kellega ta vahel linnas ringi kõndis. Aga kus oli ta laps, lapselapse isa või ema, seda ei teadnud keegi. Võib-olla vangis, võib-olla surnud, võib-olla hoopis välismaal komandeeringus.

Kui ei teatud, mis teha ja kuidas edasi olla, pöörduti ühe kaunis juhusliku isiku poole.

Too rääkis:

«Ah et mis ma arvan? Teate, ma arvan, et mu arvamused ei ole nii väga olulised. Tõesti, või on? Kui teie nii arvate, mu härrad, siis võite ju arvata edasi, aga mina jään oma arvamuse juurde. Olen enda suhtes küllalt objektiivne. Mõnikord ei arva ma üldse midagi. Näiteks mõned poliitilised protsessid jätavad mu täiesti külmaks. Hiljuti läks meie ringkonnast minema üks liider ja tema asemele tuli

teine. See tekitas suurt ärevust, ausalt öeldes ka minus. Aga see ärevus möödus peagi. Vana liider ei olnud mulle lähedane, ja lähedaseks ei saanud ka uus. Miks ma pidin siis olema kurb või rõõmus? Eelmine liider oli olnud kõikuvatel seisukohtadel. Tähendab, ta pooldas küll eesti asja, aga ei olnud radikaal, tema käitumine oli paindlik, ta eelistas evolutsiooni. Niisugused vaated tundusid olevat ka uuel liidril. Seega eelistasin neid mõlemaid ja kui mul oli ühe suhtes kriitilist öelda, siis jagus seda kriitikat nüüd ka teisele. Muide, ma pole meie ringkonnas ainus, kes nii arvab, ja see on ka täiesti loomulik. Oskab keegi midagi muud asemele pakkuda, seda enam, et suvi on olnud siiani päris jahe kuid päikeseline?

Aga näib, et peab ikkagi rääkima arvamustest. Olgu. Kuid ainult paar sõna. Ning ärge unustage mainimast, et olen juhuslik isik. See on oluline, annab asjale mahla. Tavaliselt on ju kõik väga kaalutletud, ette analüüsitud. Miski pole nagu juhuslik. Kuid mina võiksin olla juhuslik. Mängime, et tulin rannas teile vastu ... Ah ei sobi? Mis te siis teada tahate?

Mõistan.

Jah, seda küll.

Millal?

Siis mitte ammu.

Arvan, et tal oli omamoodi õigus. Jumal teab, mis mina tema asemel oleksin teinud. Muidugi, seda ei saa enne teada, kui ... Aga kujutleda võiks ikka. Ja kujutledes tundub mulle see loomulik, isegi psühholoogiliselt põhjendatud. Ma ei tundnud teda, ei saanudki tunda. Isegi pilti pole näinud. Aga mis temast muidu räägiti?

Nojah.

Seda ka.

Muidugi!

Muide, nii räägitakse paljudest. Väga tihti. Kes teab, võib-olla minustki. Juhuslikust inimesest. Me pole ilal kaitstud. Igaüks võib sõna võtta. Ja nii oli ehk ka temaga. Aga inimene on keerulisem. Ma ei

mäleta, kes nii ütles, aga kui ei öelnud, võin ka mina vabalt öelda. Teisalt . . . jah, seda muidugi. Aga kui inimesel on ainult kaks või kolm omadust, külge või kuidas seda iganes öelda, näiteks nii, et inimene koosneb ainult kahest asjast, olemusest, algest — ikka võib üks olla varjatud ja teine lööb pärast välja, näiteks niisuguses raskes olukorras. Ütleme nii: üks mees on lihtne nagu labidas. Aga äkki osutub ta keeruliseks nagu haamer. Kõik on vapustatud ja ütlevad: inimene on mõistatus. Nii need asjad on, ütlen mina, juhuslik isik.

Kuidas?

Ei, jätame selle.

Jah, tõesti.

Mind võib rahulikult kõrvale jätta.

Teisi ka.

Ma ütlen, et kõiki võib kõrvale jätta. Ajutiselt või pidevalt. Kuidas tarvis on.

Kas inimesed olid süüdi?

Muidugi. Ja vastavad nimekirjad on ju olemas. Fotod ka.

Teate, mina olen siin juhuslik ega usu rahva alateadvusse. Te usute? No siis on teine asi. Ma ei hakka vaidlema. Aga mis rahvaste, antud juhul? Eesti ja Läti? Läti ja Vene? Eesti ja Saksa? Eesti ja Vene? Vene ja Saksa? Kui palju kollisioone! Mina kui juhuslik soovitan: pange oma versioon kokku nagu mosaiik. Teate ju küll mosaiiki? Ei, ma ei mõtle kirikuaknaid! Ärge rääkige mulle kirikutest! Kust te teate, võib-olla olen ma usklik! Mis see loeb, et paljud ei ole? Kui teie ei ole, siis ei tohi teised ka olla! Jätame kirikud rahule. Need teemad ei sobi kokku. Ma palun! Ma mõtlen kõiksugu muid mosaiike, näiteks lastemänge. Ei, mul ei ole lapsi, aga mänge ma mängin. Hasartmänge mitte. Mosaiik ei ole hasartmäng. Võib-olla teile on, aga mulle mitte.

Jah, aga miks ka mitte.

Nimelt mosaiik. Jah, mulle.

Et kust? Sügavast lapsepõlvest. Ema varastas minult ühe mosaiigikillu ära. Küllap polnud see ema,

aga mis siis! Ma panin ikka mosaiiki kokku. See oli suure jänese pilt. Jänes oli elusuurune, see tähendab, inimesesuurune, seisis tamme all, munakorv käes. Jänese ja tamme suuruse vahekorrast mõistsin, et tegemist on inimesesuuruse jänesega, hiigeljänkuga. Lapinil ka? Võib-olla. Aga ma räägin oma lapsepõlvejänkust. Panin teda mosaiigist, tähendab mosaiigina kokku, ühesõnaga, koostasin mosaiiki, et saada tulemuseks hiigeljänku. Aga kord jäi saba puudu, ja jäi igaveseks. Küllap varastas ühe plaadikese ära naabri-Malle, aga ma arvasin, et see oli ema.

Miks ma arvasin?

Ma ei tea. Aga ma arvasin. Arvasin meelega.

Jah, see võib psühhoanalüüsis selguda küll, aga see ei huvita mind. Niisiis, jänku oli ilma sarvede ja . . . ptüi, ilma sabata, sarvi polnud tal kunagi, ja kõike seda räägin ma ainult sellepärast, et kasutasin sõna «mosaiik», sest ma soovitasin teil tõe kannule jõuda mosaiigi kaudu. Aga näed sa, alati, kui hakkad midagi rääkima, tuleb pähe kõiksugu prahti, ja siis muudkui räägid ja räägid ja räägid, aga pärast on endal nii paha tuju, et mis sa kurat nii palju rääkisid, aga vaata, vahel on nii, et ei saa kohe pidama. Näiteks: peale jänku tuli mulle meelde ka üks lehm, mis polnud üldse mosaiik, vaid kuusekäbist tehtud . . . aga nüüd lõpetan tõesti. Kõike head ja nägemist. Teile samuti.

Oh jumal, seda küll mitte.

Jah, loodame.»

13

Piimaauto läks otse vanarauapressi alla. See oli nii planeeritud, autohunt pidi likvideerima kuriteo tagajärjed. Polnud tähtis, kuidas asi konkreetselt organiseeriti, ja juhuslikud pealtvaatajad ei tohtinudki asjast aru saada, ainult asjassepühendatud. Raudkolakas hakkas mürisema ja auto vajus pannkoogiks. Ometi oli vaatepilt paljuski reetlik. Üks ütles väriseva häälega teisele:

«Vaata, piima voolab mööda õliseid hammasrattaid alla.»

«Jah,» vastas teine pärast pausi, «kuid nüüd muutus piim punakaks, sellesse segunes verd.»

«Inimese verd.»

Esimene väristas end, tahtes painajast vabaneda.

Kirjanik on siin teinud järgmise triki: ta on jõleda vaatepildi andnud kaudselt. Ta ei näita veresegust piima, vaid tsiteerib pealtvaatajaid. Vanakreeka tragöödiates toimusid mõrvad lava taga, hiljem tuli keegi ja rääkis, mis tegelikult juhtus. Ka filmis tehakse vahel nii, ja mitte alati häbelikkusest või soovist olla diskreetne, vaid soovist ennast huvitavamaks teha. Antud juhul oligi tegemist filmiga. Vaatajad tõusid televiisori tagant ja läksid toast välja. Lukustasid ukse. Pime televiisor jäi üksi tühja korterisse.

III

Seal kaugel laugel liivarannal
ma armastasin kahte naist,
päev kustus kuskil taevarannal,
nad tulid vetest verevaist.

Hando Runnel

PÄEVITAMAS

Taevas lendas lennuk, kõrgel ja kaugel, valge saba järel, mitu kilomeetrit eemal. Aga millest eemal? — Maast loomulikult, rannast, liivast,, millel lamasid kaks alasti neiut. Taamal sahises kõrkjastik, tõsi, mitte väga kaugel, mitte päris taamal, peaaegu siinsamas, lausa siin.

Lennuk lendas tühja liivaranna kohal, kahe alasti neiu kohal. Minni lamas selili, Lussi kõhuli.

Siis haihtus lennuk taeva sügavusse ja jäi ainult kõrkjastiku kahin ja valgus läbi silmalaugude. Kõik algas sellest, et taevas oli lennuk, raudmasin, mille on loonud kurat, nagu kõik teavad, ja me oleksime võinud rääkida tema mootorist, tema salajastest mehhanismidest, tema metafüüsikast, tema avalikest ja salajastest värinatest, kuid teda pole enam, ja neiude silmad on kinni.

Nad ei rääkinud omavahel, sest eks olnud aastate jooksul juba räägitud ka, ja mere loksumine uinutas.

Nii möödus terve tund.

Äkki lõigati ühetaoline, rammestav müha läbi: kõrkjatest kostis madal ulguv hääl, artikuleerimata hüüe.

Neiud kargasid istukile ja katsid ennast kinni. Kedagi polnud näha. Ühtlaselt lainetasid kõrkjad. Ükski koht ei erinenud teistest. Ta võis olla kus tahes.

«Kes see oli?» sosistas Minni.

Lussi kehitas õlgu.

Ükski Eestis elav loom seesugust häält ei tee. Nii möirgab troopiline elukas, kes on põgenenud loomaaiast, või siis inimene, kes tahab selliseid elukaid miskipärast imiteerida.

«Ta justkui hüüdis: Min-nii?»
«Paneme riidesse,» otsustas Lussi.
Ikka mere poole seljaga, ikka kõrkjaid valvsalt silmas pidades panid nad rutakalt riidesse ja korjasid asjad kokku. Ühtlaselt liikuvad kõrkjad peitsid ja varjasid korraga, nende kollane meri pani silmad vett jooksma nagu sininegi, mis selja taga. Oli seal mõni silm, mõni käsi, mõni saba, mõni lakk? Vahel nagu oli, siis jälle ei olnud.
Kui nad linna poole läksid, ei tõusnud ühtki pead neile järele vaatama.
Loogiliselt mõeldes võis arvata, et tüdrukud kuulsid viirastust.
Seal võis muidugi olla ka vana, üksildane, haavatud põdrapull. Või joobnud ekshibitsionist, kes pärast provotseerivat röögatust kohe uinus. Või toimus luidete taga maalihe. Platnoi tappis teise. Hull avastas teispoolsuse. Sisemaalane üllatus mere ilust. Kõike oleks võinud oletada.
Neiud läksid mööda veepiiri ja vaatasid aeg-ajalt nagu kokkulepitult tagasi, kuid rand oli endiselt täiesti inimtühi.
«Pääsesime eluga,» ütles Lussi.
Minni noogutas.
Varsti hakkasidki puude vahelt paistma sanatooriumi korstnad. Täpsemalt: üks suur korsten. Kostis muusikat, suvelaulu kõrgelt naishäälelt läbi tuule: suvi, vallatu suvi — linna lähedust oli kõikjal tunda.
Sealtpoolt lähenes jalgrattur. Varsti selgus, et tegemist oli noorukiga, kes särgi ümber puusade sidunud. Ta sõitis veepiiril, peaaegu vees. Oli liiga vähe aega, et eristada ta näojooni, vaadata, oli tal habe või vuntsid. Enesekindlana ei näidanud temagi mingit huvi välja, ent see oli olemas: vaevalt tüdrukutest möödunud, vaatas ta tagasi, kaotas tasakaalu ja kukkus vette. Tal oli väga häbi. Kui uhkelt ta oli lähenenud! Ja nüüd oli ta käpuli vees, surus vaevaga valuoiet ja vandumist tagasi. Tüdrukud olid delikaatsed, tegid näo, et pole midagi märganud. Poisil oli raske püsti saada, ratas segas, aga tüdrukud ei läinud appi. Igaühel on oma enesearmastus.

Poiss sai hakkama. Ta kadus väledalt sõtkudes kauge neeme poole, lausa lendas. Tuul vihises kõrvus! Sõida, poiss, kao meie tüdrukute elust! Lase käia! Viis versta veerand tunniga, nagu ütleb rahvalik laul.
Ja ta kaduski.
Tüdrukud jäid hetkeks üksi, kuid nad saabusid juba mõnekümne meetri pärast kuurortlinna ja nende söörmed registreerisid ahnelt supi, higi, tundmatute valgete lillede ja muu lõhna.
«Võib-olla see oli hiigelahv nagu King-Kong,» ütles Minni.
«Kas ta meeldib sulle?»
«Kes?»
«King-Kong.»
«Väga. Oleksin tahtnud, et ta mind oleks sülle võtnud. Lapsena, tähendab, tahtsin.»
«Mina unistasin arstist,» vastas Lussi.
«Mis arstist?»
«Samuti lapsena. Et ta mind puudutaks.»
«Ei puudutanud?» küsis Minni.
Lussi raputas pead.
«Sa olid siis terve ja tugev laps.»
Lussi noogutas.

VESTLUS LAUANAABRIGA

Lussi ja Minni, Minni ja Lussi, nemad sõid vabaõhusööklas ja kaugelt kostis muusikat. See polnud suvine rannamuusika, ei kõlanud šlaagrid, vaid isamaalised laulud. Miks? Lussi küsis seda Minnilt. Ka Minni ei teadnud. Kuid üks kooliõpetaja tüüpi vanem mees, kes nende lauas magustoitu lõpetas, naeratas natuke irooniliselt ja rääkis järgmist:

«Kulla tüdrukud, kas te siis ei tea, et täna austame siin linnas suurt eesti luuletajat Lydia Koidulat. Kõik lähevad tema monumendi juurde, ja minagi lähen, kui olen toidu lõpetanud. Ma loodan, et teiegi lähete,

kui olete õiged eestlased. Tulete ja langetate pea meie esimese poetessi mälestuse ees. Olete üldse kuulnud Koidulast?»

Tüdrukud noogutasid.

«Vaevalt te midagi teate,» ohkas õpetaja, kes ta ilmselt oligi, «sügavatel unustuse aegadel mandus meie kooliharidus väga nigelaks, ja on raske arvata, et teie teadmised eriti põhjalikud on. Tõsi, ei saagi kahelt tulevaselt eesti emalt — ja tulevased emad te ju olete, ärge hakake parem vaidlemagi, sest meie peamine eesmärk on säilitada oma rahvust — niisiis, ei saagi kahelt tulevaselt eesti emalt nõuda pisiasjadeni ulatuvaid teadmisi Koidula kohta, kuid eks te tea ju vähemalt sedagi, et ta elas aastatel 1843—1886, ja ta esimene kogu ilmus 1866, selle nimi oli «Vainulilled», kus olid veel enamasti saksakeelsete luuletuste ümberkohandused. Mõned on küll öelnud, et mis see siis ära oli, kui mõtleme, et suure prantslase rafineeritud «Kurja lilled» oli ilmunud juba mitu aastat tagasi. Mitte selles pole asi, tüdrukud! Igal kultuuril on ju oma elu! Meile on igatahes Koidula rahvusliku ärkamisaja sümbol, mis siis, et ärkamise impulsid tulid baltisakslastelt, estofiilidelt, ent jah — mis siis? Baltlaste impulssidel ilmselt oli viljakat pinda. Hiljem oleme meie omakorda püüdnud igati soosida oma väiksemaid soome-ugri vendi. Sest näiteks Schultz-Bertrami mõte, et eestlastel võiks olla oma eepos . . . Mis on?»

Räpakavõitu koristaja haaras rääkija eest magustoidu ja viis oma mustade nõude vankrisse.

«Andke tagasi! Ma ei ole veel söönud!»

Koristaja ei teinud väljagi, võib-olla ei kuulnud, võib-olla ei saanud aru ja sõitis oma käruga minema.

Kooliõpetaja tüüpi mees naeratas nukralt ja lõi käega.

«Olgu. Ei hakka sellepärast vaidlema. Ühesõnaga, Koidula abiellus 1877. aastal ühe günekoloogiga ja asus elama Kroonlinna. Peterburi, praeguse Leningradi lähedale. Miks just selle mehega? Siin on üks suur saladus. Teate, tüdrukud, võib-olla ta tõesti armastas. Ka mina olen olnud armunud teiste jaoks

ebasobivatesse isikutesse. Armastus on kummaline asi, aga eks teie, tüdrukud, tea seda palju paremini. Tolle Koidula abielu üle polegi ehk tarvis väga põhjalikult mõelda, niikuinii tõde enam teada ei saa. Peaasi et ta luuletused on olemas ja et need meile endiselt meeldivad. Nad on küll tänapäeva seisukohalt natuke naiivsed, aga me saame aru, mis ta nendega on öelda tahtnud, ja seda tahtmist tuleb austada. Näiteks see: «Sind surmani küll tahan ma kalliks pidada, mu õitsev Eesti rada, mu lehkav isamaa!» Muide, kas te teate, et «lehkav» tähendas tollal «lõhnavat» ehk «aromaatset»? Praegu on «lehkav» rohkem nagu «haisva» tähenduses. Niisugused asjad muidugi segavad, aga mitte nii väga. Palju rohkem huvitab mind hoopis üks teine asi.»

Tüdrukud olid nagu tähelepanu ise.

«Üks Koidula tütardest olla veel pärast II maailmasõda töötanud Firenzes koduõpetajana. Seal ta ollagi surnud ja keegi ei tea, kus ta haud on. Imelik, et keegi tema hauda üles ei otsi. Euroopas on haud väga tähtis, on alati olnud, ja nüüd e i t e a me midagi Koidula tütre hauast! Häbi! Keegi ei viitsi! Ma läheksin ise sinna Firenzesse toda hauda otsima, aga kes mind välismaale laseb n e n d e jaoks nii tühise asja pärast, ja Koidula uurijana pole ma üldse tuntud, pigem armastan teda, ja kõik. Kas teie, tütarlapsed, ei teadnudki seda Koidula tütre kummalist lugu?»

Tüdrukud raputasid üksmeelselt pead.

«Ma imestan, et te Koidulast nii vähe teate. Tema kirjutas ju laulu «Mu isamaa on minu arm», mida alati laulupidude lõpul lauldi, muuseas ka siis, kui see oli keelatud. Tähendab, päris keelatud ei olnud, aga lubatud ka mitte. Nagu üldse kõik. Eks te ise tea. Muide, tema tegelik nimi oli Jannsen, isa poolt. Isa oli ajalehetoimetaja. Aga tütar võttis ise endale nimeks «Koidula». Nagu te imehästi mõistate, tuleb see sõnast «koit». Vabandan vihje eest, küllap läks isegi pärale. Ilmselt pidas ta ennast koidujumalannaks, kes roomlastel kannab nime «Aurora» — nagu see kuulus vene laevgi, mille kahuripauk kuulutas

uut aega, kui Talvepalee pihta — või õhku, mina ka ei tea täpselt — lasti üks suur pauk, mida te muidugi hästi mäletate. Eks?»

Õpetaja või kes ta oli, tõusis ja koristas laua. Laud tuli nüüd ise koristada, sest koristajat enam ei olnud. Kui see töö tehtud, küsis mees:

«Noh, tüdrukud, kas lähme?»

Lussi valetas:

«Kohe, aga me peame enne helistama.»

Õpetaja naeratas ja läks muusika poole.

«Kuhu me helistame?» ei saanud Minni aru.

«Ei kuhugi, ma ei tahtnud temaga koos minna, äkki lööb külge.»

«Vanem mees, ja tundus korralik,» ei tahtnud Minni uskuda.

«Sellised ongi kõige hullemad. Ja vaata, kuidas ta rääkis, nii innukalt. See ütleb paljugi.»

Minnil ei jäänud muud üle kui elukogenuma Lussiga nõustuda.

Aga nad otsustasid siiski Lydia Koidula monumendi juurde minna, et vaadata, mis seal toimub.

MONUMENT

Lydia!

Sinust on tehtud kuju, ja sul on kannel käes.

Päike paistab.

Minni ja Lussi saabuvad monumendi juurde.

Kõht on täis, suus vastik maitse.

Puiesteel peatub auto, üks mees tuleb välja ja sirutab ennast.

Kuju ümber on kogunenud igasugust rahvast. Võime lugeda väga vastukäivaid loosungeid. Lydia vaatab kiviselt ja külmalt alla, sõrmitseb keelpilli. Kui teda varjuküljelt katsuda, on sõrmedel külm. Lydia soojeneb üleni alles augustiks, kuid siis on lühike põhjamaine suvi juba läbi ja esimesed lehed kukuvad okstelt maha.

Niisiis, mees tuli autost välja. Anname talle esialgu nimeks Mees, ehkki tal võiks ju ka nimi olla. Aga Mees kõlab kuidagi salapäraselt, veidi ähvardavalt, raasike sümboolselt. Me ei seleta täpselt ta nägu.

Niisiis, Mees tuli autost välja puiesteel, sirutas ennast.

Teiselt poolt lähenesid Lydia kujule Minni ja Lussi.

ESIALGSED KOKKUVÕTTED

Väga tähtis on, et kohe päris alguses ei kaoks jutulõng käest, sest vastasel korral on väga raske uuesti otsa peale saada. Niisiis, tegevus jätkus kuurortlinna lähedal tühjal rannal. (Tegemist on halvastimaskeeritud Pärnuga.) Kaks neiut, Minni ja Lussi, päevitasid rannal, kuid neid kohutas imelik röögatus kõrkjatest. Nad ruttasid linna ja sõid iseteeninduskõõklas. Samal ajal algas Lydia Koidula ausamba juures poetessi sünniaastapäeva aktus, kuhu muu hulgas saabus ka üks Mees. Ta tuli põhja poolt, mis muidugi tähendab Tallinna.

See juhtus juuli teisel poolel 1986.

VAHEJUHTUM

Kõigepealt luges Näitlejanna ette luuletuse, kus olid teiste hulgas ka järgmised read:

Sind surmani küll tahan
ma kalliks pidada,
mu õitsev Eesti rada,
mu lehkav isamaa!

Ja:

Kuis on su pojad vagad,
nii vaprad, tugevad!
Su tütred, nagu lilled
nad õitsvad nägusad!

Juba selle luuletuse ajal kostis väljaku servast põõsastest mingit lärmi, kuid keegi ei osanud sellele algul tähelepanu pöörata.

Grupp noorukeid skandeeris: «Koidula! Vabadus! Koidula! Vabadus!»

Miilitsad tulid autodest välja, teritasid kõrvu ja silmi.

Liikvel olid jõud, mida ei saanud peatada ja mida aktuse päevakord ette ei näinud.

Platsi keskele sööstis naine, kes sirutas käed välja ja püüdis Näitlejannat postamendilt maha rebida. Kõigile torkas silma, et kolm naist olid väliselt väga sarnased: kivi-Koidula, Näitlejanna ja Uustulnuk. Ainsana jäi erapooletuks monument. Kähmlusse lisandus kohe ümberseisjaid, ehkki nad ei saanud aru, kelle poole peab hoidma ja miks. Üle platsi kandus läbitungivat ulgumist. Noorukid koondusid ümber toimuva ja skandeerisid kirglikult: Lydia, Lydia, Lydia! Esimesel hetkel oli raske aru saada, milles on asi. Eriti kaugemalt. Minni ja Lussi püüdsid kikivarvastele tõustes olukorras orienteeruda, ent asjata. Nad oleksid vajanud lisainformatsiooni, aga kust seda võtta? Koidula loomingutki tundsid ainult nii palju, kui keskkooli lõpueksamiks vaja oli. Tõsi, mina olin püüdnud Minnile Koidulast rääkida, kui aasta tagasi poetessi loominguga tegelesin, kuid Minni ei viitsinud mind ausalt öeldes kuulata. Mõistsin teda täiesti: ka mina polnud lõppude lõpuks ju Koidula luule austaja, hoopis rohkem huvitas mind tema eraelu, tema kummaline iseloom, mitmesugused ajalised kollisioonid, kõik võib-olla ainult minu isikliku uudishimu ja edevuse rahuldamiseks, ilma sügavama empaatiata, ja loomulikult ei saanud ma Minnitki nakatada, kui ise polnud läbinisti nakatatud. Nii jäi skandaal, mis väljakul puhkema hakkas, tüdrukutele tegelikult kaugeks. Ka ei olnud nad Õpetaja väikest, ehk küll diletantlikku, aga see-eest südamlikku loengut ära kuulanud, kahtlustades keskealist meest omakasupüüdlikes motiivides, mis tõttöelda vahel ka ei puudu, kuid antud juhul tõesti puudusid, vähemalt minu arvates, ent mind ei olnud

kohal (nagu mäletate, olin Leningradis), ja ma ei saanud ise tüdrukuid õpetada. Muidugi, toimuv oli lihtsalt üks märk sellest, et kui miski on korra õhus, siis on ta õhus juba igal pool, tee mis tahad. Asjad on põhjusetus seoses ehk seriaalsed. Mis juhtub meie sees, see juhtub ka väljas, ja vastupidi. Miski, ta, asi, see... Justkui täpsustamist oleks vaja. Täiesti õige tähelepanek, aga vahel on tõesti raske asjadele nimesid panna. Eks ole ju teiegi seda kogenud? Anname küll nime, aga kas selle nime all hakkab ikka esinema õige asi? Ütleme jänes ega märka, et juba ammu ehib ennast selle nimega (...). Kumb on nii-öelda reaalsem? Ikkagi (...), mis siis, et tal pole pikki kõrvu ega võib-olla üldse mitte midagi. Vahel räägid tundide kaupa, mis siis, et nimetad aina asju, mis on tegelikult teise nimega. Niisiis, miski on õhus ja paljud reageerivad vastavalt. Nähakse märke. (Kui Jung räägib UFO-dest ja nende tingitusest ajavaimust, ütleb ta: *es wird etwas gesehen. Etwas!*)

Koidula ärkas ellu, reinkarneerus sel suvel. Vähemalt oli temast siis laiemalt kuulda.

Paljud ehk ootavad, et me Reinkarnatsioonist lähemalt jutustaksime. Paraku tuleb pettuda. See lause on ilma subjektita ja ses mõttes tähelepanuväärne. Jah, pettuda tuleb kõigil, sealhulgas ka minul endal. Ma oleksin Reinkarnatsioonist heameelega jutustanud, kuid tuleb leppida, et suur ala meie jutustuse sisemuses jääb hämaruse peitu, nagu Hobusepea-nimeline tume udupilv Orioni tähtkujus, mis tavalise sureliku eest varjab suure osa Orioni udust. Selle uduse metafoori kaudu põiklemegi kõrvale lõplikust seletusest, seda enam, et ta on põhimõtteliselt võimatu. Ma ei tunne seda naist lähemalt. Mul puuduvad kriteeriumid. Ma ei taha lasta end ühtedest ja teistest mõjutada. Ma vaikin, kuid tõmban ta (tõsi, kergelt valutava südamega) oma romaani, lootes muuseas anda rahulolematuile ka kaudseid vastuseid ja vihjeid. Ja seda ma ehk oskan, ja ega ma muud suurt ei oskagi —

Oh issand, taas kukkusin lobisema. Niisiis: Koidula toetajad karjusid: Lydia! Lydia! Lydia! Näitlejanna, kes parajasti luulet esitas, polnud muidugi subjektiivselt süüdi. Aga Reinkarnatsioon pidas teda isehakanuks. Eks Näitlejanna seda objektiivselt olnudki, aga samu sõnu võib lõppude lõpuks kasutada ka Reinkarnatsiooni kohta. Tal oli põhjendus: Näitlejanna varastas tema energiat. Reinkarnatsioon ei püsinud elus omaenda energiaressurssidest. Ta sai neid mujalt, ütleme lihtsustades: kosmosest. Näitlejanna omandas võõrast energiat, ta oli Reinkarnatsioonile lausa eluohtlik. Ja nii toimus rahvahulga, sealhulgas Minni ja Lussi silma all kahe Koidula konflikt. Kivi-Koidula (originaal-Koidula koopia) vaatas ükskõikselt mujale. Skandeerivad noorukid olid Koidula austajad, aga nad respekteerisid ainult oma Koidulat. Nad olid saabunud mikrobussiga ja kannatlikult eemal oodanud. Juba ette oli teada, et varem või hiljem hakatakse luuletusi lugema. Nii juhtuski. Kui Isehakanu monumendi jalamile presideerima tõusis, tuli vahele segada.

Näitlejanna ei pidanud vastu ja astus tagasi.

Peaaegu, aga ei!

Ta võttis väljakutse vastu.

Mõlema silmad põlesid. Nagu tõrvikud, võiksime öelda: nagu kaminad, nagu jaaniussid, nagu taskulambid.

Näitlejannale tuli soovimatut tuge.

Paar erariides meest astusid uue Koidula juurde ja võtsid tal mõlemalt poolt käe alt kinni.

«Kas tohib aidata?» küsis ühe abivalmis sosin.

«Lähme puhkama,» sosistas teine.

Reinkarnatsioon kõhkles hetke.

Tegelikult on parem alla anda. See kehtib peaaegu igas olukorras.

Võita on võimalik, kuid võitja ei ärata sümpaatiat, vähemalt mitte kauaks.

Reinkarnatsioon sosistas:

«Tehke nägu, et midagi pole juhtunud.»

Mehed noogutasid sõnakuulelikult.

Nad astusid kõrvale ja Koidula tuli postamendilt alla.

Iga ta rohkem tahtnudki kui olla nii põgus kui võimalik. Ei tohigi olla praktiline, ei tohi olla käegakatsutav. Aino Kallas nimetab oma monograafias Koidula elu «tähelennuks». Nii ilmus ta tänagi nagu meteoor, nagu lumehelves, mis sulas suvekuurordi halastamatus kuumuses, vilksatas hetkeks paljude (sealhulgas ka kohaliku lavastaja Ingo Normeti) pilgu ees, ja kadus. See oli tasu unetute ööde eest, kui toas tihenevad kuldsed tolmuk übemed, tantsivad ja heljuvad kuuvalguses, kui Leibniz ütleb, et hinged on loodu elusad peeglid, kui raadios ulub üksildane hunt.

Koidula läks seelikute kahisedes läbi pargi.

Üks saatjatest avas talle autoukse.

Ta istus mikrobussi tulikuumale istmevakstule ja sulges silmad.

Nüüd oli ta energia küll otsas.

Monumendi juures jäi rahulikumaks.

JOOSEP

Enne mainisime justkui möödaminnes, et samal ajal kui Minni ja Lussigi tuli Koidula monumendi juurde üks Mees.

Hädа! Oleksime selle mehe unustanud!

Tegemist oli polüvalentse isikuga, aga ühtlasi ei tohi me unustada asjaolu, et Mees pidi siin pidama kõne. Selleks ta provintsilinna sõitiski.

Mida tohtis sellelt kõnelt nõuda? Kas ta pidi tõesti olema luuletajannaga kongeniaalne? Paiskama õhku metafoore ja oksüümorone? Ei. Ta mainis Koidula teoste suuri tiraaže, nimetas, et Koidula luuletusi on tõlgitud mitmesse keelde.

Pärast ülaltoodud kuivi fakte rääkis Mees veel edasi.

Aga mulle tundub, et kui ta nimi on edaspidigi Mees, siis hakkab ta teiste Meestega varsti segi

minema. Seepärast anname talle nime. Nimetame ta Joosepiks. Miks ta ei võiks olla Joosep? Joseph oleks peenutsev, Jossif meenutaks Brodskit või Stalinit, José oleks hoopis kohatu. Ja siin pole mõtet vaielda, sest ta nimi oligi tegelikult Joosep. Muidugi, mõnel juhul on inimesel nimi, mis ei sobi raamatusse. Siis tuleb muuta. Muidu mitte.

Joosep oli kahe tule vahel. Ta ei saanud arvestamata jätta äsjast Koidula külaskäiku. Rahvas ootas pärast seda midagi pateetilist. Teiselt poolt valutas tal hammas. Ta oli võtnud ühe tableti, kuid see ei hakanud veel mõjuma. Valutava hambaga rääkis ta Koidula missioonist. Milline see üldse oli? Isamaaline, pole mingit kahtlust. Koidula isa oli rahvavalgustaja. Nad rääkisid kodus saksa keelt, kirjutasid saksa keeles, kuid ei pooldanud saksa mõisnikke. Ta vennad olid joodikud ja üks kukkus purjuspäi aknast alla, teine oli samuti joodik ja suri tüüfusesse. Sellest ei sobinud rääkida. Jah, tõde ei tohi varjata, kuid on ka tõde, mis nõrgestab. Eesti rahva ajaloos on palju musti lehekülgi, kus eestlased ise süüdi, kuid pole õige neid kogu aja rahvale nina peale määrida. Niikuinii on eesti rahvas väga hell, okupandid on ta närviliseks teinud, ta tahab kuulda eelkõige head. Ja milline rahvas ei tahaks kuulda head? Igaüks! Meie rahvas on hea! — niisugune ütlus on kõigile inimestele kallis. Eesti-armastus — kas pole see eestlasele mõistetav tunne? Nii mõtiskles Joosep. Aga aeg polnud veel küps, oli alles 1986. aasta. Ta rääkis tasa ja targu:

«Koidula luule puhul ei ole liialdus öelda, et just meie päevil on ta omandanud erilise aktuaalsuse, kommunistlikult parteilisegi kõlapinna! Ja see ei ole sugugi ülepakkumine! Ma tean, et siin on mõned, kes peavad seda ülepakkumiseks. Nad mõtlevad: räägi, räägi! mis ühist saab olla Koidulauliku ja partei vahel, ehkki kommunistlikud ideed idanesid juba Koidula eluajal, ja idanesid Peterburis, Kroonlinna lähedal, seega ka Koidula lähedal (sest Koidula elas ju Kroonlinnas!). Jah, me ei saa näha otsest, kuid seda enam näeme kaudset seost ja me ei häbene

seda välja öelda, arvaku dogmaatikud ja marksismi kitsarinnaliselt tõlgendajad siis mis tahavad. Koidula laulis küll teisel ajal kui see, milles elame meie, ja oleks silmakirjalikult naiivne otsida tema luulest kommunistlikke ideid! Ei, seda me ei tee ega kavatsegi teha, ja olgu see mittetegemine ninanipsuks nii mõnelegi. Kuid Koidula mõte ja sügavam sisu — tahtsin öelda: Koidula loomingu, just loomingu sügavam sisu ja mõte on tänapäeva, kommunismi rajava tuleviku jaoks mitte millegagi asendatav vaimuvara. Päevil, mil viime ellu NLKP 27. kongressi suuniseid, mil kogu rahvas on asunud ühiskonda resoluutselt tervendama, mil ühiselt otsitakse teid edasiliikumise oluliseks kiirendamiseks, mitte tavaliseks, vaid oluliseks kiirendamiseks, pakub Koidula kunstinägemus ja usk õigluse võidusse uut elujõudu.»

Ta naeris lühidalt ja jätkas:

«Meie rahvusliku, kõikesööva skeptitsismi, jah, meie ingenuusse, destituutse eneseiroonia kiuste! Ja lisaks — ärgem unustagem ka mehi, kes korraldasid Koidula põrmu ümbermatmise kodumulda: Kaarel Irdi, kes Kroonlinnast kalmu leidis, ja teisi meie suurmehi — iseäranis Johannes Vares-Barbarust, Johannes Semperit, Bruno Rennerit, Eduard Pälli, Nigol Andresenit ja veel paljusid, kes ümbermatmise ideed toetasid ja sellele kaasa aitasid.»

No nii, nüüd võis ka lõpetada.

Aga tuli veel öelda:

«Ka edaspidi jääb Koidula isik ja looming meile pühaks.»

Ta lõpetas.

Pea käis ringi. Õhk seisis, kaenlaalused higistasid. Kui palju tuleb rääkida, rääkida, rääkida — ja milleks? Keegi ei tea. Nõiaring, millest ei õnnestu välja rabelda. Ta tuli postamendilt alla, läks parki ja istus puu alla. Miks mind ei armasta keegi, mõtles ta äkki, isegi Cornelia ei teinud minu mõistmiseks vähimatki pingutust. Mitte ühtki, ehkki ta pidi ju aru saama, mis meie maailmas toimub. Kõik on kokku unenägu, nagu mitmed luuletajad on öelnud — Calderón,

Grillparzer, meie oma Suits! Unenägu keskpäeval kesklinnas, keskväljakul! Ta heitis selili murule. See oli jahe. Ma ei salli Koidulat, ütles ta endale, ta oli lobamokk nagu minagi. Aina sõnad, suured ja pikad sõnalohed! Sa haised, Koidula! Sind on liiga palju! Mingit põhjendust sulle ei leia! Isegi surra sa ei suuda! Sa hõljud läbi minu pohmelushommiku, küüned lõikamata, kleidisaba sitane! Kas sa hambaid oled pesnud, Koidula? Jäta mind rahule, ma ei taha, et nii palju asju on olemas, või vähemalt annavad nad pealetükkivalt mõista, et nad on! Iseasi, mis nad tegelikult teevad, võib-olla lihtsalt kummitavad, Koidula! Operatsioonihaavad ei kasva kinni, ajavad mäda välja. Joosep keeras end ägades külili ja surus näo rohtu, vastu mulda. Ka see haises! Miks peab kõik olema nii loomulik, nii okseleajavalt loomulik? Ma ei taha enam puhtust ja ausust! Ma ei taha linnupojakeste vidistamist! Ma ei taha vesiroose! Tahan viina ja räpaseid kloaake. Tahan plastmassjäätmeid ja neoontulesid! Tahan alluda ajavaimule! Ajavaim! Tule mu juurde alla, päästa mind Koidulast! Missugune see ajavaim on? Tiibadega? Ühekülgne? Silmitu? Ökk!

Nii see on: ikka tuleb ootamatu ahastus, tabab parimatki meie hulgast, ajab oksele, kuid läheb siis üle. Nii juhtus ka Joosepiga pärast tema kõnet Koidula samba juures.

Aga ta sai endast võitu.

KURITEGU

Lussi ja Minni nihkusid vaikselt pargipuude alla. Päike hakkas loojuma. Orav jooksis mööda puud üles ja heitis neile verejanulise pilgu, vähemalt näitas hambaid. Valged liblikad kogunesid summa ja keerlesid ümber üksteise, langesid pöörisesse, tõusid, eemaldusid, kordasid mujal sedasama, lähenesid taas, tiirutasid ümber tüdrukute, ilma et need oleks lendlejatele mingit tähelepanu pööranud. Kaugel

selja taga rääkis järjekordne oraator, kuid tema sõnu polnud siia kuulda.

Akki jäi Lussi seisma.

«Vaata,» ütles ta.

Minnigi nägi puu taga murul konutavat mikrobussi. Uks oli lahti. Koidula magas, üks jalg lõdvalt välja sirutatud, esimesel istmel. Lokk langes higisele laubale. Kostis ühetasast norskamist. Tema assistente polnud näha, küllap olid läinud tagasi miitingule. Nagu kokkuräägitult astusid tüdrukud lähemale.

Tegelikult läks iga selline väljaastumine Koidulale palju maksma. Iseendast oli inkarneerumine juba pingutav tegevus, kuid avalikkus võttis lausa kogu jõu. Tavaliselt langes ta alati pärast niisugust ekstsessi surmaunne ja magas peaaegu ööpäeva. Umbes nädala pärast julges ta midagi sellist taas ette võtta.

Kas tahtsid tüdrukud Koidulat kõnetada? Vaevalt, ja küsimusi polnud neil ka mingisuguseid. Peale selle polnud ju välistatud, et tegemist oli vale-Koidulaga. Sinnapoole viis mõtted kuuldus, et ka Kohtla-Järvele on ilmunud keegi Koidula. Aga nagu öeldud, ei taha ma sellesse küsimusse sekkuda, ja pealegi polnud tüdrukud kuulnud tollest Kohtla-Järve Koidulast, mina olin kuulnud, aga mina olin Leningradis ja kuulsin hiljem järgnevast Minni suu läbi:

«Seisime võib-olla minuti. Mina lähemale minna ei julgenud. Kaugemalt olin arvanud, et Koidula on surnud, aga nüüd nägin ja kuulsin, et ta hingas. Imelik, et kaaslased ta niiviisi maha unustasid, nagu kindad taksosse. See näitab, et nad polnud talle ustavateks sõpradeks, ma arvan, et nad kasutasid ära tema oreooli ja püüdsid sellest profiiti lõigata. Lussi läks veel lähemale. Tahtsin teda keelata, tegin vastavaid žeste, aga Lussi ei vaadanud tagasi. Teadsin, et teda ei saa pidurdada, kui ta on midagi pähe võtnud. Õnneks ei paistnud kedagi tulevat. Õudusega nägin, et Lussi oli juba päris sinise mikrobussi — see oli muide sinine — juures ja sirutas käe välja. Hull! Aga hüüda ma ei julgenud. Siis Lussi kummar-

dus ja võttis maast midagi. Kohe oli ta minu juures rebis käest: ruttu! jookseme! Ma ei saanud millestki aru, aga jooksin ikka. Me ei peatunud enne kui bussijaama juures. Istusime ühele kaugematest pinkidest ja Lussi tegi peo lahti. Seal lebas pitsatsõrmus.

«Võtsid ta sõrmest ära?» sosistasin õudusega. «Kuidas sa . . .»

«Ei, see oli maas, ausõna. Miks ma ei võinud võtta, kui ta oli selle ära kaotanud? Sest ega mina ei usu teda, küllap on petis. Ja ega ta luule mulle ka eriti ei meeldi. Igatahes, mina ei kahetse. Vaata kui efektne!»

Tõesti oli. Sinisel põhjal hõbedane L-täht.

«Sinu nimetähed . . . või täht!»

Lussi noogutas.

Busse saabus ja lahkus, õhus oli bensiinilõhna, sihitult jooksis koer, õhtu hakkas saabuma.

«Mina küll ei tea, kas sa tegid õigesti?» ohkasin siis igaks juhuks. Oli imelik niisugust tegu heaks kiita.

«Mina ka ei tea, aga tehtud see on,» muigas Lussi nukralt. «Mina ei viitsi kahetseda.»

Ta pani sõrmuse sõrme. See sobis talle tõesti hästi, või mis sa muud oskad öelda ja mõelda.

Hakkas jahe. Tõusis tuul.

Ka meie tõusime.»

LAHKUMINE PÄRNUST

Vahel võpatab mu kirjutuslaual lamav kass Alma ja vahib pärani silmi esikusse, kus pole ometi kedagi. Aga mine tea — ehk näeb ta seal tumedas kleidis pikka nurgelist kogu, natuke pealetükkivat oma joontes ja vormides? Raske uskuda, aga uuemate faktide valgusel ei jõua küll enam labasest materialismist kinni hoida, ehkki see mõnikord tundub mõnusa varjupaigana.

Mulle tuleb meelde, et Koidulal oli väga põgus, spontaanne romaan soome kirjaniku ja keeleteadlase

Antti Jalava-Almbergiga (1846—1909). Jalava abiellus hiljem oma õpilase Almaga.

Kuid Minni ja Lussi lahkuvad Pärnust. Nad ei saa sinna jääda. Juba sellepärast, et kaasavõetud raha hakkab otsa saama, juba sellepärast, et Minni tahab näha mind ja Lussil on kokkusaamine noormehega, juba sellepärast, et pealinnas on rohkem võimalusi kõiksugu kollisioonideks ja sündmusteks.

Kuu paistab üle maantee, mida mööda nad lahkuvad.

Tee kulges mööda madalat mäeseljandikku, kahel pool teed pesitses udu, valge ja läbinähtamatu sooaur, väliselt ohutu, kuid tema varju võis peituda kõiksugu olendeid, rehepappe, õnnemunakesi ja põhjakonnasid. Teistsugusena näitas end taevas. Puhas ja rohekalt hõõguv veel, ilma ritsikate, lindude ja muude saatana sigidikkudeta, kaunis nagu suveööle iidsest ajast kohane, või kuidas?

Tüdrukute pead olid täis kõiksugu informatsiooni, mida nad nüüd Koidulast olid kuulnud.

«Miks kõlas seal kogu aeg, mitu korda säärane loosung: emadepäev autovabaks?» küsis Lussi.

«Seletati ju nii, et autod saastavad õhku, lapsed aga on niisuguse õhu suhtes enim tundlikud,» seletas Minni, «ja seepärast soovitati emadepäeval autod koju jätta, et vähemalt tollel päeval õhk nii palju ei saastuks.»

«Aga mis seos oli sel Koidulaga?»

«Ei vist muud kui see, et Koidula soovis eesti rahvale vabadust ja eks saastatud õhk ole meile ka peale surutud vallutajate poolt.»

Lussi noogutas.

«Küll on kõik keeruline,» ütles ta tüki aja pärast, kuu peegeldumas laienenud silmaterades, «igasugused asjad satuvad kokku, ja mõistmiseks tuleb neid lahutada, aga vahel hakkad mõtlema, kuidas neid uuesti liita, ja siis on veel segasem.»

«Ära mõtle nii palju,» soovitas Minni.

«Mis ma siis teen?»

«Ära tee midagi, maga.»

«Et heidan pikali ja magan?»

«Jah. Pikali ja maga.»
«Kohe pikali ja magan?»
«Täpselt.»
Lussi oligi soojal asfaldil pikali.
Minni kükitas ta kõrvale.
«Mis nüüd?»
Lussi ohkas.
«Tead, minusse on armunud mitu noormeest. Peaksin valima, sest mulle tundub . . .»
Minni katkestas teda.
«Tss . . .»
Ta pani kõrva vastu asfalti.

LAPSE HIRM

Üks viieaastane laps oli mööda teed just tulemas, Tallinna poolt ja paljajalu, nii et tüdrukud teda ei kuulnud. Laps tuli sõbranna poolt, oli pimeda peale jäänud. Ta kõndis kikivarvul, kuulas iga kahinat teeäärsest rohust ja kartis iga hingeõhku kuklasse. Loomulikult ehmatas ta koledasti, kui nägi kaht heledat kuju liikumatult asfaldil lamamas. Eks olnud need kaks tapetut? Küllap olid nad verised? Laps põgenes, jooksis tuldud teed tagasi, ja kui ta sõbranna juurde jõudis, oli tal hing täitsa kinni ja ta ei suutnud ühtki sõna öelda, ainult hingeldas.

AUTO

«Ära liiguta,» sosistas Minni.
Nüüd paistis juba autotulede kumagi.
Iga enesetapja teab, mis niisugune ootus tähendab, lamad siis maanteel või rööbastel või koguni küpses rukkis kombaini lõiketerade ees.

KÕHKLUS

Iga mees, kel karjäär alles pooleli, teab, mis tähendab näha öisel maanteel oma auto ees kaht laipa. Nagu kaks draakonit haarduvad ta peas surmaheitlusse kaks vastukäivat mõtet. Aidata, ja võimalikult ruttu! ütleb üks, võib-olla on nad veel elus, ehk õnnestub nad päästa! Kao ruttu, sosistab teine palavikuliselt, ära sega end nii musta lukku, niikuinii kandub selle kuriteo aura ka sulle üle, ehkki oled ainult tunnistaja, aga lõpuks ei mäleta enam keegi, mis osaline sa selles loos olid, kõik teavad, et sa võtsid sellest osa!

Nii mõtles ka Joosep, kes oli täna Pärnus Koidula ausamba juures kõne pidanud.

REIS ALGAB

Ta peatas auto ja tuli välja. Tegelikult polekski ta tüdrukutest mööda pääsenud. Autotuled valgustasid kaht eredat värviplekki, sinist ja rohelist. Joosep kõhkles veidi ja tüdrukud hoidsid hinge kinni. Mootor podises õige tasa.

Lussi ei pidanud vastu ja turtsatas.

Nüüd ei jäänud muud üle kui püsti tõusta.

Minni ootas, kuni Mees talle oma abivalmis käe ulatas.

«Mis kell on?»
«Pool kaksteist,» vastas Mees.
«Tohime ehk küüti paluda?» sekkus Lussi arglikult.
«Palun,» oli napp vastus.
«Ja kuhupoole tohib?»
Mees näitas auto poole.
«Tänan.»
Ja lisas:
«Joosep.»
Tüdrukud ei tutvustanud ennast.

MINNI JA LUSSI ÕISED SEIKLUSED

Mees rooli taga oli tükk aega vait. Kuid siis tegi juttu. Ta uuris tüdrukute elulugu, praegust tööpaika. Ta sai sõbralikke, ent siiski nappe vastuseid. Mees jäi nendega rahule. Ta tutvustas ennast, ütles, et nimi on Joosep. Rohkem ta endast ei rääkinud. Kuidas pidigi ta kirjeldama oma tegevust? Tõsi, ta oli olnud kohal väga pingelistel hetkedel nii siin kui ka seal. Toome paar näidet: ta oli päästnud kolm üliõpilast, keda taheti poliitilistel põhjustel ülikoolist välja heita; ta oli kirjutanud uurimuse Tšukotka poolsaarest; ta oli keelanud ära Andrzej Wajda filmide esitamise Eestis; ta oli lapsendanud väikese neegripoisi; ta oli õppinud pool aastat Londonis *default*-loogikat; ta oli käinud Aafrikas ohtlikku salajast ülesannet täitmas, likvideerinud seal ühe uusemigrandi, kes muutus üha ohtlikumaks; ta oli nõudnud teaduste akadeemiale iseseisvust; ta oli kirjutanud mõned haikud. Ta oli seda teinud puhtast südamest, täpsemalt — veendumusest, ja jõudnud seda kõike teha paarikümne aasta jooksul ja jäänud sama sõbralikuks ja südamlikuks kui enne. Kaks aastat tagasi oli autoõnnetusel surma saanud ta väike poeg. Nüüd juhtis ta vaikides autot ja tüdrukud ei teadnud temast midagi. Ta kõrval oli must diplomaat, kus sees uurimused noorsoo mentaliteedi kohta, pudel konjakit ja lemmikraamat — Orwelli «1984». Ta juustes oli halli. Öö oli pime ja ei olnud ka. Mets oli põtru täis, aga nad ei näidanud ennast. Hambad ei valutanud.

Niisiis, Joosep, kes tundub ehk esimesel hetkel mingi liialduse, karikatuuri, koondkujuna, kellest antud pilt on ehk liialdatud või pisendatud, jumal teab mis eesmärgil. Tegelikult on keel tema ainus vaenlane, pean silmas kirjaniku poolt kasutatavat keelt, teksti, mis ta niisuguseks vormis, korraga munajaks ja ogaliseks, tee siis temaga mida tahad, kui oskad või tahad.

Niisuguste kahtluste foonil lähenes linn, ehk palju täpsemalt: kahtlused hõljusid õhus linnale lähenemise foonil. Juba paistis televisioonimast. Joosep teatas, et ta viib tüdrukud koju. Minni ja Lussi ei hakanud vaidlema, mees paistis olevat viisakas ja korralik.

Lussi ja Minni ei elanud ju koos! Joosepile öeldi Minni aadress. Olen möödaminnes maininud, et Minni pererahvas oli maal heinatööl. Nemad tegid kaasa ka ebaõnnestunud rebasejahi. Minni perenaine veel ütles, et hüüded hirmutavad rebase ära. Kas ma ei rääkinud sellest? Võib-olla ongi õigem, et vaikisin. Kahtlased ja perspektiivitud seosed romaani tegelaste vahel panevad pea valutama, suhete ämblikuvõrk sunnib nördima. Niisiis, Joosepile öeldi Minni aadress ja Joosep sõitis öeldud aadressil.

Kui auto peatus, ütles Joosep äkki, et ta tahab kohvi. Kust seda saab? küsis ta igatsevalt. Minni, minu truu Minni ütles irooniliselt, et eks ikka kohvikust, kuid kergemeelne Lussi andis mõista, et lähme siis korraks sisse. Nüüd teeskles Joosep omakorda, et ta ei söanda tulla, et hilja ja nii edasi. Tüdrukud pidid teda lõpuks veel paluma, ja alles siis andis Joosep järele, pani autoukse lukku ja sammus tüdrukute kannul maja poole.

Kuid me ei saa siin kuidagi ütlemata jätta, et hämaruses suure majamüraka nurga taga seisis too Vanamees, kes siin rajoonis võitles tõe, korra ja aususe eest, too, kes ei lasknud kunagi taksojuhil sõita üle muru, kes raudkangigi kasutusele võttis, ja kelle lapselapse taustast me ei tea midagi. See Vanamees elas siinsamas üle hoovi. Ta oli Minnit ammu tähele pannud, aga ka Minni sõbrannat. Talle meeldisid need tüdrukud ja ta soovis neile head. Minni ja Lussi olid talle nagu oma lapsed. Ja nüüd, kui ta tegi õhtust ringkäiku, valmis maailma kaosele vastu astuma, nägi ta oma lemmikute kannul majja sisenemas tumedas ülikonnas umbes neljakümneaastast meest, diplomaadiportfell käes. Ega me ära ei söö, kuulis ta blondi sõbrannat veel ütlemas, siis paugatas paraaduks kinni. See vapustas Vanameest. Me muidugi liialdaksime kõvasti, öeldes, et tema maa-

ilm purunes. Kuid midagi purunes tõesti. Ärgem kartkem suuri sõnu. Vanamees toetus vastu kiviklibulist seina. Pimeduses me ei näinud tema pisaraid. Kui neid üldse oli.

Toas kiitis Joosep sisustust ja istus diivanile. Korraks tundus talle, et tüdrukud muigavad ta üle, ja ta küsis, ega see nii ei ole. Tüdrukud eitasid. Joosep tegi lipsusõlme lahti.

Kui kohv lauale toodi, rääkis ta natuke kontent-analüüsist, lõi siis käega ja ütles, et see on jama, kui kõige rohkem tegelikult vajatakse inimlikkust. Ta võttis portfelli ja hoidis seda süles. Pärast kõhklemist pani konjaki lauale.

Tüdrukud maitsesid mokaotsast, aga Joosep jõi mõõdutundetult. See tundub täitsa loomulik — imelik oleks olnud sündmuste vastupidine käik.

Joosep ütles, et ühiskonda reformitakse, aga tema olla seda nõudnud juba kakskümmend aastat tagasi, kui nad tahtsid ülikoolis läbi suruda omavalitsuse. Kuid see omavalitsus olla ära keelatud. Kes keelas? Eks ikka GG. Vana GG ise, kes siis veel. Kelle käest tulid tollal kõik käsud? Ülikooli suveräänsus ja GG olid surmavaenlased. GG oli igasugu suveräänsuse surmavaenlane. GG ei sallinud rahvuslikku ärkamist ei sellel ega teisel kujul. Praegu, 1986. aastal, kui protsessid on alles pooleli, võime siiski juba öelda, et GG on mõlakas. Teiste kohta veel ei või, aga varsti võib. Või ei või, aga seda näeb. Loodame, et võib. Te ei tea GG-st midagi? Kurat, ma olen kakskümmend aastat teid sõimanud, tüdrukud, kõiki teiesuguseid! Kuidas ma olen teile öelnud: ärge olge apoliitilised, olge angažeeritud! Ärge olge sotsiaalselt debiilsed! Kakskümmend aastat olen ma teile kuraditele räägkinud, et kõik sõltub meist! Te ei kuulanud! Ütlesite: mis te topite mulle oma Guevarat, oma Frantz Fanoni! Ega ma neeger ei ole, et Fanoni topid! Nii teie põlvkond mulle vastas, umbes nii! Mul oli õigus! Kõik on seotud! Inimene pole saar, ta on osa mandrist, kas ma ei öelnud? Ja kus oli teie tänu? Nüüd,

kus valitsus ise on aru pähe võtnud, nüüd näete, et minu tegevusel oli mõte! Me tajusime küünarnukitunnet! Kogu maailmaga, Biafraga, kui soovite, Moskvaga, eestlastega, hipidega, ükskõik millega! Igas kuradi kohas! Aga teie? Kas konjakit on veel? Perenaise kompressiviin läheb alati hästi. Tänan, tüdrukud. Jah, me vastutasime kõige eest! Jah, me mässasime ebaõigluse vastu Vietnamis, Pariisis, Kampucheas, Hispaanias. Miks mitte siin? Tookord polnud võimalusi. Objektiivsed olud ei lubanud. Seda peab arvestama. Poliitika on keeruline asi. Meil oli liiga tugev vastuseis. Nagu müür ees. Polnud võimalik! Aga me seisime inimsuse eest, ja see oli ühtlasi mäss meie oma ühiskonna puuduste vastu. Miks te meid ei toetanud, kallid tüdrukud? Kuradi vaikiv põlvkond, tahaksin teile öelda, kui te nii ilusad ei oleks. Teie mõlemad. Jah! Jah! Mina ei valeta. Te ei tulnud kaasa, ei tahtnud revolutsiooni. Nüüd . . . nüüd te kah ei taha midagi! Miks te ei taha? Kas mina tahtsin täna rääkida? Aga ma rääkisin, oksemaitse suus. On vaja! Tegelikult ei ole ka. Plaate on? Paneme peale! Biitlid, *yes*. Võssotski! *Music! Yes!* Kontestatsioon! Veneetsia! Mis see on? Richard Clayderman, *yes! Italy, my love! Sole mio!* Tantsime! Olgu, ma tantsin üksi! Fellini, Bullini, tüdrukud! Olen olnud kord Itaalias, tegelikult palju kordi, aga see öö, kui Rialto sillal tabas mind ootamatu äike ja paduvihm! Canal Grande kord valgustus, kord mattus pimedusse, te teate, meie kõik, meie, kes seal olime, ütleme nii — kogu maailma noorus, seal vihmavarjus, vanade aitade vahel ülal sillal, kõik justkui vennad ja õed, ehkki seda oli raske uskuda, aga ometi tihedalt üksteise vastas . . . jah, veel noored . . . armunud, *all you need is love* . . . maailma kauneima linna kohal, äikeses . . . meie unistused paremast maailmast . . . ilust . . . *my brother, my sister* . . . persse.

Joosep kattis näo kätega ja tuikus välja, lüües ukse enda järel mürtsuga kinni. Ehmunud tüdrukud ei julgenud end tükk aega liigutada.

Aga ikkagi: mis ta teeb võõras magamistoas? Kes

läheb vaatama? Kumb julgeb? Eks ikka Lussi. Ja Lussi avabki ettevaatlikult ukse. Magamistuba on pime. Ent pimeduses hiilgavad silmad. Joosep lamab teki all. Ta ütleb: Tere, Punamütsike. Kui Lussi ei oska midagi vastuseks öelda, heidab Joosep endalt teki. Ta on alasti. Ta hakkab venivalt ulguma. Ilma irooniata võime öelda, et selles ulgumises on kogu kuuekümnendate aastate radikalism, uuskura valu ja ahastus. Aga Lussi ei anna sellele järele. Ta jookseb minema. Kui ta oli juba Minni juures, tuli Joosep neljakäpuli elutuppa, endiselt alasti. Ta nuttis ja ronis avatud aknale, lausa aknalauale. Ja tuletame nüüd meelde, et all seisis endiselt tüdrukute suhtes heasoovlikult häälestatud Vanamees. Ta oli seal seisnud kogu öö. Kannatuste krooniks sai talle näha Minni korteri aknalaual räuskavat alasti meest. Orgia! Midagi niisugust oli Vanamees kartnud, kuid ühtlasi ikka palunud, et saatus halastaks. Ei halastanud. Ülal toas aga kisendas Joosep: bordelli likvideerimine, höi! Minni, just minu ustav Minni röögatas: välja, siga! Joosepi naljatlev röhkimine ei aidanud. Ta tõugati trepikotta ja ta riided visati talle järele. Joosep ähvardas: külmale maale te varsti lähete. Aga ta energia oli otsas. Juba trepist alla minnes hakkas kriitikameel tagasi tulema. Maja ees kohtus ta Vanamehega, kuid nad ei tundnud teineteist. Jahe hommik kainestas lõplikult. Maja ees haljasalal pani ta end riidesse. Oma auto oli kadunud. Leidis juhusliku takso. Lõbumajas oli teda ebameeldivalt koheldud. Nagu oleks ta süüdi, et — ah, ta ei viitsinud mõelda. Kättemaksuks oli ta aadressi ja telefoninumbri üles kirjutanud. Algav päev neelas ta.

Minni ja Lussi ei saanud kaua und. Äsjane skandaal tekitas ühe mõtte teise järel. Nad said ainult mõni tund magada, siis läks Lussi koju. Nad lubasid teineteisele kirjutada, kui mõnikord õhtuti igav on.

IV

Charon: Veel ühte tahaksin teada, nimelt tahaksin näha mahuteid, kuhu nad asetavad oma laibad...

Lukianos

KOHTUMINE

«*Guten Tag,*» öeldi mu selja taga, «*izvinite, što opozdal.*»

Pöördusin ümber.

Ta oli tulnud nii vaikselt, et ma ei kuulnud midagi.

Rääkisimegi saksa-vene segakeeles, kuid nüüd teile seda kohtumist kirjeldades kirjutan muidugi eesti keeles.

«Eduard,» ütles ta lihtsalt ja andis mulle käe, mis oli põuase päeva kohta värskendavalt jahe. «Olin kuulnud, et see laev seisab siin ja et ta on koht, mida siin linnas üldiselt teatakse. Muidugi teatakse ka teisi kohti, näiteks Talvepaleed, Ermitaaži, kuid seal on väga palju rahvast, nagu oma silmaga olen veendunud, ja ma mõtlesin, et siin saame olla rohkem omaette.»

«Kas lähme sisse ka?» küsisin mina.

«Kuhu?»

«Laeva.»

Ta naeris.

«Oh ei, ma juba ütlesin, et valisin selle laeva lihtsalt kaugele nähtavaks orientiiriks. Laeva sees pole mul miŋgeid volitusi ega mingit võimu. Ta on kinni vist ka: näete, seal trepi ees on risti köis, ja ühtegi elumärki pole näha. Küllap on siin vaba päev, laev on suletud külastusteks, võib-olla käib isegi remont. Nii et jalutame parem edasi, seda enam, et päike paistab pähe, pehmitab ajusid, hämardab mõtteid. Aga seal eemal tundub olevat mitu õdusat parki, mis meile peavarju pakuvad. Nõus?»

Noogutasin ja me läksime teele.

Nüüd sain oma uut tuttavat lähemalt silmitseda. Blond, pikka kasvu mees, ümmargused, veidi vanamoelised prillid ees. Vuntsid, väga kahvatu nägu.

Hoolitsetud käed. Vanus ebamäärane, ütleme — viiskümmend, kuuskümmend? Kõndisime kõrvuti, vaikisime. Tegin juttu:

«Ja olite kindel, et ma tulen?»

«Nojaa,» ütles tema, «ega selles ju nii väga kindel ei saanud olla. Mõnes mõttes polnud teil teist valikut, seda enam, et ma olin oma soovi esitanud nii tungivas ja napis toonis, millele on põhimõtteliselt raske vastu vaielda. Kui väga pikalt paluda ja anuda, siis demonstreerid sellega teatud nõrkust, ja see torkab adressaadile kohe silma ning ta lükkab su ettepaneku tagasi. Nii et ehkki ma pean oma pealetükkivuse eest vabandama, ei saa ma samal ajal väljendamata jätta ka teatud uhkust asjaolu üle, et minu enesekindlus leidis mõistmist. Ja teatud kriitilistes olukordades käitub subjekt vägagi ootamatult. Ütleme: kui tal muud üle ei jää. Kui tunned: kuram, teisiti ei saa. Siis ei viitsi ka väga taktitundeline olla. Ja ütleme veel nii: mitu korda olen ma teid tülitanud, varem, ma mõtlen?»

«Vist mitte kordagi.»

«No näete. No näete! Siis elate ka selle ühe korra üle. Ehk istume siia pingile?»

«Olge lahke.»

Hakkasingi juba istuma, kui ta mu käe alt kinni võttis ja pingist taas eemale tõmbas.

«Ei, härra, see pink ei sobi meile. See ettepanek istuda ei olnud siiras. Aga te nõustusite. Te olete vastutulelik mees ja seda ma lootsingi. Võtame parem takso.»

«Ma ei ole nii kindel,» pomisesin jäiselt, et mitte enam nii vastutulelik olla. Muidugi nägi ta mind läbi ja puhkes väga inimlikult naerma. Ähvardas mind koguni sõrmega:

«Mina olen kindel, sest takso on meile vajalik. Ja sealt ta muide tulebki!»

Mu uus sõber või kes ta oli tõstis käe.

Istusime taksosse.

Ootasin, et öeldakse mingi aadress, kuid mees istus vaikides. Siis ohkas.

«On mul õigus, et te sõite täna küüslauku?»

Mulle tundus, et taksojuht punastas. Ta langetas pea ega öelnud midagi.

«Hea küll,» lõi mu kaaslane käega. «Ega me ei lähe maha?»

Küsimus oli määratud mulle. Kehitasin õlgu.

«Ei lähe,» vastati minu eest, «elame sellegi üle.»

Ta võttis taskust aerosoolipudeli ja laskis sellest endale mõlemasse ninasõõrmesse ja suhu.

Muide, mina ei tundnud mingit küüslaugulõhna.

«Kas teil on allergia?» küsisin ma.

Mees ei vastanud.

«*Na Petruševskuju. Posle Razumovskovo. Togda na Radzinskuju.*»

Sõitsime läbi tundmatute tänavate. See tähendab, et Leningrad on klassitsistlik linn ja võrdlemisi ühtlase arhitektuuriga. Kui harva seal käia, siis on raske tänavate vahel vahet teha.

HÄMARDUB

«Täna läheb vara pimedaks,» ohkas mees. «Aga mis sest ikka, tee on tuttav, eksimist pole karta.»

Vaatasin aknast: tõesti, hämardus. Hiljem olen mõelnud, et kuidas ma siis suhtusin. Pole ju päris harilik, et pärast keskpäeva hakkab hämarduma. Ometi tundub mulle, et võtsin seda kui küllalt loomulikku asja. Lõppude lõpuks on meile pähe kogunenud igasugu stereotüüpe ja parasitaarseid teadmisi. Näiteks teame lapsest saadik, ilma Leningradis käimata, et seal on valged ööd. Jah, valge öö tähendab ju seda, et õhtul on kaua valge ja öösel ei lähe päris pimedaks. Aga kui satud segasesse olukorda, siis haarad igasugu asjadest kinni, et mitte hulluks minna, või mitte arvata, et oled hulluks läinud. Ei ole ju meeldiv mõelda, et su silmade ees hämardub näiteks seepärast, et hakkad pimedaks jääma. Pigem mõtled: algab valge öö, ja võib-olla ta algab varem kui muidu, näiteks: keskpäeval on hämar ja umbes sama hämar, ühesõnaga, peaaegu päris valge on ka

eelseisval ööl. Ma ei mõelnud vist nii, ma ei mõelnud midagi, kui mõtlemise all mõelda ajus moodustatud verbaalset teksti. Seda teksti moodustan ma praegu, tagantjärele, aga tookord mõjus ehk kaasa too paratamatuse tunne, mis tekkis võõra mehega kihutavas taksos istumisest. Ma sõltusin temast, mul polnud enam tagasiteed, ja samal ajal oli ta nii sõbralik, et ma leppisin langeva hämarusega. *Nu pust padajet notš, jesli nado, mõ že ne boimsja. Jesli nado, tak nado.*

Aga võib-olla ei mäleta ma õieti! Ehk tundub nüüd tagantjärele kõik palju süngemana, sest võib-olla kattis taevast lihtsalt pilv, või oli tegemist mingi vähetuntud atmosfäärinähtusega. Näiteks mäletan ma ka, et 1954. aasta paiku muutus pilvine talvepäev enne õhtut violetjaks, ja keegi ei üllatunud. Pärast oli jälle harilik ja elu läks edasi.

Kuid nii võib ju lõputult arutada. Kõhelda ja kahelda saab alati. Teeme südame kõvaks ja usaldame oma mälu. Sõitsime tundmatu mehega taksos mööda Leningradi, oli suvine pärastlõuna ja hakkas hämarduma.

«Jah,» ohkas mees justkui iseendale, «nõnda see eluke on: tee on tuttav, eksimist pole karta.»

RESTORAN

Kui me restoranis istusime, oli väljas juba pime. Tegelikult ei teagi ma seda kindlalt öelda, sest kardinad olid ees. Vist olid. Selliste vanade restoranide puhul ei tea tagantjärele kunagi öelda. Õuevalgust näeb neis harva. Kuskil keskel suliseb purskkaev, laes kiiskavad lühtrid. Kus on päevavalgus, nagu ei hakkagi enam küsima, sest niikuinii oled teistsuguses maailmas kui see, kus veel hiljuti kõndisid: vendluse, võrdsuse, jumal teab mille maailmas. Nüüd oled tsaariajas, ja see on imeselge: näe, sealt tuleb kelner, näe, siin kiiskab laudlina, näe, taamal häälestab keegi viiulit.

Meiegi saabusime siia tsaariaegsesse maailma. Istusime, ja ma rääkisin oma mõtetest uuele tuttavale. Ta noogutas:

«Jah, see on õige. Kui tsaar tapeti, lasus kogu avalikkusel mingisugune tardumus. Ja ma pean ütlema, et armastus, mida ta oli ära teeninud, ei paistnud venelastest küll eriti välja ... Mõtlesin: nuut oleks ehk parimaks pedagoogiks meie rahvale, raudrusikas võiks olla ta mõjusaimaks õppemeistriks ... Meie aeg oleks tulnud raua ja verega kooli võtta. Kui juba säherdused olevused nagu Sophie Perowska, endise ministri tütar, juhtide hulka kuuluvad, siis ... Kuid andestage, ma kaldusin kõrvale, sattusin hoogu. Mis me tellime? *Estouffade ou stockfisch à la niçoise*?»

«Ma ei söö kala, kui lubate,» häbenesin ma rohkem, kui oleks tarvis olnud, see tõmbab tavaliselt mu veidrusele liiga palju tähelepanu, ja tegi seda nüüdki.

«Miks, kui tohib küsida?»

Tegelikult ei osanud ma vastata.

«Ma ei tea, pärast sõda, keerulistel aegadel ... siis tundsin äkki ebamäärast iiveldust ja ... Kord vist hakkasin oksendama, kui sõin praetud kala, ja pärast seda tekkis mingi refleks ... või midagi taolist ...»

Ta noogutas mõistvalt.

«Seda pole tarvis häbeneda.»

Noogutasin omakorda.

«Aga — *cul de veau à la mode du vieux presbytère*?»

Noogutasin uuesti.

«Ja *Wiener Obstpfanne*?»

Noogutasin.

«Ja veinidest soovitaksin: 1981, *Ch. Dauzac-Margaux*?»

«Issand, kas see pole liiga kallis?»

«Mis te eelistate?»

«Näiteks *Castel del Monte* ...»

«No kuulge ...»

«Ei, ega ma ...»

«Selge. Oober!»

Muidugi, ega mina ei maksa — härra ju kutsus mind. Mis mina muretsen.

Igal juhul punast veini.

Muide, Carl Gustav Jungi viimased sõnad elus olid: *let's have a really good red wine tonight*. Inglise keeles ütles ta oma viimased sõnad sellepärast, et rääkis Inglismaalt pärit põetajaga.

KAEV

Viiuldajad hakkasid mängima, ja inimesed muutusid teistsugusteks. Tuli meelde lapsepõlv. Ei, ega ma lapsepõlves ei liikunud niisugustes restoranides, kus süüakse *cul de veau à la mode du vieux presbytère*'i. Ma ei teadnud restoranidest midagi, aga ma kuulasin raadiot ja mul olid omad unistused, omad sisemised pildid, mis olid pärit eestiaegsetest ajakirjadest, kus avaldati jutte, mille tegevus toimus ookeaniaurikutel või salongides, ja vahel ka Ida-ekspressis, öösel, rongirataste mürina saatel. Unustasin, et olen võõras linnas. Oleksin tahtnud, et Minni oleks mu kõrval. Minni, tule nüüd, ega mina ei saa aru, mis see mees mulle räägib. Aga ta räägib viisakalt. Minni, sind ma kuulaksin parema meelega. Ta räägib midagi taolist, et Tallinn on teda alati huvitanud, üldse meie elu, meie võitlused ja kaotused, meie probleemid, isegi ajalugu, eriti viimase sajandi jooksul. Aga eks ju XIX sajandi lõpust lähegi kõik keeruliseks. Seda ei räägi ära ühe restoraniõhtuga. Mis ma vastan, Minni? Eestis on kõike. Seal ma sündisin ja kasvasin, pärast suurt sõda, rohu sees, suurtest teedest kõrval, teenistuja perekonnas passi järgi, tähendab meierei raamatupidaja perekonnas ainsa lapsena. Tema ütles, et armastab Eestit. Seetõttu tahtvat ta teretada Eestimaa poega, kel kulmud kuumavad töös ja kel selginud sihid silmade ees. Eestimaa pojana mäletan isakodust sügavat kaevu, kuhu isa mul ei lubanud vaadata. See oli vändaga kaev. Kivi kukkus sinna alla kolm sekundit ja ma mäletan, et

kaevu põhjas olev väike peegel, milles muidu end väga väiksena seletasin, hakkas lainetama ega peegeldanud mind enam. Alles pärast lainete rahunemist (aga nad ei rahunenud kitsas ruumis nii ruttu) ilmus väike kujuke taas sinna tsementtoru lõppu, astronoomilisse kaugusse. Tean küll, olin nii väike sellepärast, et minu kujutis läks kõigepealt kaevu põhja ja tuli siis sealt tagasi minu silma. Ükskord pääses täis veepang lahti ja vänt hakkas ulgudes keerlema ja pang kukkus vaba langemise kiirendusega alla kaevu. Kui ta langes, hakkas rinna alt väljakannatamatult keerama, ja siis käis mürts ja pärast oli pang täiesti lame, nagu pannkook. Kuidas kirjeldada seda seika sellele võõrale mehele, Minni? Toda pikka, niisket, sammaldunud toru, sinitaevast tema lõpus, Minni? Viimastel aastatel oli kaevu peale ehitatud mootorpump, alla vaadata enam ei saanud, ehkki ka isa enam keelamas ei olnud. Ja pumbatav vesi oli õline, keetes tekkis ta peale valge vaht. Kas seda meest huvitab üldse niisugune asi, Minni? Tema rääkis, et on püüdnud eesti asjadega siit kaugelt kursis olla, kuid lehed liiguvad aeglaselt, raadiot ei kuule hästi ja linnade plaanid on ebatäpsed, kuuldavasti riigikaitselistel kaalutlustel. Ta rääkis veel, et tahaks minuga eesti keelt harjutada, sest tema poov olevat seda keelt perfektselt vallata, kui kord Eestisse tuleb, ja veel rääkis ta, et tunneb mu toodangut hästi, on seda hoolega lugenud, iseäranis aga kõike, mis olen kirjutanud Lydia Koidula elust: üht väikest groteskset novelli ja üht näidendit. Ta tõstis klaasi *Dauzac*'iga, mis oli punane nagu veri, mäletan, et klaaside all olid kelneri ettevaatusest hoolimata tumedad sõõrid, ja ka mina jõin, ja siis kukkusin sealsamas, helevalges või veidi hämaras restoranis kaevu, möödusin vabalt langedes sammaldunud, higistavatest seintest, ja nägin kaevu põhjas valget kukke, kel punane hari ja punased lokutid. Kukke, kes andis mu ninajuurele, parema silma lähedusse tugeva hoobi, kui olin kolmeaastane ja kükitasin ta ees maas. Ja nüüd oli see kukk tunneli lõpus, ootas, nokk lahti nagu suure kuumaga, aga

mulle tundus, et ta laulab viiuli häälega viisi, mida mängitakse sügisõhtul äärelinnas, kui ollakse poliitilisest võitlusest väsinud, kui sarikate panemine on lõpetatud, või kui kool on lõpetatud, ja kukk lähenes, õigemini mina lähenesin kukele, Minni, ja ma olin kukkunud mitte kolm, vaid vist juba kolmsada sekundit, ja see polnudki enam kukkumine, sest raskusjõud oli kadunud. Mäletan, et mu kostitaja rääkis samal ajal edasi, sõi *Wiener Obstpfanne*'t, aga mulle tuli kukk üha lähemale, jälgis mu lendu, korrigeeris seda, oli laulu või viiulimängu jätnud, hüüdis vaid lühikesi, täpseid, hetkel ammendavaid käsklusi, nagu: *kurs napravo! ještšo napravo! tak deržatj!* Kukk oli juba liiga lähedal. Panin silmad kinni. Kuulsin, kuidas paat mütsatas vastu sadamasilda.

TUBA

Ärkasin ilma akendeta toas, kus põles ere valgus. Pea valutas. Pöörasin seda valutavat pead ja sain aru, et laman põrandal. Toas polnudki mööblit. Aga mul oli hea tuju. Oleksin veel rääkinud.

Rääkinud?

Kas ma siis rääkisin?

Kellele ja mida?

Ajasin end istukile.

Vahel on nii, et kui räägid palju, siis on pärast halb.

Nüüd ei olnud, ja isegi peavalu oli meeldiv.

Meeldiv küll, aga siiski: miks keegi ei tule?

Hüüdsin vaikselt: uu!

Keegi ei vastanud ja mu enda hääl oli ka imelik.

Vahel on nii, et ärkad tundmatus kohas. Mis selles halba on? Ega ma ole mingi tita, et pean ilmtingimata kodus ärkama. Mis siis, et võõras koht? Ärkan, vaatan natuke ringi ja lähen koju siis, kui tahan. Ise valin aja.

Saite nüüd.

Kell, kurat, seisis!

Elektrooniline kell, miks ta seisma jäi?

Kui kell seisab, võib raha ka otsas olla. Imelikul kombel ei teinud see mõte mind kurvaks. Pean tunnistama, et vilistasin, kui käe tasku pistsin.

Raha oli alles.

No nii, nüüd võiks edasigi pidutseda.

Aga kuidas on mul üldse nii palju raha?

Ehk ta tegi välja?

Kes?

Ma olin ju kellegagi koos!

Veel hiljuti!

VANG

Ja äkki sain ma aru, et olen kodust kaugel, Leningradis. Tulin siia kohtuma ühe mehega. Läksime restorani. Siis laulis kukk . . . ei, kukk naeratas. Ja nüüd olen ma siin, akendeta toas.

Eufooria läks äkki üle. Hüppasin püsti ja nägin ühes seinas ust.

Raudset ust. Rauast ust. Raudust!

Kui mu käsi sirutus lingi poole, teadsin, et uks on lukus.

Ja ma katsusin linki ikkagi ja ta oli tõesti lukus.

Ja kui üks uks juba kord lukku pannakse, siis ei tehta teda enam niisama, nalja pärast lahti.

Ja mind tabasid kõige halvemad eelaimused.

Mul jäi üle veel uurida seinu, lage ja põrandat, kuid ilma suurema lootuseta, ja ma ei hakanudki seda tegema.

Istusin uuesti põrandale maha. Põrand värises kergelt.

Mina olen nüüd siin, aga mis saab teistest? Mis saab talumehest, kes ajas õhtu hommikuga segi? Naisest, kes istub õhtul kodus? Teisest naisest, kes võibolla ikka veel teeb käkke? Vanamehest, kes Lasnamäel viljatult korda lõi? Lussist? Minnist?

Ma ei tea isegi seda, mitu päeva on möödunud.

Ning mulle tuli meelde, et Lydia Koidula mehe nimi oli Eduard. Ta suri 1907. aastal Kroonlinnas ja maeti Koidula kõrvale. Kui poetess 1946. aastal ümber maeti, ei tundnud Eduardi vastu keegi huvi, sest Michelson oli saksastunud lätlane, vene laevastikuarst, günekoloog, keda üldise arvamuse järgi peeti Koidulale hingeliselt võõraks.

V Petropole prozratšnom mõ umrjom,
gde vlastvujet nad nami Proserpina.
Mõ v každom vzdohe smertnõi vozduhh pjom,
I každõi tšas nam smertnaja godina.

Ossip Mandelštam

V

Sieh hin, sieh her! der Mond scheint hell.
Wir und die Toten reiten schnell.

G. A. Bürger: Lenore

MINNI LUSSILE

3. august 1986

Tere!

Olen nüüd juba kolmandat päeva kodus, aga kellest pole kippu ega kõppu, on Joonatan. Mul on kahju, et olin nii unine, kui ta mulle öösel helistas. Rääkisin talle veel mingist oma lollakast unenäost, suurest valgest mehest, kes mulle naeratas. Ta vist solvus, sest niisuguseid jutte ei tohi meestele rääkida. Ta ütles, et sõidab põrgusse. Noh, ja nüüd teda pole kuskil. Oleksin pidanud ta juurest ikkagi läbi minema, mis siis, et meie buss hommikul vara läks. Tegelikult poleks me pidanud üldse sõitma. Päevitamisest ei tulnud ju midagi välja, ja ega see päevitamine enam nii ei huvita ka kui mõni aasta tagasi. Ja pärast see imelik juubeli tähistamine, ja kõige lõpuks see imelik mees, kes lõpuks nii segaseks läks. Päris õudne, kui tagantjärele mõelda. Vahel on tunne: kui hea, et eluga pääsesime. Noh, ja nüüd ei tea ma, kus on mu Joonatan. See on väikese lõbusõidu hind. Praegu on vara midagi ette võtta. Lõppude lõpuks pole ma ju Joonatani valvur, ta teeb ise, mis ta tahab, aga mu süda valutab ja kuidagi imelik on kõik. Panid tähele, missugune kuu oli eile õhtul taevas, selline suur, punane ja ümmargune? Ja sääski on rohkem kui kunagi varem. Mäletad, mõni aasta tagasi ilmus uus sääsk, laulusääsk, kes hammustas väga salakavalalt ja kellest jäid suured kublad? Too oli enne olnud linnusääsk, äkki inimestele spetsialiseerunud. Nüüd aga on muide ilmunud jälle üks uus sääsk, tema nime ma küll ei tea. See ründab päris avalikult. Kuplasid temast ei jää, ehkki

hammustused on väga valusad. Ja ta kiusab terve öö, ei rahuldu ühe suutäiega. Ta on kaunis väike ja kiire. Mõtlen, et ehk seegi on mingi tsivilisatsiooni pahe, kindlasti oli ta enne spetsialiseerunud mingi õrna nahaga olendi peale. Ma küll ei tea, kes võiks olla õrnema nahaga kui mina, aga tundub, et ühe hammustusega ta minust verd kätte ei saa, küllap on iminapp väga lühike. Nonii, ajan igasugust plära, aga Joonatani pärast on mure südames. Mõistusega tean, et midagi juhtunud ei ole, aga süda valutab, nagu ma vist juba ülal kirjutasin. Vaatan järele. Kirjutasin jah. Ühesõnaga, lõpetan kirja ja ootan peatset vastust.

Minni

LUSSI MINNILE

6. august 1986

Tere Sinagi!

Mina ütleksin, et ega too Joosep olnudki kõige hullem nähtus. Tuleb lõppude lõpuks ju arvestada, et ta oli purjus. See polevat kuuldavasti mingi vabandus, aga tegelikult ta vabandab paljugi. Mõtle, missugune ta enne oli. Üks tuttav seletas mulle kunagi, et see polevat õige, et viinas on tõde, et siis on inimene, nagu ta on. Muidugi, mõned asjad räägib küll välja, mida ta muidu salgab, aga üldiselt on lihtsalt purjus, tähendab, omadega segi ja teda ei saa tõsiselt võtta ja vaielda pole temaga mõtet ka.

Muide, mainin seda, kuna sain temaga eile uuesti kokku. Ja ma võin tunnistada, et ta oli kaine. Ise helistas. See Sulle muidugi ei meeldi, aga mis siis. Ta rääkis päris huvitavat juttu, kirjeldas meie riigi olukorda, mis pidi olema väga keeruline, iseäranis majanduslikus mõttes. Ma ei saanud muidugi kõigest aru, aga seda ma nägin küll, et ta ei olnud iseendaga

rahul, et ta ei teadnud täpselt, kuidas edasi elada, sest ta olla toetanud riigi asja ja nüüd pidavat ümber mõtlema. See pole ühelegi mehele kerge, Minni. Tundub, et ma mõistan teda, sest olen tegelikult varemgi vahel mõelnud meie riigitegelaste peale, et kuidas nad küll saavad ja suudavad teha tööd, millest vähe tulu paistab olevat. Aga vähestel on vist julgust ümber mõelda, ja Joosep tundub olevat üks vähestest.

Teine küsimus on nüüd, mis ma Juhanile ütlen. Ma ei ole kunagi tahtnud poiste vahel valida, et noh, et jätan selle ja võtan teise. Rääkisin poistest, aga nüüd minu eas võiksin öelda, et sama jutt käib ka meeste kohta. Muidugi, ega praegu ole ju keelatud armastus mitme inimese vastu. Vanasti ei peetud seda heaks tooniks, ja praegu vanemad inimesed on ka kaunis ranged, peavad lausa litsiks. Aga mina olen ikka mõelnud, et eks igal mehel, igal inimesel ole oma head jooned, ja need ju täiendavad üksteist. Ega ma ei mõtle päris nii, et kitsit meest täiendab helde mees, aga, Minni, Sa pead ju tunnistama, et on igav käia mehega, kes on pidevalt rõõmus. Sama igav ja õudne on pidevalt kurb mees. Üks on vaimustuses kõigest, mis ta näeb, teisele ei meeldi miski. Aga koos nad tasakaalustavad teineteist. Ja ütleme nüüd, et liitub veel kolmas mees, kes ei pane üldse tähele ümbritsevat elu, ei kurvas ega rõõmsas mõttes, vaid kes mõtleb hoopis tulevikule, et mis ta homme teeb ja mis plaanid tal on. Ja siis võib-olla neljas mees, kes üldse ei taha midagi, ei tulevikust ega olevikust, ja kes pole muidugi ka ei rõõmus ega kurb, kes lihtsalt on, mõistad?

Aga mina ei taha, et pean ühe maha jätma ja teise võtma ja nii edasi. Las nad olla kõik korraga. Muidugi, tavaliselt mehed ei taha sellist asja ja saavad vihaseks. Ja ma ise olen ka vahel mõelnud, et mees, kes liiga vabalt teist meest enda kõrvale soovib, on natuke imelik. Vahel tundub, et ta õudselt pingutab, et hästi vabameelne olla. Mõni muidugi on ka. Aga kes on väga vabameelne, see on tihti väga ükskõikne ka. Ükskord Tõrvas tegime grupikat ja mulle ei jää-

nud head muljet. Kõik olid liiga kohusetundlikud, ma ütleksin lausa välja — mehhaanilised. Nagu oleks mingit käsku täidetud, olime justkui oma ajastu orjad — vaat niisugune tunne tuli mulle peale, Minni.

Niisiis, seisan keerulise probleemi ees. Muidugi, eks ma ole selle ees alati seisnud, nii et midagi uut ma Sulle ei kirjuta. Ühelt poolt tahan omada kõiki mehi, kes mulle meeldivad, teiselt poolt ma ei taha, et nad omavahel tülitseksid, ja kolmandast küljest ei taha ma pidada ka mingit kokkulepitud kindlat meestehaaremit.

Noh, kui ma aus olen, siis pole see muidugi ka probleem, mis mind v ä g a vaevaks, sest on ju muudki põnevat mõelda. Joosep rääkis mulle natuke lähemalt sellest Lydia Koidulast, kes oli meie esimene poetess, kui meie rahvas iseseisvusele ärkama hakkas. Enne olime ju orjarahvas selles mõttes, et kõik suured riigid aina vabastasid meid teiste käest ja tahtsid, et me õnnelikud oleksime, kui just nemad tulid. Tegelikult olid nad huvitatud meie strateegilisest asendist Soome lahe ääres, aga kes seda meile lähemalt seletas. Palju rahulikum oleks elada mõnes muus kohas, näiteks Lapimaal, kus teised ei taha olla (peale väheste laplaste), sest seal on suhteliselt külm. Seal meid nii palju ei vabastataks ja me ei peaks iga natukese aja pärast jälle orjarahvas olema. Orjarahvas me oleme muidugi eemalt vaadates, sest eks meil ole ju ka omad mõtted. Kuid ma jäin vist selle Koidula juurde. Ta elas enne surma Kroonlinnas, see on Leningradi lähedal. Ta mees oli üks sakslane või venelane või lätlane. Selle mehe vastu meie siin Eestis pole kunagi erilist huvi tundnud. Me seda meest ei tahtnud, ja Joosep seletas mulle, et eestlased tahtsid, et nende Koidula oleks pidanud olema abielus Eestiga, kogu eesti rahvaga. (Eks, riik kirjutatakse suure, rahvas aga väikese tähega? Mul läheb see siiamaani segi.) Nii et arvati, et ärgu see Koidula võtku üldse mingit eraldi meest, iseäranis veel sellist, kes võõrast verd ja kes ei oska luuletada, ja kes ei oska eesti keelt ka. Nii et nii nad seal

Kroonlinnas siis elasid. Kui Koidula ära suri, elas mees veel tükk aega edasi, pärast suri muidugi tema ka ja maeti oma naise kõrvale. Nad said niiviisi seal puhata umbes nelikümmend aastat.

Kui ma nüüd enda peale mõtlen, siis mina küll ei usu, et pärast surma midagi on, aga ikkagi ei tahaks mädaneda päris üksi jumal teab kus. Ikka tekib tunne, et võiks olla koos, mõistad, ega ma ei oskagi täpsemalt seletada. Muidugi, eks see peaks siis vist üks olema, ja siin ma lähen natuke vastuollusse oma eelmise jutuga, sest mitme mehega maetud olla ma ka ei tahaks. Parimal juhul võiksid need olla kõik mehed, kõik need mehekillukesed, kellest siis nii-öelda oleks moodustunud mu mehe-pilt, koondmees. Aga see oleks ikka väga imelik, vähemalt siinmaal. Niisiis, minul endal on see asi alles ees, ja ma loodan, et elan veel tükk aega ja jõuan seda asja arutada, ehkki arutada siin suurt ei olegi ja kogu see jutt on tobe. Kuid Joosep ütles, et fantaseerima peab, ja nii ma siis natuke fantaseerisingi.

Nojah, ja siis saabus nõukogude võim ja see Koidula kaevati sealt hauast välja. Toodi ära Eestisse. Ega küsimus olegi ehk ainult nõukogude võimus, sest küllap oleks eesti võim sellesama tembuga ka hakkama saanud, aga nõukogude võim andis nende ümbermatjate käsutusse igasugu materiaalsed vahendid, nagu laeva, kraanad, tinakirstu ja kõik muu vajaliku. Mis puutub aga sellesse Koidula mehesse, siis temast ei hoolinud keegi, sest kriitikud olid arvanud, et Koidula luule ei olnud sellele mehele väga lähedane. Muidu olevat kena mees olnud. Aga teda ümber ei maetudki, võib-olla isegi aeti kondid segamini. Noh, mina ei tea, mis nüüd see mees seal teeb. Tal võib ju igav olla. Tegelikult räägin ma praegu natuke inetult. Igav on rumal sõna. Tal on kurb, aga võib-olla sai ta koguni vihaseks. Mis Sina arvad?

Olen täna nii palju kirjutanud, aga see on vahelduseks tore, sest on ju tore teha midagi, mis pole moes. Joosep on ka läinud ühele koosolekule. Jagan Sinu muret Joonatani pärast, aga ütlen ausalt: mis temaga ikka juhtuda võib? Ta on ju küps mees, võib-

olla oli tal mingi asi ajada, mida näistele ei tohi rääkida. Kui vaja, siis ta hiljem räägib, aga kui ei räägi, siis pead sellega leppima, armas sõbranna, kui tahad Joonatanist ikka kinni hoida, ja mulle tundub, et tahad. Või ma eksin? Tahaksin sellest lähemalt kuulda.

Sinu Lussi

P. S. Eile öösel juhtus imelik asi: ka mina kohtusin selle sääsega, kellest sa rääkisid, aga neid oli vist mitu. Kuu paistis täpselt nii, nagu sa kirjutasid, ja tuba oli päris valge, aga nii palju kui ma ka silmi pingutasin, mitte midagi näha ei olnud. Oli surmvaikne. Ja siis justkui kostis midagi. Oli ja ei olnud ka. Algul mõtlesin, et kõrvad kumisevad või vilistavad, või et mu hingeõhk vilistab. Liigutasin end ja kõrk jäi vait! Mitte küll päris vait, korra sõitis auto. Aga siis oleks jälle nagu mingit pirinat kostnud, ja jälle katkes see liigutamise peale. Nii kordus mitu korda. Tõusin istukile ja vahtisin kuuvalgusesse. Silmade ees hakkas virvendama. Ei midagi! Kui ma aga lõpuks magama jäin, siis ei teadnud ma muidugi midagi, mis toimub. Ärkasin millestki, mis olid vist sääsehammustused. Tundsin neid igal pool, sest olin unes teki pealt ära ajanud — käsivartel, kõhul, jalgadel. Panin tule põlema. Ja tead: surmvaikus, mitte kedagi! Tavaline sääsk laskub lakke või vähemalt ei jõua nii ruttu ära kaduda. Tõusin üles. Kuu oli juba naabermaja taha läinud ja all õues oli pime. Käisin mööda tuba, liigutasin kardinaid ja toalilli, et sääski üles ehmatada, kuid miski ei mõjunud. Heitsin uuesti magama. Hommikul ei olnud mingeid jälgi, ei käsivartel, ei kaelal, ei kõhul. Pea valutab ja lausa kardan õhtut.

MINNI LUSSILE

9. august 1986

Lussi!

Joonatanist pole ikka veel mingit teadet. Kõige tõenäolisem on, et ta mu hülgas. Eks see ole nüüd karistus selle eest, et olin nii enesekindel ja muretu.

Elu on niikuinii imelik ja raske asi, kas pole, Lussi? Ja kui nüüd mõelda, et keegi veel keset seda imelikku ja rasket elu sõidab üksinda Leningradi? Kas pole see niisugune juhtum, kus peaks armastatud inimese kõrval olema? Ma tean küll, kui tõsiselt Joonatan igasuguseid sõite võtab, ühesõnaga, kui ta peab ühest kohast teise minema ja seal teises kohas midagi tegema, ja veel tegema midagi niisugust, mida ta täpselt ette ei tea. Muidugi, iga eesseisev asi ja tegevus on etteteadmatu. Aga mõned kohe tahavad seiklustele vastu minna. Kas Sa mäletad veel Rudolfit? Üheksandast keskkoolist? Tema käis loomavagunitega kuskil kaugel! Ma ei mäleta enam, miks loomi viidi kuskile kaugele. Aga neid viidi ja see viimine nõudis saatjaid. Nad toitsid loomi ja said niiviisi sõita Nõukogude Liidu kaugematesse osadesse. Ja Rudolf tegi seda suure rõõmuga. Pärast jutustas, mis seiklusi tal väikestes sise-Venemaa jaamades oli, ja rääkis ka Kesk-Aasia vanadest khaanilinnadest. Tal oli olnud seal huvitav. Ja näiteks Peeter! Tema armastas suvitada Musta mere ääres. Seal üüris ta mõne toa ja puhkas. Üksi, võõras kohas! Ütles, et see olnud huvitav. Et ta olla kuskile tule üles teinud ja mõtelnud. Kaugel, kaugel. Ja Tõnu, kes käib üksinda paadiga sõitmas, ükskord käis isegi hilissügisel, kui olid juba öökülmad. Ta rääkis veel, kuidas heitis lehekulule magama ja ärkas hommikul niiviisi, et vahtralehed olid jäätunud ta habeme külge. Kõik see on Joonatanile võõras. Ta on küll alati suure huviga vaadanud Cameli saabaste reklaami, televiisorist. Cameli firma ütleb, et tema *boots* on meestele, kes käivad omi radu, omapäi. Reklaa-

mis näemegi algavas keskeas meest, kes käib omapäi mööda džunglit, kuni jõuab *bungalow*'ni, kus heidab resigneerunult võrkkiike. Mehel pole ilmselt tausta, perekonda ega kodumaad. Ta ei taha raha ega vabadust, küllap on tal mõlemad olemas. Joonatan arvas kord, et võiks küll niiviisi maailmast jalga lasta. Üksindus olevat ehk kõige ausam vahend seda maailma ignoreerida. Aga ta kartvat, et ta pole niivõrd edev, et end neil üksinduseaastatel üksinda imetleda. Nüüd siis on ta läinud Leningradi, ja mina ei tea temast midagi.

Miks ma lasksin tal minna?

Miks ma ei oleks võinud talle öelda, et ärme kardame seotust, kohustusi, jätame selle pelguse ja kõhkluse, abiellume kõige tsiviliseeritumal viisil, nagu miljonid inimesed teevad?

Sa vist ei teagi, et Joonatan on lahutatud mees ja lahutustrauma väljendus tal niiviisi, et ta otsustas mitte kunagi enam abielluda. Ma kiitsin ta mõtte heaks. Las mees mõtleb, mis ta tahab, see on ju mehe õigus, ja palju neid õigusi tal siis ikka on!

Ja minu enesekindlus ja muretus, mida kohe kirja alguses (vaata eelmist lehekülge) mainisin, seisneski ehk selles, et andsin talle liiga palju vabadusi ja õigusi. Sundisin ta üksindusele ja ohtuderikkale elule — selle asemel et sulgeda ta igaveseks kodu kaitsvate seinte vahele.

Kuid vaevalt Sind see jutt huvitab. Ega mina ka päris aus ole, kui ütlen, et Sinu eluprobleemid on õudselt huvitavad. Aga ma püüan ikkagi paari sõnaga vastata. Just nimelt paari sõnaga. Too Joosep — ega ta nimi mulle päris võõras olnud. Selles mõttes, et Joonatan on temast vist midagi rääkinud. Meil on ju nii väike rahvas, et iga inimene tunneb oma põlvkonna inimesi üllatavalt palju. Muidugi saan ma aru, et ta oli purjus. Ja nii edasi ja nii edasi. Tahan Sulle öelda, et ära tüüta mind nende küsimustega. Inimesel vahel tuleb kas valida või mitte valida. Pea kõiki neid mehi, kui Sulle meeldib, ja ära häbene, sest mis Sa ikka häbened. Ja kui tahad üht meest valida, siis vali, ja ära ka häbene. Aga ega millegi järgi valida ole. Üks võimalus on valida lapsepõlve ideaalide järgi: pikk, brünett, sale. Teine võimalus oleks valida huupi. Tõmmata loosi. Midagi ikka võidad, või midagi kaotad, aga mis teha, kallis Lussi?

Meie majast kadus eile üks laps, alla aasta vana. Kolmandal korrusel ta elas. Pandi voodile, ja ema läks kööki vett keetma. Kui ta tuppa tagasi tuli, siis last enam voodil ei olnud. Aken oli enne olnud praokil ja oli nüüdki. Kolmas korrus, mõistad? Kui keegi selle lapse varastas, siis ilmselt ikka rõdu kaudu. Aga kuidas? Rõdul pole mingeid jälgi. Miilits uurib asja. Asja teeb raskeks ema seisund, paistab, et ta on segi läinud. Ta väidab nimelt, et tal pole kunagi last olnudki. Ise muidugi nutab, kui niiviisi räägib. Mina võin kinnitada, et olen seda imikut mitu korda näinud, sellest ajast peale, kui ta majja toodi, takso pealt süles, tekkide sees. Nii et oli ja kadus. Täitsa välistatud on, et ema ise lapse ära koristas. Korter ja maja ja maja ümbrus otsiti kohe läbi, ja tulutult. Lapse kuuleks ju kisa järgi ära, ja kui ema oleks lapse tapnud, siis peaks laip kuskil olema. Nii ei oska keegi praegu midagi mõistlikku arvata.

Ole siis vapper!

Minni

LUSSI MINNILE

12. august 1986

Tere, Minni!

Täna on nii halb enesetunne. Ma vist ei saanud üldse magada. Olid need sääsed, mis mind segasid, või midagi muud, seda ma ei tea. Terve öö oli veel kõva tuul ka, aeg-ajalt ajasid vist iilid ja õuest kostev plekikolin mu üles. Ega tegelikult ei tea kunagi, kui palju sa öösel magad. Endale tundub, et ei maga üldse. Joosep lahkus kella ühe ajal, ja siis ma püüdsingi uinuda, aga nüüd ärkasin, ja süda on paha, ja

pea valutab. Ja kael on valus, ei saa hästi pead pöörata. Sa kavatsed muidugi süüdistada Joosepit, kes Sulle ei meeldi, ma tean juba ette Sinu reaktsioone. Ei, Joosep pole milleski süüdi. Ta on omamoodi õnnetu inimene, sest teda ei mõisteta. Ta on alati ajanud oma joont, ja sel pole midagi ühist teiste inimeste päevapoliitika ja omakasuga. Ta ise ütleb, et seiklus on tema element. Nojah, mis on minu asi sellest rääkida. Ja vaevalt see jutt Sind huvitab. Ühesõnaga, keetsin kohvi, kirjutan nüüd jälle edasi, aga enesetunne pole paranenud. Küllap olen külmetanud, suvel liigub ka igasugu viirusi ringi. Palavikku küll ei ole. Sääsed on mind otse kaelast hammustanud, kaks suurt punast laiku kohe kõrisõlme kõrval. Hea, et täna ei pea kuhugi välja minema! Õhtul lasen sääsemürki tuppa, enne kui magama lähen. Joosep täna vist ei tule. Tal on praegu palju tööd. Meie riigis valmistatakse ette suuri muutusi, ja eks need muutused kajastu paratamatult ka iga inimese elus, sinna pole midagi parata. Uni tuleb peale, täna rohkem ei jõua kirjutada. Tukun natuke, vaatame, võib-olla jätkan veel. Head und.

13. august 1986

Täna on enesetunne veidi parem, ehkki öö möödus küllalt rahutult. Võib-olla tahad kuulda? Joosep on jälle kuskil salajasel koosolekul ja ta ei saa minu murede tunnistajaks kuidagi olla. Asenda Sina teda, Minni.

Õhtu poole sadas natuke vihma, aga enne pimedat läks taevas selgeks. Läksin varakult voodisse ja lugesin raamatut. See oli Teiteri romaan «Mehed». Seal on juttu mitmest mehest, kes otsustavad meie rahva iivet tõsta ja hakkavad vahekorda astuma kõigi enam-vähem vabade naistega. Nad teevad oma tööd sügavalt rahvuslikel kaalutlustel. Seal oli väga naljakaid kohti ja kord ma isegi naersin omaette. Kui kell oli üle ühe, otsustasin magama heita. Panin raamatu ära ja kustutasin tule. Aken oli lahti ja sealt

puhus jahedat niisket õhku. Lootsin, et täna öösel jätavad sääsed mu rahule. Tegelikult jätsidki, või ma ei tea, mis nad tegid, sest varsti juhtus midagi hoopis imelikku: aknast hakkas sisse voolama paksu udu. Elan ju väävelhappetehase läheduses, ja ma olin kohe kindel, et see udu on mürgine. Läksin akent sulgema. Kogu hoov oli paksus udus. Vastasmaja polnud üldse näha. Tundus, et nähtavus on ainult paar meetrit. Mingit väävlilõhna ma küll ei haistnud. Midagi imelikku ja põnevat oli selles udus. Siis tundsin, et ma ei saa akent kinni panna. Tead, Minni, ma oleks nagu millestki ilma jäänud, kui akna kinni panen. Nagu oleks midagi sinna akna taha siis jäänud, mida ma pärast elu lõpuni kahetsema pean. Samal ajal tundsin ka, et ma ei tohi väga kaua viivitada. Tegin nagu mingit kuritegu, siis on ju vist niisugune magus tunne, kui oled hästi halb ja julm — ükskõik kas enda või teiste suhtes. Oled Sa vahel seda tundnud? Näiteks kujutle, et valad bensiini mõne toa põrandale ja tõmbad tikku või et lõikad läbi köie, mille otsas ripub maaler, kes maalib kümnendal või kahekümnendal korrusel välisakent. Ma kujutan ette, et niisugune tunne võib olla väga magus. Nii seisin minagi seal lahtise akna ees, kust udu sisse voolas. Udu puudutas mu kõhtu, kui sellest möödus, valgus maha ja moodustas mu jalgade ümber kihi, mis aina kasvas. Mõned gaasid ju on õhust raskemad, kas pole? Tekkis mõte heita põrandale pikali. Miks ka mitte? Aga ma ei tea, kas heitsin või ei heitnud. Hommikul ärkasin igatahes voodis. Mingit udu enam kuskil ei olnud. Midagi ei olnud. Olin üksi. Ainult tunne oli veidi parem kui eile hommikul.

Olengi liiga palju lobisenud. Soovin, et Su Joonatan ükskord tagasi tuleks.

Lussi

MINNI LUSSILE

16. august 1986

Lussi!

Joonatan on tagasi, kuid praegu viibib haiglas. Sain sellest alles eile teada, kui arst helistas telefonil, mille oli leidnud Joonatani taskust. Kujuta ette, Joonatan avastati Stroomi rannast poolteadvusetult lamamas, ja leidjad mõtlesid algul, et tegemist on uppunuga. Aga riided olid kuivad ja ta lamas veepiirist nii kolm-neli meetrit eemal. Kui ta ärkas, otsustati, et tegemist on joodikuga. Kutsuti miilits. Aga Joonatan oli kaine, ainult imeliku jutuga, abitu, ja siis otsustati veel kord ja leiti, et ta on haige, ning kutsuti kiirabi.

Nüüd on Joonatan psühhiaatriahaiglas.

Vaene Joonatan!

Käisin teda kohe eile õhtul vaatamas ja rääkisin ka arstiga. Too ütles, et mureks ilmselt põhjust ei ole: Joonatan on üle elanud mingi šoki ja vajab veidi toibumisaega. Arst väitis, et ta on analoogilisi juhtumeid kohanud küll, ja prognoos on alati olnud väga optimistlik ning on praegugi.

Ta tundis mu ära, aga oli kõige suhtes väga ükskõikne. Ta näis oma olukorrast endale täitsa aru andvat. Lamas, naeratas nukralt ja ütles umbes nii:

«Minni, ma olen praegu haige. See haigus seisneb selles, et ma ei taha õieti mäletada, mis minuga juhtus. See mälestus ei meeldi mulle, sellega on seoses palju ebameeldivaid asju. See mälestus sunniks mind tegutsema, jooksma, päästma, võitlema elu eest, aga miskipärast ei taha ma seda teha. Sellepärast ma ei mäletagi. Ma tean, et ega ma kaua ei saa olla sellises muretus, minnalaskvas meeleolus ja just sellepärast ei võtagi ma hetkel midagi ette. Las ma olen. Las ma puhkan. Oota natuke, Minni, ainult veidi kannatust.»

Ta silitas mu kätt.

«Praegu aga mine ära. Ma tean, et juba sinu kohalolek sunnib mind meenutama. Ma tahaksin sulle kõik

ära rääkida. Aga nii pean ühtlasi loobuma sellest vastutustundetust olekust. Ma pean tõusma ja mõtlema hakkama. Aga ma praegu ei taha. Mine ära, ole hea.»

Ta vaikis veidi ja jätkas:

«Minni, mulle meeldib isegi mõelda, et ma sindki ära ei tunne. Nii on mulle hetkel mugavam, ehkki ma tegelikult ... (ta vaatas ringi ja sosistas) tunnen sind küll. Ma ei simuleeri, ma lihtsalt vajan veidi rahu.»

Ta ootas, kuni õde tuli palatisse, andis talle tablette, jootis vett ja läks vaikselt uuesti uksest välja.

«Minni, kui ma terveks saan, ja kui kõik hädaoht on möödas, siis abiellume. Mine nüüd.»

Läksingi välja.

Lussi, tead Sa, missugune segadus oli mu peas! Ühelt poolt mure Joonatani haiguse pärast, mis siis, et prognoos on optimistlik, teiselt poolt ootamatu ettepanek, mida ma ei julgenud kunagi loota, sest teadsin Joonatani allergiat püsiva kooselu suhtes. Niisuguses segaduses läksingi koju ja niisuguses segaduses ma Sulle ka kirjutan.

Algul mõtlesin, et ta on ehk liiga palju joonud ja tal on põhjalik mälulünk. Aga ei, ta silmist lugesin, et ta on läbi elanud midagi niisugust, mida meie Sinuga, Lussi, ei oska kunagi ette kujutada.

Usun, et tuleb aeg, kus ma kõik teada saan.

Saan teada nii palju, kui mul on vaja teada, ja nii palju, kui Saatus lubab.

Seniks soovin Sulle ja mulle palju kannatust ja rahu.

Elage hästi!

Minni

VI

Vampiiri jõud on selles, et inimesed temasse ei usu.

Bram Stoker: Dracula (draamaversioon)

JOOSEPI PÄEVIK

2. august

Greifer kutsus mu välja. Ütles, et küsimus on konfidentsiaalne. Palus suu pidada. Teen seda, kuid leian, et päevikut peab pidama. On tarvis, et endal oleks asjast ülevaade.

Greifer: on liikunud hoiatusi erinevatel tasemetel.

Kes? — Ütleme, et X.

Millal? — Ilmselt juuli lõpus.

Mastaap? — Seni täiesti ettearvamatu.

Tuleb arvestada nii miinimumi kui ka maksimumiga. Olukorras, kus pinged on küllalt suured, ütleme — piisavalt suured, võib arvestada ka maksimumiga. Meie häda on selles, et me ei tunne kriteeriume. Mille suhtes maksimum? Mille suhtes miinimum?

Kui palju? (Punasega alla tõmmatud.)

L i s a 1: akt.

Akt
Lydia Koidula põrmu lahtikaevamise kohta Kroonlinnas

8. augustil 1946. a. kell 18.30—23.00 toimetas arstlik komisjon koosseisus: esimees dr. P. Pedusaar, Tallinna kohtu med. ekspert, liikmed: kirurg dr. H. Pross ja Tallinna Linna epidemioloog dr. N. Goromulinski ning Kroonlinna tervishoiu esindaja kirurg M. Mišujev, Lydia Koidula haua lahtikaevamist ja identifitseerimist. Matusepaiga lahtikaevamisel selgus, et Lydia Koidula kirst asus 1,6 m sügavuses. Alumised ja külgmised kirstulauad olid pehastunud, kirstu kaas sisse vajunud. Pealmiste kirstulaudade eemaldamisel leidusid kõik luud lahtiselt, välja arvatud üksikud

vähemad luukesed. Väljakaevatud luustiku asetasime Tallinnast kaasatoodud tammepuust kirstu, mis on tsinkplekist sisekestaga, hermeetiliselt suletav.

8. augustil 1946. a. Kroonlinnas.

Esimees: P. Pedusaar
Liikmed: Dr. H. Pross
N. Goromulinski
Dr. M. Mišujev

Lisa 2: katkend Juhan Schmuuli mälestustest.

Muld on kõva ja kaevamine areneb pikkamisi. Seejuures osutavad meile suurt abi sm. Smirnovi allüksuse eesti sõdurid. Pimenedes kaevatakse edasi elektrilampide valgusel.

Pärast arstlikku ekspertiisi pannakse Koidula põrm kirstu. Kroonlinna TRSN Täitevkomitee töötajad toovad sületäie lilli, austades sellega meie suurt luuletajat.

Paigutame kirstu Koidula põrmuga paar oksa tammelt haua jalutsis ja kimbu lilli. Siis suletakse kirst, eestlased-sõdurid kannavad selle autole. Sõidame läbi öise Kroonlinna.

Lisa 3: katkend Mart Raua mälestustest.

...Koidula haud on meil juba kõdunenud kirstulaudadeni lahti kaevatud. Sügisõhtu läheneb ööle ja on juba täiesti pime. Meile antakse hauapõhja hele elektrivalgus akumulaatoreilt. Võtame mullast ükshaaval kõdunenud luid, ja ülal haua pervel loevad Kroonlinna juhtivad töötajad sm. Smirnova, mereväe juhtivad esindajad sm. Kadasadze ja rida teisi kroonlinlasi, tõelised luulesõbrad, andumusega laitmatus venekeelses tõlkes Koidula luuletusi, mis teatavasti ilmusid Moskvas hiljuti eriraamatuna. Silmapilgu eriline olukord ei saa oma mõju avaldamata jätta ka luuletuste lugejatesse. Nad tunnetavad eesti rahva saatust, tunnevad üldjoontes meie võitluste teed. Ja

seda elavama huviga loetakse siinsamas läbi kogu Koidula venekeelne luuletuste valimik ja ka raamatus leiduv eessõna Koidula elu ja loomingu kohta.

Ja siis kui oleme kesköösks oma kalli põrmu eesti tammisesse kirstu kogunud, toovad Kroonlinna seltsimehed siia suuri sületäisi kauneid suvililli. Viime Koidula laevale. On öö. Me võiksime ankru hiivata, aga palutakse, et me ei lahkuks enne hommikut. Koidulale kunagi nii sünge ja võõras Kroonlinn tahab tema põrmu päevavalgel täie soojuse ja pidulikkusega hüvasti jätta.

Ja nii see sünnibki.

3. august

Nagu võis arvatagi, on asi lahti läinud. Ühes pulmas prooviti röövida pruuti nimega P.

Lisa: Katkend pruudi ülekuulamise lindistusest.

Ülekuulaja: Pöördume veel korraks alguse juurde tagasi. Te laulsite keldris. Mismoodi see kelder välja nägi?

Pruut: Maja sai pool aastat tagasi valmis, nii et keldri seinad olid krohvimata, paljas betoon. Ja mööblit ju seal ei olnud. Äi oli pulmarahva jaoks pannud pikad lauad pukkide peale, et istuda saaks, kes tahab. Mõned siis istusid, aga teised laulsid.

Ü: Mis laul see oli?

P: Tai polegi sõnu. (Ümiseb.) Umbes niisugune.

Ü: Ja seda lauldes kõigutakse edasi-tagasi?

P: Jah.

Ü: Kus peigmees oli?

P: Ta läks üles õlut tooma.

Ü: Keldris siis õlut ei olnud?

P: Ei. Õllevaat oli köögis.

Ü: Kas X oli kogu aja keldris?

P: Ei, teda ei olnud üldse seal, ja ma ei tea, kus ta võis vahepeal olla. Keldris olid ainult N, B, A,

too teine A, V, S, N ja paar väikest poissi, ke niisama vahtisid. Laulsime ja laulsime, isegi e tea, milleks. Ülejäänud rahvas oli ülal, söögilaua taga. Pidu hakkas päeval kell kaks, nii et oli jubs joodud küllalt, inimesed hakkasid laua taga kohti vahetama ja omavahel juttu ajama, keegi ei pan nud enam kedagi eriti tähele.

Ü: Ja peigmees valas ülal õlut?

P: Jah. Igatahes hakkas mul palav, kelder oli päris kuum, seal on õliküte, ahi hõõgas kuuma, päris kõrval. Läksin tasakesi üles, keegi minust ei hoo linud. Tegin välisukse lahti. Väljas oli hämaraks läinud, sadas õige peenikest vihma.

Ü: Mis siis sai?

P: Noh, siis sõitis üks auto mürinal ette, hall «Volga». Ja nad võtsid mul kahelt poolt kinni, mitte valusasti, päris viisakalt, ja üks neist ütles — ei, see polnud X, seda ma ei tundnudki — see ütles, et pruudiröövimine ja olgu ma hästi tasa, ja ma ei julgenud karjuda ka, sest olen kuulnud küll, et niisugune komme on olemas, ja ma mõtlesin, et kui ma nii noor ja loll olen, siis ei sobi mul karjuda, vaid ma pean käituma nagu täiskasvanud naine, kes tunneb asja, kes on olu korrast kõrgemal, ja ma siis ei karjunudki, ehkki hiljem sain aru küll, et ei tohi järele anda, mitte kunagi.

Ü: Kas X oli autos?

P: Jah, oli.

Ü: Kas te X-i üldse varem tundsite?

P: Jah, vist küll.

Ü: Mis see tähendab — vist küll?

P: Ma arvasin, et ta on mu mehe sõber. Ma olin teda justkui varem näinud.

Ü: Aga rääkinud?

P (raputab pead).

Ü: Kuhu te sõitsite?

P: Linnast välja. Tähendab, maja oligi täitsa linna serval, nii et Pariku mets algas sealsamas. Õieti see polnudki mets, vaid metsatukk raudteejaama juures, ümberringi olid põllud.

Ü: Ja mis kell võis olla?

P: Minu arust hakkas hämarduma, aga ilm oli pilves ja sadas, nii et täpset aega küll ei oska öelda. X ei rääkinud tee peal midagi. Ma püüdsin ise juttu teha, sest nali naljaks, aga kuidagi piinlik hakkas, sõidad võõraste meestega autos ei tea kuhu, mis siis, et tead, et tegemist on vana pulma kombega.

Ü: Sajandeid tagasi oli naise röövimine väga levinud.

P: Nojah, seetõttu oli imelik viriseda. Jõudsime Pariku metsa ja keerasime teelt kõrvale. «Noh, aitab küll,» ütlesin mina, «lähme nüüd tagasi kah.»

Ü: Ja tema?

P: No siis see juhtuski.

Ü: Ehk räägite lähemalt.

P: Mul on kuidagi vastik.

Ü: Kahjuks on mul vajalik tõde teada.

P: Ma mõistan.

Ü: Hakake siis rääkima.

P: Noh, ta võttis mu käe ja silitas sõrmi, igaühte eraldi, ja ütles, et mu sõrmed paistavad läbi, see tähendab, vastu valgust on luu sees näha, ja ta tõstiski mu käe vastu valgust, aga nagu ma ütlesin, oli juba päris pime ja mina küll ei näinud oma käe sees mingeid luid, ehkki ma teadsin, et nad on seal olemas, muidugi on. Nagu ma juba ütlesin, oli see mul X-iga esimene pikem jutt, ja esimese jutu kohta natuke liiga imelik. Ma olen korralik tüdruk ja ma mõistan, et pruudiröövimine võib ju nalja pärast olla, kuid midagi rohkemat ei tohi selle all mõelda, eriti kui ollakse veel peigmehe sõber. «Mina ei näe mingeid luid,» ütlesin äärmiselt ükskõikselt, nii külmalt kui üldse suutsin, «pime on.» X noogutas teisele mehele: tõmba tuld. See tõmbaski . . .

Ü: Tikust?

P: Jah, tikust. Ma hoidsin oma kätt tuletiku ees ja mulle tundub, et ma nägin oma käeluustikku, randme- ja sõrmeluid. Milleks seda vaja oli, mina ei tea. Vihma igatahes sadas, ja päris kõvasti.

Rabises auto katusele. Noh, ja siis võttis t habemenoa.

Ü: Kirjeldage.

P: Vanaaegne habemenuga, nahkvutlaris. Noal end oli valge luupea.

Ü: Ütles ta midagi seejuures?

P: Ta pomises midagi omaette.

Ü: Mis keeles?

P: Mulle arusaamatus keeles. Ja siis ma sain aru, e näen seda meest esimest korda. Võib olla, e hämarus muutis ta nägu. Tal olid helesinised sil mad nagu siiami kassil. Ja ta muudkui rääki Väga lahkelt, otsekui avaldaks armastust võ paluks millegi pärast andeks. Mu kätt hoidis t nii, nagu valmistuks seda suudlema, sest ta lan getas pea ja rääkis alla, mu käe poole, mida t endiselt hoidis. Ja tema teises käes oli lahtine habemenuga. Mu härrad, sel hetkel sain ma täiest selgelt aru, mis mind ootab. Kas ma pidin vee võitlema? Kas ma pidin karjuma? Mis oleks min veel aidanud? Ei miski. Selles pimedas vihmase metsas, kahe kurjategija võimuses? Ei miski Äkki — jah, seda ei usu keegi, et ma pääsesin nagu vist ei usu keegi ka seda, millises ohus m olin — äkki võpatas võõras, välkkiirelt avati aut uks ja mind tõugati välja. Kukkusin kõrgesse märga rohtu ja kuulsin veel lamades, kuidas aut ulgudes kohalt sööstis. Kui ma istukile tõusin nägin, et teisest suunast lähenes teine auto, ku oli mu peigmees ja tema tõelised sõbrad. Jah, m olin pääsenud. Aga minu röövijate auto oli kadu nud pimedusse. Jäljed pöörasid maanteele, ag seal polnud enam jälgi. Sõitsime pulmamaja tagasi. Teel leppisime kokku, et püüame toimunu varjata — lõpuks pole ju meie külalised milleski süüdi. Ei tea, kuidas see teeseldud lõbusus mu õnnestus, tõesti ei tea, selle kohta võivad hin nangu anda hoopis pulmavõõrad, mitte enam mina. Mu mees ütles, et tema X-i ei tundnud, kui kas pole nii, et pulmadesse satub ikka tundmatuid isikuid: kas kellegi tädipoeg, või on mõnel sõb

ranna kaasas, või on keegi tulnud uue mehega, mitte sellega, kellega teda üldiselt mäletatakse. Aga miks ta kahtlema hakkas? Ainult ta enda sisemine hääl oli öelnud: mine, su naine on hädas! Ja ta tuli. Niiviisi jäin ma ellu, ja mul pole selle asja kohta rohkem öelda.

Ü: Kas te tema räägitud keeles mõnd sõna ei mäleta?

P: *Härimai*, ta ütles mitu korda *härimai*.

Ü: *Härimai*?

P: Just.

Ü: Mis see võis tähendada?

P: Ei tea. See oli justkui hästi mõeldud. See kõlas väga südamlikult.

Ü: Äkki ütles ta, et ära . . . ära . . . et keelas midagi?

P: Ei, tundus, et pigem lubas.

Ü: Ja silmad olid sinised nagu siiami kassil?

P: Jah. Mu sõbrannal on siiami kass. Väga külmakartlik, ja talle on õmmeldud soe vestike. Et ta bronhiiti ei saaks. Sel kassil on ka niisugused silmad.

Ü: Tänan. Kui meil on vaja lisainfot, siis kutsume teid veel kord välja.

P: Heameelega. Kui ma saan teid milleski aidata.

Ü: Tingimata. Meile on iga niidiots tähtis.

Muidugi, kõige ärevamaks teeb mind praegu asjaolu, et Michelsoni see asi küll kuidagi ei meenuta. Minu suhe? — Vajan paar päeva analüüsiks.

Härimai? — Maoori keel. Täpsemalt: *he haere mai* (tere). Tänan Mihkel Mutti.

4. august

Leidsin taskust telefoninumbri. Helistasin, selgus, et vastas keegi Lucy. Hääl tundus olevat meeldiv. Ei mäleta, kus oleme tutvunud. Aga kui oleme, mis seal ikka. Niisugust meeldiva häälega tutvust võib alati uuendada. Leppisime homseks kokkusaamise.

Asjad arenevad. X on juba tabatud. Tema õige nimi on Poder. Muidugi pole ta mingi Michelson. Aimasin seda kohe. Aga ta ütleb, et käis hiljuti Leningradi turul kurke müümas. Paljud kurgikasvatajad käivad Leningradi turul. Nõudmine on seal suurem, hinnad kõrgemad. Suurlinna asi. Meie juurviljabaasidel pole pahatihti vastuvõtuvõimsusi. Kaup jääb seisma. Seepärast nad Leningradis käivadki.

Poder väidab, et keegi pole teda millekski sundinud. Ta võtab pruudi ähvardamise omaks ja on valmis vastutust kandma.

Ma ei usu, et Poder tegutses omal vastutusel.

Poder on valmis tegema kõik, et end ühiskonna silmis õigustada ja aidata kaasa kurjuse väljajuurimisele.

Michelsoni ja Poderi suhe? — Täiesti võimalik.

Eile kadus Tallinnas üks imik, kes oli jäetud parki, päikese kätte magama.

Poderit Tallinna doonorite kartoteegis ei ole.

Poderi tutvusringkond? — Tundub, et tavaline.

AIDS-i test? — Negatiivne.

Mida Poder varjab?

Tähtis on ainult see. Muidu ei paku Poder huvi.

Helistasin Greiferile, et tuleb kaasa tõmmata selgeltnägijaid ja meediume. Greifer keeldus. Omamoodi õige ka — kui N. Liidus saadi siiamaani nendeta läbi, siis on imelik nüüd tunnistada, et nad on vajalikud. Käigu nad kuradile. Tegelikult ma ei usalda neid. Uurimise ringi ei tohi lõputult laiendada. Tuleb olla ettevaatlik. Infoleke on niisuguse asja juures eriti kerge tulema.

Homme ootab mind Lucy. Kui ootab.

Kuidas ta välja näeb?

Loodan, et hea.

Võib-olla isegi väga hea?

5. august

Lussi (nii ta oma nime kirjutab) oli üle ootuste meeldiv.

Lisa: helilindistus kohtumisest Lussiga (katkendid).

Lussi: Oli ilus päev. Käid sa tihti seal baaris?
Mina: Nii kord kuus, mitte tihedamini.
L: Mina ka umbes nii tihti.
M: Siis oleksime võinud ju ka seal kohtuda.
L: Võib-olla kohtusimegi.
M: Seal?
L: Või mujal.
M: Mul ongi tunne, et me oleme varem kohtunud.
L: See tunne ei pruugi alati petlik olla.
Paus.
M: Kus me võisime kohtuda?
L: Mõtle, mõtle.
M: Kellegi juures, külas?
L: Kuum.
M: Malka juures?
L: Külm.
M: Vist ei suuda ära aimata.
L: Kas ma ütlen?
M: Ütle.
L: Minni juures.
Paus.
M: Ah soo, seda ma korra mõtlesin ka.
Paus.
M: Mnjah. Võtame natuke.
L: Võtame, võtame.
Paus.
M: Oota, missugune Minni?
L: Toosama.
Paus.

— — —

(Nüüd sain ma aru, kellega räägin. Muidugi olin teda kohanud ühel ööl, kui tulin Pärnust. Suurt ei mäleta, käisin kuskil, targutasin midagi, pärast läksin koju.)

— — —

M: Sinised või punased?
L: Issand?!
M: Kas sa kardad?
L: Ei!
M: Siis vali.
L: Oota, las ma mõtlen.
M: Mõtle ruttu.
L: Punased.
M: Okei.
L: Oota, vist ikka sinised.
M: Üks punane ja teine sinine?
L: Ei, nii ma ei taha.
M: Mõtle: punane all, sinine peal!
L: Olgu siis juba üht värvi.
M: Tõmbame loosi.
L: Ei, ma kohe ise valin. Oota nüüd natuke.
M: Ma ei suuda.
L: Punased! Sest päevitunud ihu ja soe punane foon . . .
M: Su valik oli algusest peale punane.
L: Ma proovin.
M: Palun!
Paus.
L: Noh?
M: Mis noh? Mulle igatahes meeldib.
L: Mis sulle meeldib?
M: See. See. Ja need ka.
L: Oi, kõdi on.
M: Aga see?
L: Mis sellega on?
M: Kas ta meeldib?
L: Tundub küll.
M: Tundub?
L: Tundub jah.

— — —

(Edasi läheb tekst raskesti litereeritavaks. Kuulata on muidugi põnev, aga kirjapanduna mitte niivõrd. Näiteks:)

— — —

L: Hu-huu.
M: Bu-buu.
L: Gu-guu.

— — —

(Teiselt lindilt leian ühe koha, mis mu tähelepanu äratab.)

— — —

L: See oli Minni, kes mu kõrval istus.
M: See olin mina.
L: Diivanil? See oli Minni.
M: Ma ei mäleta hästi. Te mõlemad olite sina. Kas teid tõesti oli kaks? Kaks sind?
L: Ei, teine oli Minni.
M: Kus Minni praegu on? Miks temagi pole siin, punastel linadel, kaunina, aromaatsena, võluvana nagu koidukiir, nagu värskelt niidetud hein . . . nagu jänesekapsad . . . nagu õhupallid alaealise tütarlapse käes maiparaadi ajal . . .
L: Minnil on Joonatan.
M: Kus on Joonatan, tooge ta siia, ma räägin temaga.
L: Joonatan kadus Leningradis ära.
M: Miks ta ära kadus?
L: Ei tea. Sõitis Leningradi ja kadus jäljetult.
M: Ärme temast siis räägime.
L: Ärme räägime jah.
M: Ja tegelikult ei vaja ma mingit Minnit. Seda enam, et teda pole olemas. Ja seda Joonatani ka. Oot-oot, mis on selle Joonatani perekonnanimi?
L: Hark. .
M: See kirjanik?
L: Jah. Jah. Jah. Tahan juua. Too mulle vett.

— — —

Pärast lõunat raamatukogus.
Joonatan Hark. Tema raamatud.
Teen märkmeid.

Novell «Koidula Võrus». Sisu: Koidula (ilmselt üles tõusnud? igal juhul meie ajal?) käib Võru linnas oma vana õpetaja, mentori ja ehk platooniliselt armastatudki Kreutzwaldi majamuuseumis. On kuum suvi, ilmselt pole praegune uutmine veel NSVL-is alanud. Provintsilinn on tühi, kõik puhkusel või maal. Kaubamaja seina ääres tukub kass. Läbisõitvad moskvalased ostavad mööbliriiet. Kartulivarred aedades hakkavad juba kuivama. Koidulale tuleb meelde, kuidas ta käis siin ammu (oma eluajal???), täpsemalt 1868. aastal. Kreutzwaldi naine võttis Koidulat toona kord väga jahedalt vastu. Ta oli armukade. (Kreutzwald oli siis 65, Koidula 25; meenutame Goethet ja Ulrike von Lewetzowi — Marienbadis oli esimene 72 ja teine 17). Ilmselt lahkus Koidula Võrust skandaaliga. Nüüd on ta Joonatan Hargi veidra idee järgi taas siin. Joonatan Hark pole täisvereline fantast, rääkimata sürrealismist. Tegelikult näib ta eesmärk olevat kirjeldada suvist provintsilinna, selle magusat, hüljatud nukrust. Ta oleks Koidula asemel võinud rääkida ka iseendast. Ta on minategelasele täiesti suvaliselt külge pookinud tuntud eesti poetessi nime. Igaüks on suvel Võrus üksi, kui sa pole just Võrust pärit või ei ela seal. Mulle tundub, et võõras linnas on igaüks üksi. Teine asi, kuidas ta seda hindab. Suured seiklejad, rändurid naudivad ümbrust, teevad tähelepanekuid. See käib ekstravertide kohta. Nad suhtlevad ümbrusega, see huvitab neid. Enda peale nad ei mõtle. Nad naudivad maailma. Introverdiga on teine asi. Joonatan Hark on ilmne introvert. Võru teda ei huvita. Ta vaatleb ennast Võrus. Ta ise, tema melanhoolia on talle kõige tähtsam. Mina kannatan Võrus! Aga ta ei julge nii öelda. Talle tundub see naiselik, ja seda ta häbeneb. Ja ta võtab naise nime. Ütleb: mina, Lydia, kannatan Võrus. Just — Lydia. Ta võiks ka teeselda nii: mina, Mari, kannatan Võrus. Aga ei. Talle on vaja ajaloolis-filoloogilist finessi, ja ta nimetab ennast lisaks veel Koidulaks. Niisiis, on kaheksakümnendate aastate algus, meie sajandil muidugi, hilissuvi, Koidula kõnnib Võrus ja mõtleb (katkend):

«Sel suvel olen Võrus, kõnnin siin, kingad saavad tolmuseks, päike paistab lagipähe, olen jälle siin, keegi ei tunne mind ja mina kedagi; jälle üks linn, mida alalõpmata külastan, nii nagu Tartut, Pärnut, Kroonlinna, Helsingit, Vändrat, Leppälahtit, kõiki kohti, kus olen kunagi olnud, ka Freiburgi ja Viini ja Breslaud ja Frankfurti Maini ääres, kus mu surnud poeg Hans jooksis ringi Goethe sünnimajas. Ja kõikjal täiesti üksi, nähtamatuna, jah, vist nähtamatuna, sest peeglid mind ju ei peegelda, ja ma olen sellega väga rahul. Mitte keegi ei näe mind, mitte keegi ei armasta mind, olen vist alatiseks siia maa peale jäetud, ehkki ma iga hetk kutsun omaette: tule, näe mind ometi, kaua ma siis olen läbipaistev, kaua mu veri on vesine, kunagi oli ta ju punane, ma mäletan seda väga hästi, kui kord liha lõigates lõikasin ühtlasi sõrme ja mu veri segunes rostbiifist nõrguva lehmaverega, ja mõlemad olid punased. Edushing röögatas: vaata, mis sa teed, *Liebe!*, ja sidus sõrme kinni. Nüüd aga on Võrus keskpäev, on august, ja mu veri pole punane, ja kui ongi, siis ei tea seda keegi ega ütle mulle midagi, mitte keegi! jah, mitte keegi! Kaubamaja seina ääres tolmus aeleb kass, aga õhus pole kärbseidki, kõik on varju pugenud. Tulin siia ilma bussita, lahkun ilma lennukita, Kreutzwald on surnud nagu minagi, aga nii palju kui ma siin käin, ei suvatse tema tõusta, ja nii pean ma üksi olema, kui seda üldse olemiseks saab nimetada, ja kui ma nüüd siin Kreutzwaldi tänaval hääletult hüüan: tule, tule ometi, siis ei kohise isegi puud vastuseks, tuult pole, õhk seisab.»

Joonatan Hargi ja Reinkarnatsioonide seosed?

Reinkarnatsioonid ilmusid muidugi enne. Hark on vaid neid kajastanud. Koidula reinkarnatsioone on kajastanud veel ka Teet Kallas, Raimond Kaugver, Priidu Beier ja Mati Unt.

Koidula kui mood.

Lindepuu, Undla-Põldmäe ja Undi näidendid. Ja Wuolijoe!

See ei puutu praegu asjasse.

Hetkel mitte.
Samal ajal ei tohi neid isikuid ja nähtusi ignoree rida.
Nad loovad nähtuse fooni.
Ennustavad?

7. august

Vestlus Greiferiga.
Endiselt konfidentsiaalne.
Muide, Greifer saatis mu koridori. Läksin lifti. Greifer seisis koridoris ja lehvitas põgusalt. Peale minu olid liftis veel üks naine ja üks mees. Lift sõi tis alla, kuid ei peatunud mitte esimesel korrusel, nagu tellitud, vaid peatus alles keldris, päris põhjas, kõige all. Uksed ei avanenud. Algul oli naljakas, siis hakkas imelik. Koputasime ja helistasime. Ülalt kostis askeldamist, viga oli märgatud. Esialgu ei juh tunud midagi.
Naine oli nii neljakümneaastane. Mees ei olnud temaga kuidagi seotud. Aga ma ei teinud midagi. Õnneks ei tulnud ka kusehäda, mis oleks olnud siiski piinlik.
10 minuti pärast väljas. Vabaduses!
Helistasin Greiferile ja jutustasin. Ta naeris.

Kes on Michelsoni võimalikud liitlased?
Potentsiaalsed sõdurid? (Punasega alla tõmmatud.)

9. august

(. . .), 2 aastat vana, kadunud.
Täiesti selgel päeval. Kolmandalt korruselt.
(. . .), 9 kuud vana. Samuti kolmandalt korruselt.
Mõlemal juhul pani ema lapse voodile, esimesel juhul istuma, teisel lamama. Mõlemal juhul läks kööki, esimesel juhul suppi, teisel juhul vett keetma.
Mõlemal juhul oli aken praokil, kuid erinevus seisneb selles, et esimesel juhul oli aken fikseeritud teatud asendisse, teisel juhul mitte.
Mõlemal juhul pole lapsest mingit jälge.

Teisel juhul väidab šokiseisundis ema, et tal pole kunagi last olnudki.

Helistasin Lussile.

12. august.

Eesti on siiski potentsiaalselt elujõuline süsteem. Mis siis, et ta on nii pikka aega elanud isolatsioonis. Ometi on tema siseenergia ja geneetiline mälu piisavalt säilinud.

Lapsi vahepeal kadunud ei ole.

Muid tähelepanekuid ja teateid:
1) sääski on palju;
2) ärkan hommikuti peavaluga;
3) eile öösel olnud nii, et paljud märganud: täiskuu olevat öö jooksul muutnud korraks oma liikumissuunda; selmet liikuda pidevalt läände, olevat ta korraks justkui tõusnud üles, seniidi poole, seejärel muidugi jätkas oma teekonda. Seda nägid mõned unetud;
4) tänaval on seni rahulik.

13. august.

Koidula saksakeelne hauakiri (*Unser Leben, wenn es köstlich gewesen ist, so ist es Mühe und Arbeit gewesen*) olevat tegelikult pärit 90. Taaveti laulust (10. salm): Meie elupäevi on seitsekümmend aastat, ja kui keegi on tugev, kaheksakümmend aastat, ja parimal juhul on need ometi vaev ja häda, sest need mööduvad kiiresti ja me läheme lennates ära!

Õhtul võtsin viina. Mälulünk.

14. august.

Linnas levib järgmine kuulujutt:

Õismäe linnaosas oli M. M., neljakümne lähedal naine, tulnud õhtul koju. Kui ta ukse avas, leidis ta oma suure hundikoera lävel lamamas ja õhku ahmimas. Loomulikult oli ta suures mures ja helistas kohe oma heale tuttavale loomaarst Hintsile. Arst ütles, et tulgu ta koeraga tema juurde koju. Naine tegigi nii.

Dr. Hints uuris koera põhjalikult, aga ütles siis, et ta ei saa koera haigusest aru. Ta lubas teha trahheotoomia ja arvas, et proual pole mõtet valvata. Kuna proua elab lähedal, mingu ta koju, küll dr. Hints helistab pärast.

Naine läkski koju. Ta elas üksi.

Nii kui ta uksest sisse astus, helises telefon ja naise suureks imestuseks oli toru teises otsas dr. Hints. Naine arvas, et jutt tuleb koerast, aga dr. Hints teatas erutatult, et pangu naine toru kohe ära ja tulgu otsemaid tema juurde, või mingu kuhu tahes, peaasi, et ärgu olgu enam sekunditki kodus! Naine kuuletus ja jooksis kodunt minema.

Mis pärast selgus?

Selgus, et dr. Hints avastas koera opereerides selle kõrist kolm inimese sõrme. Ja kuna ta (täiesti õigesti) arvas, et need on mõne sissetungija sõrmed ja see sissetungija võib veel olla majas, helistas ta algul naisele, hoiatas seda, misjärel kutsus välja miilitsa.

Miilits leidiski tagumise toa põrandalt verise, ilma kolme sõrmeta mehe.

Tuleb kontrollida.

15. august

Kirjutasin Koidula loomingust välja paar tsitaati.

Vaat — elukoidė tõuseb —
su haua äärele
üks ingel astub äkki:
«Nüüd tõuse ülesse!»
Ja surmakivi veereb,
koit särab, naeratab —
noor priius valges riides,
maailm, sind teretab!

— — —

Hauas armastan teid veel!

— — —

Kui suren, siis armastan veel!

Õismäe lugu ei vasta tõele.

Veel enam: asjatundjad leidsid, et tegemist on üldlevinud linnafolklooriga (vt. Jan Harold Brunvandt: *The Choking Doberman*. N. Y. 1984).

Õhtul jõin Greiferiga. Mälulünka ei olnud.

Michelsoni t e g e l i k e e s m ä r k?

Milline on meie süü? (Punasega alla tõmmatud.)

Kogu rahva probleem?

Kui raske on elu!

16. august

Kohutav mõte: kas Greiferit saab usaldada? Kes on tegelikult Michelsoni(de) taga? (Viimane sissekanne šifreeritud.)

Kas mina leiaksin Michelsoniga ühise keele? **Kui vaja?** (Alla tõmmatud.) Eestile.

Lussiga on midagi kohutavat juhtunud!!!

VII

Baptized in Lucy's blood, Arthur, Seward and Quincey in effect lose their virginity . . .

G. A. Waller:
The Living and
the Undead

1

«Ja mis nüüd?» küsis Greifer. Mäletan, et see vaikiv mees esitas tolle põhimõttelise küsimuse. Ta jäigi toa nurka lausa märkamatult istuma, seletasime ainult ta põlvi, nägu, tema ümar, väheütlev aga valvas nägu jäi hämarusse, sest lambivari valgustas kitsilt ainult lauda ja selle lähemat ümbrust.

«Nüüd tuleb küüslauk,» vastas Joosep tagasihoidlikult, ent häälel, mis ei lubanud vastuvaidlemist.

Neiu, kelle nimi oli meie üllatuseks Alli, turtsatas.

Joosep vaid naeratas nukralt.

«Ärme põlgame midagi, ka traditsioonilisi vahendeid. Greifer tegi kompetentselt kindlaks, et toas pole salamikrofone, kuid kas teile ei tundu, et see teadmine ei anna meile veel kindlustunnet. Midagi oleks nagu puudu, ehkki asume eramajas, luksuslinnaosas, kardinad on ees ja valvurid välja pandud, kaks tänava otstesse ja kolmas aia sügavusse. Tänapäeva tsiviliseeritud inimese aspektist oleks otsekui kõik korras. Tegelikult ei ole. Seepärast tegelemegi nüüd küüslauguga.»

Ta võttis portfellist keskmise suurusega paberkoti.

«Küüslauk on kaunis universaalne asi, kallid sõbrad. Ta võib, tõsi küll, äratada soovimatuid kirgi, kuid teisalt andsid kreeka mehed teda süüa oma naistele, enne kui patseerima läksid. Vänge hais aitas kreeka naisi mehe äraolekul truuks jääda. Aga küüslaugu protektiivsus on väga lai, ja seda me kasutamegi kohe ära.»

Ta laotas küüslaugusibulaid mitmele poole tuppa, pani aknalauale, ukselävele, isegi meie ette lauale lambi alla.

Ütlesin:

«See kõik on väga hea, aga räägime nüüd Lussist.»

Joosepi nägu ei muutunud, kui ta just nagu möödaminnes vastas:

«Järjekorras, Joonatan, järjekorras. Kõigepealt räägime sinust.»

Kõik vaatasid minu poole: Alli, Minni, Joosep ise ja küllap ka hämaruses konutav Greifer.

Mõni sekund kestnud pausi järel ütlesin enda arust päris ausalt:

«Mul on kõikvõimalikke oletusi, aga need ei maksa midagi. Fakte tean ma vähe.»

«Räägi kasvõi sellest toast, kus sa ärkasid.»

«Ma ärkasin vist ainult viieks minutiks. Sest pärast ei mäleta ma jälle midagi. Seinad olid läikivad, küllap mingi plastiga kaetud. Uks oli igal juhul rauast. Ja ukselink polnud tavaline, vaid meenutas väikest . . . rooliratast.»

«Mööbel?»

«Mööblit ei olnud. Absoluutselt tühi tuba.»

«Ma mäletan, et sa rääkisid, et põrand värises,» ütles Minni ette.

Jah, värises küll, aga nüüd ei teadnud ma enam täpselt, mis tunne see oli. Kui panin peopesad vastu maad, siis metall — põrand oli metallist — vibreeris. Ma ei pannud kõrva vastu põrandat. Mingi masin või mootor? Seletasin lühidalt oma tundmusi, kuid võimalikke hüpoteese ei puudutanud.

Nüüd kuuldus nurgas Greiferi ohet. Kuid ta ei öelnud midagi.

Mõistsin, et ta sai aru, mis ma ütlemata jätsin.

Kõik said ilmselt aru.

«Ja siis ärkasid Stroomi rannas?»

Jah, nii see oli, ja riided ei olnud märjad. Ja ma teadsin, et mu aju on tühi. Tühjaks imetud. Mind oli ära kasutatud. Unes. Nagu «Eesti entsüklopeediat».

Nagu iseenesest olime kuulama jäänud tuult, mis vingus maja ümber vanades õunapuudes. Olukorra kummalisusele vaatamata oli mul häbi olla vestluse objektiks. Miks just mina pidin läbi elama midagi nii abitut, midagi nii tahtetut, miks just mina sain

nii hämara subjekti (või subjektide) tähelepanu objektiks? On hea olla valgussõõris, kui oled ilus ja tugev. Aga lamada abitult, äratada hirmuga segatud kaastunnet?

Rändlinnud reisivad, inimesed vaatavad taevasse, karstijõgedel on oma salajased teed, mida mõned teadlased ehk tunnevad, aga miks just mina pidin rändama sügavustes, säbrutava pealispinna all?

Kuid minu mured polnud need kõige tähtsamad ja juba oligi jutt läinud Lussile.

Minni, kes olukorra vastutusrikkust silmas pidades kandis tumesinist sametkostüümi valge kraega, mis andis talle tsaariaegse tütarlastegümnaasiumi õpilase malbe välimuse, ja ainult mina teadsin, milline võib ta olla teistsuguses riietuses, jah, isegi hoopis ilma riieteta — seesama Minni jutustas kõigepealt oma muljeid.

«Kui Joonatan lõpuks üles leiti, kirjutasin sellest Lussile, ma mäletan, et 16. augustil. Lussi ei vastanud. Eelmistes kirjades oli ta jutustanud oma rahututest unenägudest ja mitmest muust imelikust nähtusest. Mäletate, juttu oli sõjakatest sääskedest ja mürgisest udust.»

Minni võttis ridikülist kirjapakikese ja pani lauale. Me olime nendega juba tuttavad, ja Minni klõpsatas ridiküli kinni ning jätkas:

«Ma ei saa öelda, et oleksin tema peale väga palju mõelnud. Mul oli ju palju muid muresid.»

Ta heitis silmanurgast mulle pilgu ja naeratas justkui möödaminnes. Küllap mina teadsin, kui palju vaeva ta minuga oli näinud. Olin neli päeva haiglas vist päris raskesti käsiteldav. Aga nüüd kuulsime midagi täitsa uut. Minni võttis sigareti — ta suitsetab muidu väga harva — ja küsis meilt sõnatult tuld. Joosep oli kõige kiirem reageerima. Panin tähele, et Minni sigaretti hoidev käsi värises õige märgatavalt.

«Joonatan oli veel haiglas, ja mina olin õhtul kodus ja lugesin. Kell sai vist üksteist. Äkki helises uksekell. Ma ei tea miks, aga teadsin kohe, et parem on mitte avada. Hiilisin esikusse ja piilusin läbi ukse-

silma trepikotta. Õnnetuseks oli tuli seal läbi põle-
nud ja minu uksetagust valgustas ainult hämar va-
gus ülemiselt korruselt. Ukse taga seisis üks kogu.
Noh, pange end nüüd minu olukorda! Mis teie olek-
site teinud? Ma ei näinud inimese nägu ega saanud
isegi aru, kas see on mees või naine. Aga ma tead-
sin — just, teadsin äkki, et see on Lussi, ja ma tead-
sin ka, et ma ei tohi ust lahti teha. Saage aru: kui
ma oleks seletanud Lussi nägu, oleksin ehk pidanud
avama. Aga et ma formaalselt ei teadnud, kes
see on, siis sain nagu julgust ja enesekindlust juurde.
Ma ei tea ju, kes sa oled, ütlesin endale, mul on
õigus mitte avada. Ja oleks hea, kui sa ei ütleks
midagi, ei tutvustaks ennast, et mulle jääks alibi.
Seisin liikumatult pimedas esikus ja tema seisis li-
kumatult poolpimedas trepikojas. Ei tea, kaua see
paus kestis, arvatavasti mitte väga kaua, sest nii-
sugustes olukordades tundub aeg pikemana — vahel
muidugi ka lühemana, see on õigus, aga tookord oli
see ootus vaevalt üle paarikümne sekundi pikk. Ja
siis pöördus too seisja ja läks aeglaselt trepist alla.
Ma püüdsin ettevaatlikult aknal piiluda, kuid oli
pime, sadas, ja ma ei näinud kedagi majast väljumas.
Lugeda enam ei tahtnud, püüdsin mõistatada, mis
siis õieti juhtus. Oli see Lussi? Ja kui oli, miks ma
ei avanud? Ja kui tõesti oli, miks ta siis ei öelnud,
et see on tema? Tema kõhkles ja mina kõhklesin.
Nagu oleksime omavahel kokku leppinud, et kar-
dame teineteist. Aga seda ju ei olnud! Ja siis mär-
kasin äkki, et mu higisesse, kokkupigistatud peo-
pessa oli kleepunud väike hõberist, mida ma vahel
kannan, mitte alati, nagu te ehk olete märganud.»

Mina küll olen, mõtlesin ma armukadedalt, mis
teab sellest Greifer, ja kasvõi Joosepki?

«Hõberistike oli mul laua peal kandikul. Ilmselt
olin selle uksekella peale kätte võtnud, nii et ise ei
märganudki. See oli mul kogu selle aja, mis ukse
taga seisin, olnud peos.»

Minni kustutas koni ja hõõrus selle närviliselt päris
puruks.

Kuskil naabermajas hakkas haukuma koer.

Kuulasime seda koera, üksildast koera, sest tun-
dus, et ta haugub üksindusest, mitte hädaohust.

«Hommikul, kui hakkasin haiglasse Joonatani
juurde minema, leidsin, et ukse taha oli visatud nisu-
teri. Just, nisuteri ja justkui peoga heidetud. Mitu
pihutäit, kui täpsem olla.»

Joosep pani pea käte vahele ja ägas vaikselt.

«Vaene Lussi, vaene Lussi . . .»

Minni noogutas.

Ja tõusis, kõndis toas korra ringi, vaatas läbi ukse-
klaasi puhvetisse, puudutas üht portselankujukest,
otsekui kontrolliks, kas see pole tolmunud, ja istus
siis toa kaugemasse nurka, sügavasse tugitooli.

«Jah, ma sain aru, et ta tahtis mulle head,» ütles
ta sealt. «Ta suutis endast isegi niisugusel hetkel üle
olla. Vaene sõbranna.»

Koer oli vaikinud, ainult puud kohisesid.

Ometi tuli midagi ette võtta, midagi otsustada.

Justkui vastuseks tuli Greiferilt kuuldavale:

«Sellel kõigel pole kahjuks enam otsustavat tähen-
dust.»

Alli nähvas kohe vastu, otsekui oleks ta jutu nii-
sugust pööret juba ammu oodanud:

«Tõesti või?»

«Jah. Valik on julm, aga paratamatu.»

«Miks?»

«Lussist ei saa enam inimest.»

«Mis siis?»

«Kuidas mis siis?»

«Kas kõik peavad olema inimesed?»

«Kes siis veel?»

«Ükskõik mis.»

«Ja siis?»

«Ükskõik millel on samuti eluõigus.»

Nüüd olid Greiferi unised laud tõusnud ja ta ärkas
ellu.

«Ta on ju ohtlik.»

«Kellele?»

«Inimestele!»

«Mis siis?»

«Ma ei saa aru.»

«Te ei saagi aru saada, sest te olete funktsionäär, aparaaditöötaja ja teie ülesandeks, teie palgatööks on inimesi armastada, neid eelistada kõigele muule . . . olgu see siis mis tahes.»

«Te olete inimvihkaja, neiu. Muidugi ma respekteerin teie hoiakuid, ja küllap respekteerivad paljud sest teie pidulik akt, too Lasnamäe meteoriidijälje kangelaslik kaitsmine, äratas ikkagi väga palju tähelepanu, uudis jõudis isegi «Vaba Euroopa» raadiosse, ja te peaksite rahul olema, ehkki teil õnnestus inimestele nii vajaliku tee ehitust mitu päeva edasi lükata. Nüüd te kaitsete vampiire . . .»

Sel hetkel koputati tasakesi uksele.

Panin tähele, et Joosepi kõhnad, peaaegu läbipaistvad sõrmed liikusid nagu kogemata mõni sentimeeter mööda läikivat lauaplaati edasi, küüslaugusibulale lähemale.

Sisse astus perenaine ja pakkus kohvi.

Kui ta välja läks, võttis sõna Joosep.

«Arutada võib nii ja teisiti, kuid asja praktilise külje pean ma kahjuks enda peale võtma.»

Loomulikult jäid kõik teda üksisilmi vaatama. Usun, et mitte ainult mina, vaid ka teised kujutasid äkki ette, mis see mees tegema peab.

Ja küllap ta isegi kujutas ette.

Kahtlevalt silmitses ta laualambi all oma kahvatuid, hääbuvaid käsi.

Veidi kokkuvõtvat tollest õhtust äärelinnas.

Alli jäi endale kindlaks, kaitses innukalt kõiki deviantset ja anormaalset. Olin südames muidugi tema poolt, nagu kirjaniku kohus, kuid samal ajal pidin endale tunnistama, et neiu radikaalsuses oli midagi maneerlikku, midagi ammukuuldut. Temas rääkis ajavaim ja rääkis ehk liiga innukalt. Teisalt andsin endale aru, et olen vanemaks saanud ja realiteediprintsiip on minus hakanud tööle ning kipub domineerima. Muidugi, kui Greifer rääkis pärast võimalikust isemajandavast Eestist, probleemidest ja ohtudest, mis seda ideed juba eos ümbritsesid, kui ta tõestas, et kõik asjad on omavahel põhjuslikult

seotud ja et Lussi juhtum on näide palju suuremast ja laiemast süsteemist, kui ta rõhus meie rahvus- ja kodanikutundele, siis ei osanud ma tedagi väga tõsiselt võtta. Lussi on ohver? Isamaa altarile? Võimalikule õigusriigile? Miks just Lussi? Me ei teadnud ju, kui paljusid on Michelson juba jõudnud nakatada. Kuid Eesti-sõna mõjus tahtmatult. Väikesele rahvale on tema identiteet eriti tähtis. Pidime Greiferiga salajas nõustuma: võib-olla pole Michelson subjektiivselt «halb inimene», rääkimata juba noorest ja kaunist Lussist, kuid kausaalsetes võrkudes on neile mõlemale ilmselt ette nähtud sünge ja tänamatu roll.

Joosep oli endas kindel. Ta soovis, et me ei küsiks temalt midagi, et me jätaksime ta rahule.

«See on minu asi,» ütles ta kuivalt, «ja jutul lõpp.»

Minni oli viimane, kes Lussit (kui see ikka oli tema) nägi — hämaras, siluetina. Võib-olla teadis Joosep tema asukohta? Küllap. Küllap teadis.

Kesköö paiku helistas Greifer oma autojuhile ja kutsus endale auto vastu. Läksime välistrepile. Tänavalaternate valgussõõridesse langes kollaseid vahtralehti. Sadas peenikest uduvihma. Saabus varajane sügis. Joosep vilistas kolm korda. Mehed tulid oma valvepostidelt ära. Midagi kahtlast ei olnud juhtunud. Õhtu oli olnud vaikne ja soe. Greifer võttis nad oma musta limusiini ja kadus siis uhke sahinaga nurga taha.

«Me võidame igal juhul,» olid olnud ta viimased sõnad. Need sõnad olid kuidagi liiga tuttavad ega jätnud mulle soovitud muljet.

Minni surus end minu vastu. Ta lõdises külmast.

«Oleks see kõik juba ükskord möödas, oleks see ometi uni,» sosistas ta mulle kõrva.

«See ongi uni,» ütlesin veendunult.

Joosep hüppas üle lombi ja läks aia äärde heki juurde.

«Mis kõik inimene ei pea tegema,» ütles ta pooleldi naljatades. Ta võttis taskust liigendnoa ja hakkas välima sobivat noort puud.

«Minu arust on ükstapuha, kas haab või saar,»

pöördus ta meie poole. «Tamme siin niikuinii pole.»
Kehitasin õlgu.

Joosep valis ühe sirge noore haava, lõikas ägisedes selle maha, siis lõikas ära ladvapoolse osa. Jäi umbes neljakümne sentimeetri pikkune kepp. Ta hakkas selle otsa teritama, hoides end tänavalaterna valgusesse. Puudelt tilkus meie krae vahele vett. Tagasihoidlikult jätsime hüvasti ja läksime tänavale. Ei olnud kõige meeldivam enesetunne. Tänavatel ei kõndinud kedagi. Teisel nurgal saime takso.
Kui tuppa jõudsime, oli kell juba üle ühe.

Istusin rammetult tugitooli ja vaatasin, kuidas Minni lahti riietub. Ta pani oma gümnasistikleidi hoolikalt riidepuule ja siis kappi. Kuid pesu pigistas ta miskipärast nutsakusse ja pani riiulisse. Minnil on kõhul pimesooleoperatsiooni arm. Tahtmatult tuli meelde Joosep ja rida uurimusest, mida olin ennist koosolekule saabudes sirvinud. Joosep oli alla tõmmanud järgmise rea: *Implement with a sharpened stake, properly known as «transfixion», should be performed with a single blow through the heart (or navel).* Minni oli kananahal. Võtsin ta ümbert kinni ja heitsime voodisse. Väsitav ja õudne päev soosis kõike muud kui kirge. Ometi tundsime justkui mingit kohustust armastada. See oli nagu protest või enesetõestus. «Me võidame igal juhul.» Kumbki meist ei erutunud õieti. Kõik hellitused tundusid naeruväärsetena, õpitutena. Ta aitas mind paigale, aga kui ma visalt teda hellitasin, muu hulgas näksisin õrnalt kõrvalesta, ja õige õrnalt ka kõrisõlme, tundsin äkki, kuidas ta jäigastus. Oh jumal, mis elu see on! Eraldusin Minnist, silitasin ta pead ja läksin akna alla. Vihm oli üle läinud. Kõik oli liikumatu. Tulin voodisse tagasi. Ja usute või mitte, me jäime kohe magama.

2

Hommikul vara helises telefon.
Toolile komistades, millestki aru saamata tormasin laua juurde ja võtsin toru.
«Siin Greifer.»
Ootasin, mis edasi tuleb.
Akna taga oli veel pime.
«Ma saadan kohe auto.»
Toru pandi ära.
Minni oli ärganud ja asjast ise aru saanud.
Ta hakkas riietuma, istus peegli ette ja värvis silmi. Keetsin kohvi, ja kui see valmis, valasin tassidesse. Minni oli jõudnud vaevalt paar lonksu juua, kui alt kostis autosignaal.
«Kurat,» ütles Minni.
Aga midagi polnud parata. Panime mantlid selga ja läksime õue.

Auto nurgas istus Greifer, miskipärast mustad prillid ees. Ta kiilaspea hiilgas hämaruses.
Sõitma hakates selgus, et silmapiiril punas juba koit. Pilvelaamad liikusid kiiresti läände.
Kannatlikult ootasime, et Greifer midagi ütleks. Tee viis linnast välja. Mööda bussipeatustes ootavatest süütutest tööleminejatest, karjakaupa kooli suunduvatest lastest.
«Joosep kaotas,» ütles Greifer.

Mis oskasime meie selle peale öelda?
Peagi olime linnast väljas, uttu peidetud põldude vahel.
Greifer vaikis.
Jänes hüppas teele, kuid kadus käänakul jälle kraavi.
Siis linnud: madalalt üle tee, mitu tükki, kiired, mustad ja närvilised.
Kui mets lõppes, keerasime külavaheteele.
Udu läks paksemaks, läbi selle kumas punane koit.
Kui ma nüüd päris aus olen, siis pean tunnistama,

et ega ma Greiferiski enam päris kindel olnud. Öö oli pikk, kõike võis juhtuda. Nahkmantlis, mustad prillid, kiilaspeaga, peaaegu võõras mees! Kus on garantii? Ei tea, kas Minni mõtles sama?

Peatusime teeservas.

Jäime ootama, mis Greifer teeb.

Pärast pausi ütles too:

«Noh, mis me siis ootame? Lähme.»

Ei sobinud vaielda.

Läksime autost välja. Olime rabaservas. Läbi udu mustas lagunenud küün. Nii kui teelt rohu sisse astusime, said püksid ja kingad märjaks. Greifer läks kõige ees, hoolimatult noori leppasid laiali tõugates. Autojuht jäi oma kohale tukkuma. Taevas pea kohal oli juba sinine, ja tõusnud tuul puhus udu laiali. Liikusime läbi kaevulõhnaliste pilvede, ja olimegi küüni juures. Uks pärani, sees kõdunenud heinad.

Kui ma nägin tuttavat haavapuust keppi ja veidi kaugemal keskmise suurusega haamrit, oli mulle peaaegu kõik selge.

Eemal oli õlgedele laotatud mustriline, hallikirju tekk. Sellel inimkeha (või kehade) jäljend. Läksime teki juurde ja seisime vaikides. Mingi lind kraaksatas väljas, lind, kes polnud veel märganud soojale maale rännata või kes ei kavatsenudki seda teha. Minni võttis mu käe alt kinni. Siis kuuldus ainult Greiferi astmaatilist hingamist.

«Lahkuvaid jälgi pole?» küsisin mina.

Greifer raputas pead.

«Ei. Udu. Vihm. Ei.»

Ta oli veel hetke vait ja ütles siis otsustavalt.

«Olge hea, hüüdke, Minni.»

«Mida ma hüüan?»

«Hüüdke Lussit.»

«Mina?»

«Kes siis veel?»

«Kuidas ma hüüan?»

«Nii, nagu hüütakse.»

Minni kõhkles.

«Hüüa pealegi,» ütlesin mina tobedalt. Tõesti, inimene elab ka kõige võimatumatesse olukordadesse

sisse. Unise peaga olin minagi juba Greiferi mõju alla sattunud.

«Lussi,» ütles Minni katkeval häälel.

«Valjemini,» sisistas Greifer.

«Lussi!»

«Valjemini!»

«Mul on hääl ära.»

«Valjemini!»

«Lussi!»

«Veel!»

«Lussi! Lussi! Luu-sss-iii!!»

Kuskilt kajas nõrgalt vastu: lussiii-lussiii . . .

Päike oli nüüd juba päris kõrgel ja maailm tundus peaaegu ohutu paigana.

Seisime küüni uksel ja äkki tundsin, kuidas Minni küünarnukk mind tasakesi puudutas.

Jälgisin ta pilgu suunda ja nägin väikest liblikat, kes küüni sügavusest valgusesse lendles ja korraks tolmunud ristpalgile istus. Olin lapsena paar kuud tegelnud entomoloogiaga, mul oli üldse kombeks iga asjaga natuke tegelda ja siis mõnest uuest hobist vaimustuda. Aga liblikas tuli mulle tuttav ette. Liblikas oli peaaegu valge, tiibu läbisid peened radiaalsooned. Tiibade esimesed nurgad olid oranžid. Selle järgi võis kõhklematult öelda, et meie ees on koiduliblikas, *Anthocaris cardamines*, kapsaliblika lähedane sugulane.

Koiduliblikas istus liikumatult.

Või oli see koidulablikas . . .? Ei tea.

Aga ta tõusis lendu ja kadus sinisesse taevasse.

Greifer ei märganud midagi.

«Mis seal ikka, lähme,» ütles ta siis ja hakkas vastust ootamata astuma eemal aasal konutava musta auto poole.

Tummadena koperdasime ta kannul läbi märja rohu.

Hiljem arutasime Minniga, et miks Greifer kutsus meid küüni kaasa. Minni ütles, et võib-olla on küsimus lihtsam, kui me arvame, ja et Greifer lihtsalt kartis. Ei julgenud üksi minna. Aga kas tal pole siis

mingit ihukaitset? Ei tea. Mõtlesime veel, et võib-olla tahtis Greifer viimse võimaluseni varjata oma ülemuste eest — kindlasti olid tal ülemused, kõigil on — piinlikku fakti, et Joosepist sai vampiir. Kuid ükskõik kui palju me ka ei mõelnud, ikka jõudsime välja ühele lõpptulemusele: kes neid härrade asju teab. Sest lõppude lõpuks oli ka nende suhtumine vampiiridesse ebaselge ja ambivalentne. Väga raske on ühendada irratsionaalseid ja ratsionaalseid struktuure. Kasutan seda sõnapaari harjumuspärases hinnangulises tähenduses: meie lugejale jääb mulje, et esimese all mõtlen ma tegelikult irreaalset, teise all aga reaalset, ja tahan ehk — mine tea! — öelda, et vampiire pole olemas, Greifer aga on olemas; või veel enam — maagilisi kurje jõudusid pole, aga poliitika on, ja mis seoseid saab nende vahel olla peale sümboolsete või siis metafoorsete? Õieti tahan ma rääkida sellest, et väga raske, ehkki võrgutav on otsida isomorfiat tuntu ja tundmatu vahel. (Vrdl. Lacani mõte, et reaalsus on võimatu kehastumine — järelikult on raske ette kujutada, mis jäi kehastumata, kui reaalsus on kehastunud; me ei tea isegi seda, mitu protsenti eimillestki on realiseerunud ses miskis, mis meid ümbritseb!) Kuid pole võimatu, et Greiferi kiilaspeas liikusid täpselt samad mõtted, kuigi ta neid meile üles ei tunnistanud — võib-olla tajus ka tema, et Michelsoni on äärmiselt raske asetada meie tänapäeva Eesti elu konteksti, ilma et arvutute kaugeleulatuvate ja produktiivsete järelduste kõrvale ei ilmuks ka arvutult kaugeleulatuvaid ja ebaproduktiivseid, ummikusse viivaid järeldusi . . .

Vaene Greifer!

Oleksime tahtnud teda kuidagi aidata. Olla talle Joosepi eest, sest Joosep oli olnud liikuva mõistusega, muu hulgas tundis vampiire hästi, vähemalt kirjanduse kaudu.

Mis tegi ta tänasest ööst peale eriti ohtlikuks.

Kuid Greifer mängis tugevat isikut ega küsinud meie abi.

Autosse istudes pühkis ta kiilaspealt higi ja ütles lühidalt: «Hullumajja.»

Minni hakkas naerma.

«Aitäh, Greifer,» ütles ta — ja nüüd ma ei saanudki aru, kas naerdes või nuttes.

3

«Tiktus kukkus kuristikku, soolikad väljas,» jutustas Renner päris meelsalt. «Ahva muidugi kätte maksma. Oot-oot, ma läksin natuke segi. Peetrus . . . mina tapsin Peetruse, ühe lasuga, või oli see valang? Ükskõik. Likvideerisin veel Lüükuse ja Kroomise. Lopsil läks kuul ühest kõrvast sisse, teisest tuli välja. Ja alles pärast seda kukkus Tiktus kuristikku, õige küll, pärast seda, kui Lopsil oli kuul ühest kõrvast sisse läinud ja teisest välja, kukkus Tiktus kuristikku, soolikad väljas. Ahva muidugi kätte maksma! Mulle! Sihib! Ja siis tuli Teese, mõistad, Teese, ja likvideeris Tiktuse ja Pianoori, kellel lõi kolba sisse, ja Dümnuse, Passuse, Riipuse, kel oli pikk habe. Muuleon tahtis omakorda Teeset likvideerida, aga kuul sattus Krantori pihta, kurat võtaks . . .»

Renner jõi vett. Istusime tema palatis, doktor oli meid omavahele jätnud.

«Sellest ajast olemegi Teesega sõbrad . . .»

«Kuna ta päästis teie elu?»

Renner noogutas.

«Juba varem, alguses, kui Eurüüt reetis . . . Haaras Potaamia.»

«Siis ka?»

Renner noogutas taas.

«Me olime relvavennad.»

Olin palunud Minnil teha märkusi. Renner märkas seda kohe ja sattus erilisse jutuhoogu. Tundus, et ta on kaunis edev. Aga tal ei jätkunud kauaks jõuvarusid. Ta otsaees pärlendasid higipiisad.

«Aade tuleb . . . võib-olla täna . . .»

«Idee?»

«Ei, aade!»

«Kust ta tuleb?»

«Sealt, kust ta ikka tuleb.»

«Kas te tunnete seda aadet?»

Renner noogutas.

«Väga hästi! Me käisime koos Teesega tema juures!»

Renner lõi rusikaga vastu rinda.

«Käisime!»

«Ehk räägite veidi lähemalt sellest käimisest?» ütles Greifer ettevaatlikult vahele.

Kuid Renner vajus padjale ja sulges silmad.

Vahetasime pilke, tõusime ja läksime välja.

Doktor istus oma kabinetis.

«Jah-haa,» ütles ta ebamääraselt, kui oli meile diivanile istet pakkunud. Silmitses meid oma paistes silmadega, avas lipsusõlme, röhatas ja küsis:

«Väike kokteil läheb ära?»

Greifer raputas pead. Minni ka, ja mis minulgi muud üle jäi, ehkki pea käis ringi ja väike turgutus oleks ära kulunud. Doktor lõi käega ja võttis arstiriistade kapikesest väikese mensuuri.

«Ma teen siis ise ühe,» ütles ta ja jõi pool klaasi ära.

Pärast seda elavnes ta märgatavalt.

«Noh, mis mulje jäi?»

«Rääkis, et aade tuleb . . . vist idee?»

«Ei! Aade! Suure tähega! Aade!» erutus doktor veidi kohatult, nagu oleks olnud tegemist tema isikliku probleemiga. «Selles ongi asi, et Aade!»

Ta rüüpas veel piisakese.

«Võlgnen teile seletuse, *Erklärung*'i. Renner on äärmiselt huvitav mees. On lausa kahju talle elektrišokke teha.»

«Miks te siis teete?»

«On vaja.»

«Miks?» küsis Minni.

«Õige küsimus,» kiitis doktor, «väga õige! Sellepärast, et ühiskond ei vaja teda sellisel kujul. Võib-olla ainult imetlemiseks, aga ainult imetluse objekt olla, ei muud, see on inimväärikusele alandav. Ja

mina olen ühiskonna teener. Kuid ma jätkan. Renner on kaugenenud reaalsusest, *von der Wirklichkeit des Objektes* . . . ja orienteeritud müütilisele, ütleme, *im Sinne einer archaischen Wirklichkeit*. Ta liigub mütoloogilises maailmas, meie maailm on talle näivus, *Schein* . . . talle tundub, et inimesed, loomad, autod, vampiirid, toolid on eelkõige mingid jumalad või deemonid. Näeb kappi ja mõtleb, et see on jumal, *Gott*. Kõige tavalisemat vampiiri peab ta pärinevaks kreeka mütoloogiast . . . mõtleb, et see on laamia! Niisiis, ta on osalenud Teises maailmasõjas, aga ta peab seda kentauromahhiaks, lapiitide ja kentauride sõjaks. Teese on muidugi Theseus. Ta on nad kõik omamoodi ümber nimetanud, leidnud vahevormid, et teda kriipivat — jah, härrad, tedagi kriibib miski — teda kriipivat diskrepantsi ületada, ühekülgsust vältida. Aga Theseus on meie esimene nõukogudeaegne peaminister, Renneri sõber. Ja nüüd jõuame kõige tähtsama juurde. Nad käisid koos peaministriga Kroonlinnas Koidula hauda otsimas, leidsid selle ja pärast läksid uuesti ja tõid 1946. aastal Koidula põrmu Tallinna ja matsid siia Metsakalmistule ümber. Renner oli ikka kaasas. Ja nüüd ma räägin teile, mu härrad, kuidas Theseus ja Peirithoos käisid maa-aluses riigis. Nad olid suured sõbrad, relvavennad ja suured eluvennad. Theseus oli muide proovinud röövida ilusat Helenat, kui too veel väike oli. Ja siis . . .»

Doktor takerdus. Pühkis käega otsaesist, jõi klaasikese tühjaks ja läks raamaturiiuli juurde. Märkasin, et ta kõnnib sokkide väel. Võtnud riiulist raamatu, istus ta laua taha, värskendas oma mälu, pani raamatu kinni ja ohkas.

«Jah, õige.» Ta elavnes äkki taas. «Zeus narris neid kord, ja ütles muuseas — täiesti irooniliselt —, et miks Peirithoos (Peirithoos on Renner, pidage meeles!), et miks Renner, ei, vabandust, Peirithoos ei võiks Persephonet kosida! Persephone ehk Proserpina on aga allmaailma valitseja Hadese abikaasa, muide, omal ajal maa pealt röövitud. Theseus ja Peirithoos, ehk Peaminister ja tema Kultuurinõunik,

aga ütleme esialgu siiski Theseus ja Peirithoos, jääme süsteemi, Theseus ja Peirithoos läksid allilma, et Persephonet röövida. Sellest piisab, mu härrad, et te mõistaksite. Seda enam tundus mulle praeguses olukorras vajalik teid informeerida, et Renner väidab: täna saabub Aade, ehk Hades. Hades tuleb ilmselt kätte maksma, et ta Proserpina rööviti.»

«Kas . . . Proserpina rööv siis õnnestus, tähendab mütoloogias?» küsisin veidi kahtlevalt.

Psühhiaater pani sõrme suule.

«Tsss . . . See ongi meie trump. Renner ei mäleta reaalsusest midagi. Ta on *orientiert archaisch* . . . Ja me käime talle välja ühe kaardi. Nii. Keegi ei soovi väikest kokteili?»

«Üks tilk võib ju olla,» ütlesin mina.

«*Genial*, ka mulle endale sobib pisike,» arvas psühhiaater ja segas oma mensuurides vedelikke.

Olles maitsnud veega napilt segatud piiritust, läksime kõik koos Renneri palati poole.

«Me vapustame Peirithoosi ehk Rennerit kohe,» lubas doktor, «ja vaatame, mis juhtub, kui ta oma *Empfindungen als von der Wirklichkeit total verschieden entdeckt*. Kui ta saab aru, et kõik on teisiti.»

Sisenesime palatisse.

Renner istus voodiserval, otsekui oleks meid oodanud.

«Ma kuulan,» ütles ta tähtsalt.

«Aadet kardad?» küsis doktor jõhkralt.

«Aadet?»

«Kardad või ei karda?»

«Mitte väga.»

«Ta tapab su,» ähvardas doktor. «Lõikab pea otsast. Või torkab tulelondi kurku nagu kentaur Rhoetus lapiit Euagrosele.»

«Kust sa tead?»

«Neil härradel on andmeid.»

Greifer noogutas.

Pärast pikka pausi küsis doktor südamlikult:

«Mis halba sa oled Hadesele teinud?»

«Ma ei mäleta,» pomises Renner pead langetades.

«Sa ei saagi mäletada, sest sul pole mälu!» röökis doktor äkki ebainimliku häälega, nii et ta nägu punaseks läks. «Te läksite Proserpinat, vabandust, Persephonet röövima, ja Hades palus teil istet võtta, aga te istusite Unustuse Toolidesse! *Chairs of forgetfulness!* Theseuse päästis Herakles pärast ära, aga sina jäidki Unustuse Tooli, kuradi amneetik!»

Ta tõusis püsti.

«Seal Unustuse Toolis oled sa unustanud, kes oli Michelson ja kes oli Koidula,» lisas ta nüüd ükskõikselt, «aga just Michelsoniga pead sa täna öösel kohtuma . . .»

Renner istus kaua aega liikumatult, pea maas.

Doktor pilgutas meile võidukalt silma.

«Paralleelid pole täpsed,» hakkas Renner hoopis teisel, ilmetul häälel rääkima, ikka pead tõstmata. «Peaminister Barbarus polnud mingi sõjamees ega Theseus. Ta oli modernistlik ja futuristlik luuletaja, elas pidevalt Pärnu suvituslinnas, teenis igapäevast leiba arstina. Kentauridega pole ta võidelnud. Tõsi, ta oli *archaisch orientiert* . . . ta on öelnud näiteks, et «kui kuuliprits klähvib, ketistet koerana vaid lõriseb, näidates hambaid, kui läheneb mastodontank . . .».

Doktor heitis meile üllatunud pilgu.

Aga Renner jätkas, endisel tuhmil toonil, üles vaatamata:

«1939. aastal kolis ta perega Tallinnasse. Kas ta teadis ette, et ta määratakse peaministriks, kui toimub 1940. aasta riigipööre? Igal juhul oli ta väga edev, mis muidugi ei vähenda tema luule väärtust . . . Barbarus! Jah, ta oli konstruktivist, anarhist. 1946. aastal sai ta Stalini preemia ja sama aasta 29. novembril laskis ennast oma vannitoas siiani ikka veel hämaratel asjaoludel maha. Ta õige nimi oli Vares, aga see ei sobinud poeedile. Barbarus tähendab võõras, välismaine, jõhker, harimatu, julm. Peaministrina jäi ta Vareseks. Ma mäletan, et ta Koidula haual, enne ümbermatmist, 1944. aasta augustis ütles midagi niisugust, et «kangelaslik Punaarmee koos Eesti poegadega, kelle käed on kiskunud rusikasse, vabastab

suure Stalini juhtimisel meie Eestimaa sakslaste vägivallast ja siis saabub aeg, kus Koidula unelm «. . . ja tahan puhata, su rüppe heidan unele, mu püha Eestimaa!» saab teoks». Me sõitsime Kroonlinna laevaga . . .»

«Pealveelaevaga?» küsisin miskipärast.

Renner tõstis korraks pilgu, mis midagi ei öelnud. Ta kehitas õlgu ja langetas uuesti pea.

«Mulle tundub küll . . . Muide, enne väljumist, kui vaierid olid juba lahti võetud, hüppas kirjanduskriitik Max Laosson tagasi kaile. Ta väitis, et tal on tegemist. Tema hüppas maale. 1949. aastal avaldas ta artikli, mille põhjal heideti hulk tuntud kirjanikke välja Kirjanike Liidust ning nende teoste avaldamine keelati. Meie aga jäime . . . Kuidas me rügasime! Mäletan näitleja Lauterit, kelle silmavalged välkusid . . . Sini-must vihmavall mattis linna kontuurid, peakiriku valged kuplid ja majaka . . . Pärast oli admiral Tributsi juures bankett . . . Vodka, kaaviar . . . Minge nüüd ära.»

Vaatasime küsivalt doktorile otsa. Too noogutas.

«Michelson ei tule enne pimedat,» ütles ta ukselt lohutavalt, «me oleme siis sinu juures.»

Renner ei vaadanud ikka meie poole.

Toas ütles doktor võidukalt:

«Nägite? Pruukis mul rääkida Unustuse Toolist ja ta sai terveks, kui kasutada rahvalikku väljendit!»

«Minu arust oli ta kogu aja terve,» julges Minni vahele öelda, «mulle tundub, et ta enne teeskles.»

Doktor jäi oma verd täisvalgunud silmadega Minnile otsa jõllitama.

Siis lõi käega.

«Persse, kas see pole ükstapuha. Võtame parem veel ühe kokteili.»

Ja ilma meie vastust ootamata hakkas mensuuridega kõlistama.

Greifer tsiteeris omaette:

«Sind surmani küll tahan ma meeles pidada . . .»

Doktor parandas:

«Kalliks pidada . . .»

Ja rüüpas.

Minni lisas:

«Mu lehkav isamaa.»

Koidula luule uustrükis on «lehkava» puhul joonealune märkus — hästilõhnav.

4

Olime Minniga päeval jalutanud haigla lähedal pargis, imetlenud võikaid kooskõlasid, mis tekkisid kuldse sügislehestiku ja roostetanud, ammu hüljatud autovrakkide lähedusest, olime rääkinud oma tulevasest abiellumisest ja sellega seotud probleemidest. Greifer, kelle täpsem funktsioon jäigi mulle saladuseks, oli meid delikaatselt omavahele jätnud.

«Maailm on nii keeruliseks läinud, kõiksugu tasemed on segunenud, vampiirid ja Greiferid ja Joosepid, ei tea, kas ongi enam õige mõelda abiellumisest . . .» kõhkles Minni.

«Ah, mida sa paremat oskad ikka välja mõelda,» lõin mina käega, «just nüüd kulub ära üks tõsine seotus, *engagement*, ja abielu näib minule küll väga sobiva võimalusena.»

Õhtu hakkas juba lähenema, päikesevalgus pani vahtrad eredalt kiiskama. Kuulasime vaikust. Autoteed olid siit kaugel, ka hullumaja poolt ei kostnud ühtki häält.

Mulle meeldis Minni väga. Ta oli ilus ja armas ning ma ei näinud mingit põhjust, et peaksin eelistama mõnd teist naist. Ma polnudki neid eelistanud, ma polnud tükk aega neid vaadanud.

Kui ma ta silmi suudlesin, kõditasid ripsmed mu huuli ja ma puristasin valjusti. Mitu ehmunud talilindu tõusid põõsastelt lendu.

«Tuleb raske öö,» arvas Minni.

«Tead, ma ei taha enam üldse millegi peale ette mõelda, tulgu mis tuleb.»

«Õige,» arvas Minni.

Hakkasime jalutama kauge, heleda hullumaja poole, mis ootas meid õhtupäikeses, punakaskuldse metsatuka kohal, mäe otsas.

Doktor oli mu arust veel oma kokteile pruukinud, sest ta tukkus diivanil ega viitsinud meiega suurt rääkida, pomises omaette midagi arusaamatut. Otsustasime, et las puhkab end välja, teda võib öösel tarvis minna.

Sirvisin tema väikest aga soliidset raamatukogu.

Püüdsin lugeda Karl Jaspersi psühhopatoloogiakursust, kuid see oli minu jaoks liiga keeruline.

Hämardus.

Uksest tuli kogukas Greifer, heitis pilgu magavale doktorile ja kehitas õlgu. Pani nahkmantli varna ja vaatas kella.

Selgus, et doktorit on võimatu äratada. Läksime omapead Renneri palatisse.

Mees lamas voodil ja vaatas lakke.

Me ei tahtnud teda tülitada, täpsemalt: me ei teadnud, mis talle öelda, seepärast ei öelnudki me midagi. Minni istus korralikult toolile, mina läksin akna juurde ja vaatasin välja. All oli park, mis hakkas kaduma pimedusse. Puude all oli juba pime. Latvades võbelesid kollased lehed ja mõni langes aeg-ajalt keereldes alla, hämarusse. Üksildane oligofreenik kiirustas öömajale. Siis ei liikunud pargiteedel enam kedagi.

Greifer ei olnudki palatisse sisenenud. Võib-olla pidas targemaks koridoris valvata. Eks see olnud tema asi. Igaühel oma taktika ja strateegia.

Mida me siis õieti ootasime?

Et tuleb Hades ise?

Kelle järele?

Ja mis on meil vastu panna?

Ida-Euroopa resignatsioon, purunenud illusioonid, hooti kulutulena süttiv entusiasm?

Arvukaist okupatsioonidest johtuv künism, kauaisoleeritute talupoeglik teadmisjanu ja õpihimu?

Kuid ärgu see Michelson ka nii väga hüpaku. Lõp-

pude lõpuks on ta ainult saksastunud lätlane, kes elas venelaste keskel.

Muidugi, tal on suuri privileege, nagu näiteks surematus.

Park oli nüüd täitsa pime, seda enam, et pargi puude kohalt pimestas mind mingi kauge ehitusplatsi prožektor.

Ukse taga kostis samme.

Greifer tuli tasakesi sisse ja sulges enda järel hoolikalt ukse.

Kell oli üle kümne.

Renner lamas üha samas asendis.

«Kui me ikka tahame teda kohata, võib-olla peaksime tule kustutama?» küsis Minni sosinal.

Suurekasvuline Greifer kehitas õlgu, otsekui oleks kogu problemaatikast tüdinud.

«Kui ta üldse tuleb nii suure seltskonna juuresolekul . . .» kõhklesin mina.

«Härra Renner . . .»

Minni oli tõusnud ja lähenenud lamajale.

«Härra Renner, kas ta ikka tuleb täna?»

Renner keeras ennast külili.

Noogutas.

Ma ei teadnud, kas avada aken või mitte. Oleks olnud justkui südamlikum anda märku, et siin oodatakse. Sest eks ole imelik: ootad kedagi ja juba ette sunnid teda läbi pragude sisse imbuma. Kuid ma ei võtnud midagi ette. Olime maailmas, mille reeglid ei käinud meie kohta.

Heli: miski põrkas vastu akent!

Ööliblikas. (Ja ega me oodanudki öösel koiduliblikat!)

Ta liibus teisel pool vastu klaasi. Hall ja ilmetu. Läksin ebakindlal sammul lähemale. Kuidas suhtuda? Liblikas, oled sina see, kes unustati Kroonlinna? Või oled sa lihtsalt liblikas, üks miljoneist?

Uurisin liblikat lähemalt.

Mõne sekundi pärast tõusis liblikas lendu ja kadus pimedusse.

Kell oli pool üksteist.

Greifer luges ajalehte.

Hullumaja oli vaikne. Mõtlesin, et siin magatakse ehk sügavamalt kui kuskil mujal. Harva, kes uinub ilma tablettideta. Magus uni ja veel magusamad unenäod. Tegelikult oli õhk neist tiine.

Kella üheteistkümne ajal kostis koridorist samme. Doktor on üles ärganud, mõtlesin ma tüdinult, tuleb siia, on kindlasti pohmeluseeufoorias, võib-olla tige ka, rikub kõik ära.

Märkasin, et Greifer pani käe põue.

Ilmselt ei olnud tema aru saanud, mis tähendab surematus.

Uks läks lahti ja lävel seisis Michelson.

Või oleme täpsed: mees, kellega ma kohtusin Leningradis, «Aurora» juures.

Greifer tõusis püsti.

Michelsoni kõrvale ilmus silmatorkamatu, kuid eredas haiglavalguses silmatorkav naine, seljas must plastmantel, peas tume rätt. Panin tähele, et ta oli silmatorkavalt (kuid siiski maitsekalt) värvitud, punased huuled torkasid kahvatus näos kohe silma ja ka ta torkavaid silmi oli tumedaga toonitatud. Michelson ise kandis tumedat diagonaalriidest sügismantlit ja pehmet kaabut. Ta võttis kaabu peast. Renner oli tõusnud istukile.

«Vabandust, kuhu ma . . .» pomises Michelson ja otsis kohta, kuhu panna oma kaabu. Palatis ei olnud nagi. Lähedalseisev Greifer ei osanud teha midagi paremat, kui võttis võõra väljasirutatud käest kaabu. Michelson tänas Greiferit põgusa noogutusega ja nii jäigi kaabu Greiferi kätte, kelle teine käsi oli muide endiselt põues.

Michelson tegi kõigile ebamäärase kummarduse ja läks Renneri voodi äärde.

Renner hakkas tõusma.

Michelson pani talle käe õlale ja surus ta istuma. Ise istus kõrvale.

Ukse juures seisev naine hakkas äkki rääkima, ja ehkki ta hääl oli vaikne, kõlas see oma täieliku ootamatuse tõttu nagu kõuemürin.

«Kas te teate,» rääkis naine, «et kui õnnetu vend 1880. aastal allakäinuna, vaesena ja kõigi poolt hüljatuna Peterburis suri, siis maeti ta Preobraženski kalmistule ilma nimeta hauda. Me saime Leopoldi surmast teada mitu päeva hiljem. Eesti sugulased ei ilmutanud mahakantud venna vastu mingit huvi. Leopold oli juba vanematekodus alati tagaplaanile jäänud ja nüüd lahkus ta ka elust, oma otstarbetust elust täiesti isoleerituna ja põlatuna. Resultaat oleks muidugi olnud teine, kui oleksime temaga ümber käinud rohkem t e m a loomule vastavalt kui üldiste moraalipõhimõtete järgi . . . Aga nüüd oli ta surnud ja me ei teadnud isegi seda, kus on ta haud. Eduard käis Peterburis terve nädala ühe Pontiuse juurest teise Pilatuse juurde, muretses kõik paberid ja teated suuliselt ja kirjalikult, kõneles Jeesuse kiriku õpetajaga ja leidis haua üles. Mõtlesime, et Jumal lasku tal mulla all seda rahu leida, mida ta maa peal ei suutnud leida. Lasksime talle kivi ja risti panna, et ta ei peaks kodututе hulgas, kadununa puhkama . . .»

Naine tegi pausi ja puudutas korra otsaesist.

«Aga ma ei tea täpselt . . . ühesõnaga, ma ei mäleta, kas Eesti omaksed toetasid meid rahaliselt . . . sest ma mäletan, et Eduard lubas vastasel juhul kõik kulud üksinda kanda . . . Ma ei tea!»

Michelson lõi õrnalt käega.

«Ärme sellest räägime. Mis olnud, see olnud,» ütles ta.

«Aga mõtle ikka, missugune ülekohus, sina käitusid nii üllalt ja mis nad sinuga . . .» ei jätnud naine.

«Rahune, kullake,» katkestas Michelson nüüd palju resoluutsemalt.

Ta võttis põuest lapiku pudeli, kruvis korgi pealt ja jõi ahnelt suure sõõmu. Kui ta pudeli naisele ulatas ja see omakorda jõi, nägin, et Michelsoni suunurgast voolas alla punane, paksu konsistentsiga nire. Ta pühkis selle valge taskurätikuga ära. Rätikule jäi ruske plekk. Naine jõi vähem, pani pudelile korgi peale ja ulatas pudeli tagasi Michelsonile, kes selle omakorda põue pani.

Greifer kargas äkki püsti, viskas käes olnud kaabu kogu jõust vastu põrandat, röögatas midagi ja tormas uksest välja. Kuulsime, kuidas ta ulgudes kaugenes, kuulsime uste paukumist, kuni kõik jäi vaikseks. Tegin akna lahti. Pimedusest kostis okste praksumist. Keegi märatses all põõsastikus. Siis hakkas ta öökima, vahepeal vandus. Mida või keda vandus, ei saanud aru. Pärast pausi kõlas hääli kaugemalt. Hakkas haukuma koer, meeleheitlikult, otsekui kedagi rünnates. Järgnes lask ja koera vingatus. Siis jäi pargis kõik vaikseks. Ainult kaugelt kandus linna ebamäärast müra, automürinat, üks vedurivile, ei muud.

«Ma ei hakka teile pakkuma,» patsutas Michelson pungis põuetaskule, «maitsed on ju nii erinevad. Peale selle on see meile eluküsimus, nagu te ehk teate.»

Panin akna kinni.

Renner oli püsti tõusnud ja otsis oma voodikapikesest asju.

«Kas hakkame minema?» küsis ta pöördumata.

«Kuhu?» küsis Michelson.

«Eks härrad tea paremini.»

«Kuhugi sa ei lähe.»

Renner peatus, seebikarp käes.

«Meie lähme.»

«Kes meie?»

Michelson naeratas.

«Ärme lähme nii üksikasjaliseks. Sest on ju nii raske nimetada asju nende õigete nimedega. Kes on kohtunik? Härra Renner, te arvate, et ma tulin teid ära sööma, kui rämedalt rääkida, eks? Ei. Me, nimelt meie, tulime siia, et öelda: me ei puutu enam inimesi. Et kust on see veri pudelisse saanud? Loomulikult vereülekandejaamast. Tal on seal tutvusi. Jah, ilma vereta ma ei ela. Aga ma ei nakata enam kedagi, vähemalt siin maal, siin väikeses Eestis, kus nii palju piinu ja dilemmasid. Vereandjad on nüüdsest anonüümsed. Tagasisidet ei ole. Muidugi, ma olen teinud halba. Kui ma siia saabusin, juhtus palju eksitusi.

Sumasin nagu uduş. Hammustasin valesid inimesi. Algul niisama. Siis oli mulle kõik ükstapuha. Kogu maa ja rahvas olid minu jaoks süüdi. Mõned väikesed lapsed, mõned öised reisikaaslased, keegi Poder. Ja siis too vale-Lydia, kelle nimi oli vist Lussi? Inetu lugu, aga mina, mu härrad, ei kavatse sellegi eest vastutada. Ja üldse ei kavatse ma nii palju vabandada. See mõjuks halvasti. Vampiire ja doonoreid on siin ennegi olnud. On praegugi. Mina pole mingi erand. Aga mina vähemalt teadvustan nüüdsest endale, mis ma teen. Ma vist rääkisin vereülekandejaamast? Sealt, just sealt hakkan mina nüüd jooma. Ma ei joo palju. Aga ma joon. Mulle toimetatakse seda regulaarselt.»

Ta heitis naisele pilgu, ja see tuli kuulekalt Michelsoni juurde. Mees pani talle käe ümber piha.

«Me elame maal. Provintsis. Püüame teha nii palju head kui võimalik. Püüame vältida kuritegevust igas mõttes.»

«Kes nüüd siin siis hull on?» küsis Renner vahele.

«Teie, härra Renner,» vastas Michelson külmalt, «see on juba ammu otsustatud.»

«Hea küll,» nõustus Renner, «aga miks te just verd joote?»

«Veri on mediaator elu ja surma vahel,» vastas Michelson, «mul tuleb valida, kas ma olen või ei ole, ja kujutage ette häbematust: mul on jätkunud jultumust olla. Teiseks . . .»

Ta muigas võltsilt.

«Teiseks . . . see avaldab võrreldamatut muljet.»

Ta langetas pea.

Name silitas ta juukseid.

«Pole vaja . . . Edushing . . . pole vaja . . .» kuulsime sosinat.

Michelson nuuksatas.

«Ma armastan sind, olen alati armastanud . . . ja ma teadsin, et sa tuled . . .»

«Aga sõrmuse andsid võõrale tüdrukule . . .»

«See ju varastas . . . ise võttis . . . Mul on janu . . .»

«Tahad natuke?»

«Anna . . .»

Naine võttis Michelsoni põuetaskust plasku. Mõlemad jõid. Siis kuivatas Michelson pisarad.

«Olite perekondliku stseeni tunnistajateks. Mis see võiks tähendada? Ei muud kui seda, et ka igavikus on asju, mis närvid krussi ajavad.»

Äkki erutus omakorda Renner.

«Aga miks mulle kätte ei maksta?»

«Mille eest?»

«Koos Barbarusega . . . avastasin haua . . . pärast laevaga . . . kaevasin ka . . .»

«Ah, oli mis oli,» lõi Michelson ootamatult kergelaselt käega, «nüüd, kus elu on nii perspektiivikas, kus meil metsakurus on oma talu, palju väikesi jookseb ringi, sebib jalus . . . kilkamine, lalin, kõik need asjad . . . siis peaaegu tänaksin teid, Renner, ja teie isikus kogu eesti rahvast . . .»

«Aga mina ei saa ikkagi aru, milles just Lussi süüdi oli?» küsis äkki Minni.

«See neiu? Jah, tema polnud milleski süüdi. Olin saabunud Eestisse. Kõik oli mulle uus. Mõtlesin, et hävitan selle rahva. Mõtlesin isegi, et hävitan Lydia. Ükskõik millise. Kui mõni vastu tuleb. Olin korjanud endasse viha, jah, ma tunnistan seda. Lussi kandis Lydia sõrmust. Aga isegi ilma sõrmuseta, niisama: neiu . . . verejanu . . . *verstehen Sie?* Alles pärast hakkasin toibuma. Hakkasin tunnetama teie vabaduspürgimusi, teie loomupärast soovi ise oma asju ja äri ajada, olla vaba rahvas vabal maal. Muidugi — veri! Sellest ma enam ei loobu. Aga olen vist juba kolm korda öelnud — ainult ülekandejaamast! Ma ei nakata enam kedagi.»

«Kas te pooldate isemajandavat Eestit?» küsis Renner tema kohta ootamatu siirusega.

«Küllap vist,» vastas Michelson, «ja sellepärast tõmbumegi tagasi. Meid ei näe enam keegi.»

Aken klirises.

Oli tunne, et keegi raputab raame.

Üks nahkhiir peksis ennast peaga vastu klaasi.

Hambad irevil, väike punane suu alasti.

Ta ei jätnud niipea järele.

Hämmastuse ja hirmu seguga jälgisime seda väikest, süütut ja ometi nii maniakaalset looma.

Muidugi lendas ta lõpuks minema.

Kaua ta siis seal akna taga pidi olema!

Aga kui me toas ringi vaatasime, oli ka Michelson kadunud.

Ja naine.

Nad olid vist vahepeal lahkunud.

Kohe avanes uks!

Doktor naeratas, süstal käes, ja otsis uksepiidalt tuge.

Kes pritsi tahab, küsis ta pilk tummalt.

Soovisime kõigile head ööd ja läksime kiiresti välja.

Õues oli märg, inimtühi, ja kõiksugu tontidest ja nende käsilastest tihedalt asustatud maailm. Tibutas vihma. Kell oli üle ühe. Bussid ei käinud. Läksime läbi hullumaja pargi värava poole.

«Vähemalt see meid enam ei puutu,» arvas Minni.

«Kust sa tead?»

«Ta mõjus usaldusväärsena. Ja miks ta üldse tuli? Ta oleks võinud meid ka une pealt ära süüa, tühjaks imeda. Ei, tal on hing! Vaata, kui palju ta rääkis. Tal oli midagi südamel. Ta kahetses. Samas oli ta realistlik . . . Ei, mina ei usu, et inimene . . .»

Minni takerdus.

«Tähendab, mina ei usu, et miski saab olla nii halb,» lõpetas ta siiski veendunult.

«Aga see naine?»

«Kes?»

«See naine, kes temaga kaasas oli.»

«Sa ei tundnud ära või?»

«Ei.»

Minni mõtles natuke.

Siis raputas mind.

«Sa ei olnud ju Pärnus! Muidugi! Tead, kes see oli? See oli Koidula, kes ilmus miitingule või koosolekule või aktusele või mis ta oligi.»

«See . . . No ega ta päris Koidula siis olnud!»

«Kallis, ära küsi minu käest enam midagi. Kas

sulle, armas Joonatan, ei piisa sellest, et olen su kõrval veetnud nii hirmsaid tunde, millest tavaline naine undki ei oska näha?»

Pidin tahtmatult nõustuma.

5

Üha hullemaks!

Kodus ootas meid Lussi kiri.

See oli pandud ukse vahele.

Kiri ise oli selline:

«Minni & Joonatan!

Vist on see tähtede seis, mis sunnib olema melanhoolne, ehkki selline tunne sobib lahkujale ega üllata kedagi. Tahtsin Teile ainult teatada, et ka mina lahkun. Aga mitte elust ega maailmast. Ma lahkun väga lähedale. Kohtasin nimelt üht noormeest. Ta elab Helsingis ja kui teda esimest korda näha, ei oskagi nagu aimata, mis sügavusi temas peitub. Meie kohtusime kriisiolukorras, vähemalt minu poolt vaadates, sest olin kaotanud inimpalge ja oleksin tegelikult väga palju halba teinud, aga tolle noormehe ilmumine muutis kõik. Ütleksin, et tegemist oli ilmutusega. Me rääkisime palju, muu hulgas ka headuse ja kurjuse probleemist. Te vist ei usu: ma olin enne kuri ja haige ja mulle tundus, et nii peabki olema. Tänu tollele noormehele avastasin ma, kui hea on olla hea. See on eneseületamise küsimus. Ja mulle meeldib, et saan siit lahinguväljalt natuke eemale. Tahaksin süüa jogurtit. See on ju nii odav, ja igal pool Skandinaavias süüakse seda, aga meie ei suuda seda toota, nagu me ei suuda enam üldse midagi. Ja Helsingis on igasuguseid imearste, rääkis mu sõber, näiteks Ludmilla ja veel Tamara ja mitmeid veel. Seal olla puhtam õhk ja noorukid kisendavad öösiti valjemini kui meil, aga nad hammustavad harvemini. Tulen tagasi siis, kui olen endas päris kindel, kui ma

ei tunne enam kurjuse või mõne muu halva asja idu oma südames, ja kui teie olete asunud oma riiki ülesehitavale teele.

Tervisi teistele.

Lussi

P. S. Hoidke Joosepi eest!

«Imelik päev,» pomises Minni, kes oli riietes magama heitnud, «vaenlane annab massiliselt alla ja emigreerib.»

Tõesti: too mees ja too naine rääkisid midagi metsakurust, too Greifer kadus paanikas võssa, ja too Lussi läheb ära Helsingisse. Mis siis meie endast kujutame, Minni?

Küsisin seda valjusti.

«Meie oleme meie.»

«Nagu mingid peeglid, mis peegeldavad sündmusi, aga ise ei tee midagi?»

Nagu peegel, mida veetakse mööda maanteed. Seda on tsiteerinud Stendhal.

«Kallis Minni, muidugi oleme passiivsed peeglid. Võta ometi kleit seljast, see kortsub. Aga mõtle sellele, et kui poleks meid, peegleid, siis võib-olla poleks ka seda, mis peegeldub. Sündmused sünnivad tänu jälgijale.»

«See on mulle liiga keeruline mõte,» arutas Minni kleidist välja pugedes, «aga sa rääkisid peeglist. Teispoolsed olendid ei peegeldu peeglis, ja ma mõtlesin, et keeran tollele Michelsonile selja ning hakkan huuli värvima, et siis näen, kas ta peegeldub. Aga vaevalt oli see mõte mul läbi pea käinud, kui tuli nahkhiir, ja siis kadus ka Michelson.»

«Oleksid võinud proovida nahkhiirt peegeldada.»

«Vaat kui peegeldan hoopis sind,» ähvardas Minni, kes polnud viitsinud tekkigi peale võtta.

«Peegelda!»

Tõingi talle käsipeegli.

Ma ei tea miks, aga äkki oli kõhe tunne.

Raske päev, närvid läbi.

Minni peegeldas.

Hakkas samas norskama.
Käeke peegliga langes vaibale.
Juuksesalk, huuled ja rinnad vajusid raskusjõu mõjul natuke allapoole.

«Ma nägin unes, et magasin tema kõrval oma viimast und, mu süda seisis ja mu põsk oli külmunud tema põse vastu.» (Emily Jane Brontë, «Vihurimäe», XXXIX)

6

Järgmisel päeval levisid kuuldused esimestest ohvritest.
Greifer oli ennast üles poonud.
Selles ei puudunud oma loogika.
Ta oligi natuke kahtlaselt enesekindlana mõjunud.
Tal oli nahkmantel ja kiilaspea.
Sellised murduvad mõnikord ootamatult kergesti.
Mina ja Minni ei kurvastanud eriti kaua.
Tegelikult ei oska ma öelda, kas me üldse kurvastasime.
Tutvus oli olnud liiga põgus.
Sisustasime oma kodu.
Kord tuli mulle meelde, et Stokeri romaanis «Dracula» on vampiirivastase professori nimi Van Helsing.
Joosep, kelle eest oli hoiatatud, ei andnud näole.
Puud olid kõik lehed maha lasknud.
Salajane orgaaniline elu jätkus.

VIII

Ja mis teie olete ka vahepeal teinud?

Erakirjast

VEEL KORD: TEISED SÜNKROONSED SÜNDMUSED

1

Talumees, keda me lähemalt ei tunne ja ei saagi tundma — asjaolu, millest on romaani alguses hoiatatud —, ärkas nüüd alati koidu ajal, mitte õhtul. Ühel päeval ärkas ta enne koitu, mis pole muidugi mingi ime, sest sügis oli käes ja maal tõustakse üldiselt vara. Ta avas silmad ja tuli siia maailma tagasi. Ta vahtis pimedusse ega näinud midagi. «Mis on pimedus,» mõtles ta äkki endale ootamatult, «kas see, et mina ei näe, või see, et midagi ei ole?» Ta kõhkles veidi. «Aga tegelikult ma tean, et miski on. Kui ma tõusen ja sirutan käe välja, siis leian tooli pealt püksid.» Ta sirutas käe välja ja leidis püksid. Ta pani püksid jalga ja süütas tule. Pärast taipas ta, et esimeseks teoks oleks võinud olla just tule süütamine. Aga mis siis! Läks nagu läks. Eks homme ole targem. Ta söötis sigu ja koera ka. Joosepist ei teadnud ta midagi. Kuid me võime oletada, et mõne aasta pärast, teel Riiga, peatub Joosep talumehe teadmata tema küünis, magab öö, ärkab enne kukke ja koitu ning lahkub lõuna poole.

2

Üks naine, kelle mees ja lapsed ei olnud vanaema juures, ei olnud üksi kodus ja tema ukse taga ei helistanud keegi. Üks laps õiendas omapead köögis. Äkki jooksis ta tuppa ja hüüdis rõõmsalt: «Emme,

näe, marjamahl!» Lapse käed olid tegelikult verised, ta oli köögis žiletiteradega mänginud. Laps oli kolmeaastane. Ema varjas ehmatust ja sidus lapse käe kinni.

Mees vaatas televiisorit ega kuulnud kogu loost sõnagi.

Mitte kunagi ei eksi Joosep sinna linnaossa, mitte kunagi ei helista ta selle ukse taga.

Õnnelikud lapsed.

3

Üks teine noor naine, too, kelle mees oli petlik, nägi unetul ja üksildasel ööl oma voodi ees Joosepit. Too ütles:

«Naine, on sul janu?»

Ta võttis noa, tõmbas oma rinda haava, võttis siis naisel juustest, surus tolle suu vastu oma rinda ja laskis imeda.

Siis muutus naine vampiiriks.

Aga Joosep hoiatas:

«Ole vait. Ära hinga kellelegi. Tuleb meie aeg, saadan sõna.»

Ja naine varjas saladust.

4

Renner meenutas mehhaaniliselt ja kohusetundlikult, otsekui oleks lugenud üle aia hüppavaid lambaid:

Ammpüks tappis Ehheeklese, Makaarius Eriktuubi, mina ise Küümeli, Mopsus Tiitese, Käänus Elüümuse . . .

Kaugemale ta ei jõudnud.

Hommikul leiti ta vereloigust murtud selgroo ja kukla taha keeratud peaga.

Ons võimalik, et Joosep saab hakkama ka sihitute tegudega?

On tal siis huumorimeelt?

Või on selline absurdne mõrv vaid osake kaugemaleulatuvast plaanist?

Kui teaks!

Kui aimaks, mida Joosep teeb? Kui usuks kuuldusi?

5

Ta olevat saarele saabunud varahommikul, kui tuul ei olnud udu veel laiali ajanud. Mõned räägivad, et mootorpaadiga, teised, et sõudes. Esimene tundub tõenäolisem.

Jah, ta tuli mootorpaadiga. Olevat olnud oktoobri algus, väga vihmane ja külm. Mere kohal heljunuvat vastik hall udu. Küllap oli tuulevaikus, laineid õige minimaalselt. Ilmselt oli nähtavus nii viiekümne meetri ümber. Nii et ta võis juba peljata, et on eesmärgist mööda sõitnud. Eks ta siis vahtinud üksisilmi halli uttu ja oodanud, ja ennäe, lõpuks paistis miskit tumedat, see muutus üha tumedamaks, ja õige pea oli selge, et ta on jõudnud saarele. Saar oli muidugi monokroomne, kõik värvid udu ära söönud. Ta peatas mootori ja ootas, kuni paadi nina jooksis liiva. Räägiti, et ta ei tulnud kohe paadist välja, vaid konutas tükk aega täiesti liikumatult oma pingil. Kas ta täpsustas plaane või oli lihtsalt ära, kuskil mälestustes? Oli ta siin saarel ennegi olnud, oli tal siit mälestusi? Mine tea. Vist oli tõusnud veidi tuult, sest paar korda loksus vana, kaugelt tulnud lainejäänus vastu parrast. No nii, möödus palju või vähe aega, kes seda teab, räägiti, et siis tõusis ta püsti ja astus üle parda vette, krimpsutas külma tõttu nägu, vesi ulatunuvat talle täpselt põlvedeni. Ta sumas liivale välja ning vaatas ringi.

(Olen sel saarel ise kunagi käinud. Mäletan, et hakkasime koidu ajal sealt lahkuma, mööda kitsast madalikku, mida mööda olime tulnudki. Mäletasime, et tee saarele ei olnud sirge. Ometi ei tõusnud tulles

vesi kordagi üle vöökoha. Nüüd aga paistis päike meile vastu, vesi pimestas, põhja ei näinud, ja peagi oli õige tee käest kadunud. Kuhu me ka ei pöördunud, igal pool läks sügavamaks. Olime veel alaealised ja meil oli vanemate poolt kaasapandud toit seljakottides. Tõstsime need kõrgele pea kohale. Kuhugi ei osanud minna, merepõhja reljeef oli öö jooksul muutunud. Me ei pääsenud enam koju!

Aga öösel olime istunud lõkke ääres, istunud kogu lühikese suveöö.

Kellega? Kõigi teistega, küllap kogu klassiga, sest see oli klassi väljasõit ehk ekskursioon. Õhtu oli soe ja lõke loitis. Enamik läks enne koitu magama. Ma jäin üles, aga ma ei mäleta, kellega. Oletan, et see oli naine, tüdruk tuleb muidugi öelda. Vist tegime ringi ümber saare, mille rannajoone pikkus oli minu mäletamist mööda alla kilomeetri, nii et saar oli tegelikult väga väike. Aga ta polnud lame, ta keskel oli küngas, klibu- ja kruusamägi üksikute kadakapõõsastega, nii et ülevaadet saarest korraga ei saanud, teist kallast ei näinud, ehkki kaaslaste hääled kostsid üle saare ära. Kui me seda hommikust ringi käisime, hakkas külm, just enne päikesetõusu; päikest mäletan hästi, selline oranž kahvatu kera ühtlases hallis, sest meri ja taevas sulasid ühte. Ja kui külm oli! Ja tema, kui ta üldse oli? Ei mäleta. Pärast seda eksisime meres ära ja jõudsime mandrile alles tunni aja pärast.)

Nii et saar, kuhu ta olevat hommikul astunud, oli mulle ähmaselt tuttav. Kui mulle jutustati, mis ta tegi, siis suutsin seda päris hästi ette kujutada. Ta püksid ja kingad olid märjad, neist tilkus vett. Loomulikult võttis ta püksid jalast, väänas kuivaks ja pani kadakapõõsale tahenema. Ta reied ja sääred läksid kananahale. Ta ootas päikesetõusu, siis pidi väheke soojem hakkama. Nii möödus tühi tund ja ma ei oska öelda, mida ta ihuüksi mõtles. See oli nüüd ta oma saar. Ta ei vaevunud kontrollima, kas ta on ikka üksi. Ta oli selles juba ette kindel. Ja ta oligi üksi, oma saarel.

Siin, inimestest eemal, täielikus või enam-vähem täielikus isolatsioonis, väheke Robinsoni moodi, polnud tal muud muret, kui et saar ehk äkki ujuma ei hakka, märkamatult mandri poole ei kipu. Eks me ole kõik näinud selliseid kõrkjakuhilaid, mis jõekäärudes vedelevad, kuni suurvesi nad ära viib, eks me tea soosaari, millel pole juuri all, ja eks me ole kuulnud Aiolose ujuvast saarestki. Kuid ehk polnudki see saare ebakindel seisund talle mingiks mureks. Ta olevat istunud käsipõsakil. Küllap mediteeris. Tänapäeva inimene saab ju nii harva üksi olla. Iseäranis tema, kes on suheteks disponeeritud, kes pea täielikult sõltub teistest.

Sel ajal siis tõusiski päike. Mõned kajakad lendasid kisendades üle saare. Maailm muutus hubasemaks, kuid tema konutas sama süngelt oma kohal. Temale nüüd päikesest mõni rõõm! Aga ta talus olukorda stoiliselt. Maailmal on oma seadused, võib-olla isegi immanentsed, mis siis, et vahel kaunis labased. Püksid kuivavad pikkamööda, piirivalve helikopter lendab mööda horisonti — nii kaugel, et mürinat ei kuule, kadakamarjad valmivad — eks tõuse siis ka päike, kuhu tema jääb.

Vähemalt tavaline päike.

See teeb meid kõiki surelikeks, aga rohkem ta halba ka ei tee.

Ega ei maksa filme alati uskuda.

Lõuna ajal olevat ta enam-vähem kuivad püksid jalga tõmmanud ja söönud ära kaasavõetud võileivad. Kõik vannuvad, et võileivad olid tehtud juustuga. Nagu oleks see tähtis! Mõned takerduvad alailma pisiasjadesse ja lasevad olulise silmist. Ta vaatab juustu, aga mitte merd, selle värvide värelust, selle pidevat olemist ja muutumist, selle kõikumist argise ja püha piirimail, selle argisust kalale ja madrusele, selle külmust madruse lesele! Mis on üks juust niisuguse komplekssuse kõrval?

Tema oli igatahes olukorra kõrgusel ja tal jätkus eneseirooniatki. «Kus on palm, mis ikka kasvab üksikul saarel, palm, mille all ma konutan, kuni merest

ilmub Miski, nagu karikaturistid vägagi hästi teavad,» oleks justkui sosistanud ta korbatanud huuled, «ja kus on rääkiv haikala, ja miks pole mul kaasas valitud raamatuid, muidugi mitte piiblit, vaid üksköik mida, kasvõi Montague Summersi raamatuid, ja miks ei lenda mu ümber Kärbeste Jumalaid?»

Nii olla ta korra omaette pomisenud ja vaikselt naernud.

Siis heitis ta selili ja sulges silmad.

Meri kohises valjemini. Taevasse sigines pilvi ja need varjasid ajuti päikese.

Saar oli vaid kümmekond kilomeetrit mandrist eemal. Teisel pool hingas avameri, selle taga nähtamatu Rootsi. Muidugi mitte veel manner, enne mandrit Gotlandi saar, mida eestlased muide nimetavad Ojamaaks. Gotlandiga olid Eestil tihedad kaubandussidemed. Praegu on rootslased tihti väga hämmastunud, kuuldes, et mere taga elavad eestlased. Nende arvates asuvad siin maksamerelased, venelased või baskid. Või kurat teab kes.

Milles neil praegusel juhul väga hästi õigus võis olla.

Kas ta nägi und?

Näiteks: must kass kisub ta habemest karvu välja. Ükshaaval. Taamal poodiumil mängib frakkides hiirte orkester. Emahiir, nimetame teda jumala rahulikult Josephine'iks, laulab järgmist laulu: «Oh kui huvitav teha on matku! Seljas paunad ja katlake meil, käime koos, kuni päikene laskub, mööda kodumaa avaraid teid.» Miks nad laulavad? Need omaaegsed võitluslaulud on täis sügavat, sublimeeritud melanhooliat, mis lummab, ehkki kirjutades selle peale ei mõeldud, mis pole muidugi täiesti kindel, kuid igal juhul on seda nüüd tagantjärele raske kindlaks teha, ja seda pole ehk vajagi. Igal juhul laulavad hiired Dunajevski «Noorte naturalistide marssi». Tegemist pole mingi natuurfilosoofide hümniga, ei, seda küll mitte. Laulu kirjutaja pidas silmas loodusuurijaid, amatööre, kes vabast ajast teevad mitmesuguseid

vaatlusi, koguvad andmeid kliima, taimestiku või loomastiku (igal juhul mitte inimeste, jumal hoidku) kohta. Nüüd laulavad seda hiired ja Josephine on eeslaulja. Ta laulab punase sameti foonil, ise kannab musta kleiti. Kass aga on unenägija habeme kallal ametis. Kisub ja kisub ega ütle ühtegi sõna. Siis tulevad veel ühed ja tegevus kandub märkamatult mujale, aga seda ärgates kahjuks enam ei mäleta, tundub ainult, et kass muutus koeraks ja hiired lehmadeks, või vastupidi, ja just viimasel hetkel, kui mingit lootust enam ei olnud, tuli päästev reaalsus appi.

— Kus ma olen?

— Ikka saarel, oma saarel.

Pärast lõunat korjanud ta teokarpe, kuid visanud need mõne aja pärast tülpinult lainetesse tagasi. Siis kostnud saarelt käivitatava paadimootori mürinat. Ta olevat enne paati sumamist püksid targu jalast võtnud. Kui ta pärast paadis pükse jalga tõmmanud, ise ühel jalal seistes, olevat paat hakanud tugevasti kõikuma. Kuid see oli jälle vaid asjasse puutumatu pisidetail. Peaasi oli, et mootor võttis tuurid peale, paat hakkas liikuma ja kihutas vahurada seljataha jättes sinnapoole, kus vetesügavusest tõusis periskoop.

Saar jäi jälle tühjaks. Putukad lendasid oma nähtamatutes õhukoridorides, keegi neid ei seganud, kuni üle saare libises vari — suur lind ahmis insekte endale suhu, täpsemalt — nokka, ja ta oleks võinud teha veel rohkemgi, ehk nagu kalurid jutustavad, et *im süden / auf einer insel reich an zimt und öl / und edlen steinen die im sande glitzern / ein vogel war der wenn am boden tussend / mit seinem schnabel hoher stämme krone / zerpflücken konnte*, kui Stefan Georget uskuda. Pärast leidis lind veel mahajäetud võileivapaberi ja raputas seda kaua ja raevukalt noka vahel, kuni tuul leheraasukesed merele kandis. Võiksime veel rääkida, et õhtul läks taevas täiesti

pilve ja algas torm, kuid see ei puutu enam siia. See on juba teine lugu ja jutustagu seda keegi teine.

Joosep oli siis juba mujal.

6

Anderson, endine varas, nüüd aga kommersant, saabus . . . ei, mitte Kaunasesse, vaid hoopis Riiga.

Enne üht tänavanurka juhtus temaga järgmist, ja umbes niisugused mõtted liikusid ta peas:

Kes on nurga taga? Kõige rohkem on seda teemat uurinud karikaturistid. Nurga taga on nuiaga mees, ämm taignarulliga, pekingi lossikoerake, kurat teab mis, tegelikult võib nurga taga olla ükskõik kes või ka mis. Muidugi, kui oleme võõras linnas, võib nurga taga olla lihtsalt võõras maastik, võõras tänav. Nurga taga võib olla trepistik, mis laskub alla jõe äärde. Nurga taga võib olla valge hobune. Kõike seda näeme alles ümber nurga pöördudes, ise nurga taha kadudes. Kui me kaome nurga taha, siis meid ei ole enam selle jaoks, kes jäi siiapoole nurka. Me langeme allapoole sündmuste horisonti, kaome musta auku. Ainult hääled ütlevad meie kohta midagi — kui me kiljatame, siis oletatakse, et me ehmatame, kuid täpselt teada ei saa, sest me võime kiljatada ka niisama, siiapoole nurka jäänu kiusuks, ehkki väga harva niiviisi tehakse. Aga olgu. Kui meie ise oleme läinud ümber nurga, teame, mis seal on. Kuid las teised minna sinna, püsime meie siinpool nurka. — On öö võõras linnas. Oleme tulnud rongilt, teame, et kõigepealt tuleb minna otse, siis üle tee, üle väikese väljaku, mööda alleed kuni ristteeni, üle selle, siis veel kord üle tee järgmise ristteeni. Läheme nii, nagu ette nähtud. Tänavad on inimtühjad, ainult tuul puhub nagu nooruses. Ja too järgmine risttee on meie ees. Vaatame igaks juhuks ümber, paneme isegi kohvri maha, et justkui kätt puhata. Meie kõrval on

suur hall terrasiitkrohviga kaetud maja. Ükski tuli ei põle üheski aknas. Ja seal, kus lõpeb maja, ongi teerist. Maja on nurgamaja. Aga kaua sa ootad, võtame jälle kohvri kätte ja lähme edasi. Süda ütleb, et asi pole õige. Veri hakkab asja ees teist tagä soontes tarretama. Õnneks on kingadel pehmed tallad, samme pole kuulda. Hiilime nurgale lähemale. Muidugi, hirm polnud alusetu: nurga tagant langeb kõnniteele vari, ja ilmselt on see inimese vari. Proportsioonid on moonutatud, nagu tänavalaterna varju puhul ikka, pea on pikem, kui peaks olema, samuti kael, rind . . . alakeha vari jääb nurga taha. Niisiis, seisab täpselt nurga taga ja ootab, ei liiguta mitte üks raas. Kas ta loll ei tule siis selle peale, et vari reedab, või on tal ükskõik, loodab, et oled pikast rongisõidust uimane ega pane pisiasju tähele? Võta näpust, meie märkasime kõik. Seisame, ja tema seisab. Kell on üle kesköö, tuttavad ootavad siinsamas lähedal, vaid paar kvartalit edasi. Tuleb minna ringi. Ja me teeme seda: astume tagasi, algul aeglaselt ja tasa-tasa, siis kiiremini, kuid ikka selg ees, ega pööra silmi majanurgalt. Vari püsib liikumatuna, varsti on teda võimatu üldse eristada. Lõpuks ei kannata närvid enam välja ja me pistame jooksu, üksi, nagu oleme. Jookseme ja jookseme, kuni leiame takso, mis viib meid sõprade juurde. Pärast põgusat vestlust heidame valgete puhaste linade vahele magama. Kui silmad suleme, näeme nurga taga seisvat liikumatut varju. Tunneme rõõmu ja kergendusega, kuidas süda lööb ja veri tuksub kõrvades. Hommikul võtame osa linnas alanud poliitilistest sündmustest. Tõsi, me ei oska kõikidele nõudmistele ja probleemidele kaasa elada, paljud asjaolud jäävad meile võõraks. Kuid oleme ikka rahva, mitte valitsuse poolt. Ja niisuguse seisukohavõtu, niisuguse aktiivsuse, ühesõnaga ellujäämise eest oleme võlgu oma vaistule, mis eelneval ööl sundis meid hoolikalt maha vaatama, iseäranis enne ohtlikku tänavanurka, vaid paar kvartalit sihtkohast eemal.

Nii palju Andersonist.

7

Linna-ametnikud, kes maal heina tegid ja niiviisi moodustasid sõbraliku grupi, on nüüd sügisel lagunenud indiviidideks ega paku enam mingit huvi.

Küll aga levib jutt, et armsast vanainimesest, kes kunagi oli julma rebase pärast nii õnnetu, on saanud vampiir.

Tõendeid küll pole, aga katsu sa külarahva juttudele piiri panna, kui need korra liikuma on hakanud.

8

Kahju, et Alliga jäi lähemalt tutvumata. Tore tüdruk, elava loomuga, valmis hulljulgeteks tegudeks, nagu tolle meteoriidijälje kaitsmine näiteks oli. Meie rahvale rasketel hetkedel on ta kindlasti rivis oma kohal. Seniks aga talle palju õnne ja tervist! Küll me veel kohtume! Ja kui ei kohtu, siis tervita kõiki!

9

Aus vanamees, kes Lasnamäe heakorra ja inimeste kõlbluse pärast muret tundis, leppis Minni ja minu kooseluga. Küllap igatses ta Lussi järele, kuid mine püüa taevalindu!

Ühel päeval suppi süües luges vanamees ajakirjast järgmist artiklit:

«Nahkhiir vampiirina ei kuulu rahvalikku, autentsesse mütoloogiasse. Tõsi, eesti vana usk arvab, et nahkhiir on Vanapagana loodud loom. Kuid eesti Vanapagan pole kristlik saatan, pigem midagi heasüdamlikku, visa ja kavalat — omapärane süntees risti- ja algupärasest usust. Seetõttu ei tähenda Vanapagana osalemine veel midagi väga hämarat ja musta. Teisalt arvatakse ka, et nahkhiire lõi jumal ise.

Nahkhiir pidavat küll valge looma verd imema, ja ta tungivat ka inimesele kallale, kui see kanapimeduse ajal valge lina ümber võtab ja õue läheb. Kuid see on üks väga harvadest vampiirile viitavatest pärimustest, üles kirjutatud Kuusalus (Masing, 7). Ja nahkhiire vampiirikuulsuse puudumine tundub olevat õigustatud juba üksnes seepärast, et ainus tõeline vampiiri tüüpi nahkhiir avastati alles 17. sajandil Lõuna-Ameerikas. Teda esineb teaduslikus kirjanduses nimede *Desmodus, Diaemus* ja *Diphylla* all. Ta on loomadele tõesti ohtlik. Ta sülg on eriliste omadustega, korraga valuvaigistav ja verehüübimist takistav. Vampiir hammustab umbes 5 mm laia ja sama sügava lehtrikese, kust hakkab verd lakkuma. Teeb seda umbes pool tundi, joob ära umbes 20 milliliitrit. Ilma vereta elab ta ainult 3 päeva, juba teisel päeval kuivab silmatorkavalt kokku. Mõned andmed väidavad, et Mehhikos pidi vampiir-nahkhiire hammustuste kätte surema 50 000 veist ja 10 000 hobust aastas. Tuleb lisada, et peale verekaotuse on need nahkhiired ohtlikud ka kui marutõve edasikandjad. Paljud heasoovlikud uurijad väidavad, et inimest vampiir ei ründa. On ka teistsuguseid andmeid. Darvinismi üks alusepanijaid Wallace väidab koguni, et mõned inimesed on eriti altid nahkhiirte rünnakutele. Uurija Percy Fosset kirjeldab, kuidas nahkhiired enne ründamist kaua lehvitasid monotoonselt tiibu, mis mõjusid imelikult uinutavalt. Ometi ei saa toda nahkhiirt pidada inimesele põhimõtteliselt ohtlikuks. Tõeliselt kohutava vampiiri on nahkhiirtest teinud eelkõige uuema aja kirjandus ja film. Muidugi, nahkhiir ei esine kõikjal süütu olendina. Näib, et näiteks Kagu-Aasias ja Hiinas esindab ta pimedaid jõude. Mida aga pimeda jõu all mõelda? Nahkhiir on *yin*-loom, seega naiselik ja hämar, aga ühtlasi sobib õnne ja pika eluea embleemiks. Suhtumine temasse on paiguti täiesti erinev. Mõned nopped kirjandusest: eriliselt austatud Austraalias, Bosnias, Inglismaal, Poolas, Sarajevos; surma sümbol Iirimaal, Indias, Alabama osariigis, Salzburgis.

Eestis on arvatud, et nahkhiir, iseäranis tema veri

sobib armumaagiaks. Tsiteerime: «Kui nahkhiire kätte saad, siis viia ta sipelgapesasse, et sipelgad tema liha ära söövad. Selja peal on temal üks kont, seda jätavad sipelgad järele. Sellel kondil on ühes otsas konks ja teises otsas hark. Kui poiss tüdrukut ehk tüdruk poissi tahab panna enese järel käima, siis mingu tast mööda ja puudutagu selle konksuga ta riiete külge, aga nõnda, et ta ise ei tea, siis ta hakkab järel käima. Tahetakse järelkäijast lahti saada, siis jälle möödaminnes selle hargiga lükata, siis enam ei käi järel.» (Jüri; Masing, 8). Ka luupainaja vastu on nahkhiir kasulik. Seega siis on vähemalt eesti traditsioonis nahkhiir rohkem kaitsja ja talisman kui sümbol.

Asjaolu, et nahkhiir ilmub päeva ja öö piiril (umbes tund aega pärast päikese loojumist või enne koitu), muudab ta igal juhul ambivalentse tähendusega loomaks. Teda on peetud androgüünseks olendiks, kuna ta enda olemus on kahepaikne: ta koosneb linnust ja hiirest. Ja süngete varemete ja muidu üksildaste paikade elanikuna märkis ta loomulikult melanhooliat. Kaua aega arvati, et ta on pime. Küllalt hiljuti leiti, et nahkhiir omab kajaloodi ja mõõdab vahemaid ultraheliga.

Nahkhiir magab seitse kuud aastas, oktoobrist aprillini. Ta on kohanenud talveuneks: kui magav nahkhiir tuua sooja tuppa, võib ta hukkuda mõne tunni jooksul. Aga kõik nahkhiired ei talvitu siin — mitmed lendavad soojale maale, näiteks Kesk-Euroopasse. Üksi või mitmekesi — seda ei tea õieti keegi. Aga rõngastamine näitab, et ränne toimub.

«Mina ise olen nahkhiirt ainult lendamas näinud,» jutustas üks mees, kui temalt küsiti, mis ta sellest loomast arvab. «Küllap oli see kevadel, ja muidugi pärast päikese loojumist. Nahkhiired lendasid läbi õunapuu võra, lehti veel ei olnud, või ainult pungad. Kostis tiibade kahinat. Nad lendasid kiiresti. Isa ütles, et need on nahkhiired. Aga koobastes või kirikutornides magamas pole ma neid kunagi näinud. Põhjus on lihtne: ma pole uurijatüüp. Ainult uurija ronib talvel koobastesse, uurima nahkhiiri või midagi

muud. Tavaline inimene sinna ei lähe. Kujuta ise: ostа pilet, sõita paar tundi, sumada üksi läbi lume, ronida koopasse, hingata, kuulatada, süüdata taskulamp, avastada nahkhiir, äratada see üles (mis võtab ligi tund aega, kusjuures nahkhiir võib hammustada, ja pealegi on see äratus looma suhtes sadistlik ja mõttetu), vaadata ärganud nahkhiirt, kustutada lamp, ronida koopast välja, taas ületada väli, kus juba sajab märga lund, konutada hämaruses ja oodata bussi, mis hilineb ligi pool tundi, ja pärast kodus keeta kuuma punši katarri vastu — see nõuab fanatismi. Mina nii ei tee, mul on perekond, kelle eest pean hoolitsema. Seetõttu ütlengi ausalt: olen neid ainult lendamas näinud.»

Igaühel on õigus mõelda nii, nagu ta mõtleb. Ka sellel mehel. Me ei tohi talle midagi ette heita.

Niisiis: ehkki nahkhiir võib tõesti kogemata takerduda daami kohevasse soengusse, ei ole mõtet segada teda inimeste probleemidesse. Võtkem vaid teadmiseks, et nad on liigina mitmeid miljoneid aastaid vanad, et kass sööb neid heameelega, kui ainult peale juhtub, ja et tema veri aitab ka vaimuhaiguste vastu. Kunagi võivad need teadmised ära kuluda, võib-olla mõnel täiesti ootamatul hetkel, näiteks siis, kui keerulise vahekorra selgitamisel tekib äkki painajalik vaikus ja kumbki ei oska enam mitte kui midagi öelda.

Nahkhiired on vaid pisike osa suurest mosaiigist, mida me visalt kokku paneme.

Vt. ka:

Caras, R. *Dangerous to Man.* 1978
Funk & Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend. 1984
Masing, M. Lendlased. 1984.»

Mis oskas vanamees sellest artiklist arvata?

Mitte midagi.

Muide, me läksime Minniga just sel ajal tema akna alt mööda.

Läksime, olime õnnelikud ja ikka armunud ega kavatsenud sellest seisundist enam kunagi loobuda.

Juhuslik mees:

«Ta nimi võiks väga hästi olla Traakküla. Igaüks saaks kohe aru, et see tähendab Draculat, ainult on kirjutatud eesti moodi. Aga see oleks liiga naljakas. Traakküla ja Traakküla! Kogu lugu omandab följetonliku ilme, aga see ei sobi rahvale, kes on vaevelnud võõra ikke all. Kas me pole siis küllalt küünilised olnud, kas me ei peaks nüüd olema pühalikud, kasvõi mõni tund päevas? Või nimetame teda Jüri Rummuks? See on eesti hobusevaras möödunud sajandist. Teda on peetud kangelaseks, isegi sedavõrd, et temast tehti operett. Ta varastas saksa parunitelt, kes olid meist üle ja pidasid meid alamateks inimesteks, matsideks. Me võime temalt võtta ta nime. Kuid ärme võtame. Ka see oleks publiku petmine. Jah.»

IX

Nüüdsest alates ei või me enam arvestada kõigega, mida oleks hädavajalik teada.

Michel Butor

AJALOOST

On olnud kummalisi aegu.

Vahel tundub, et kõik oli unenägu.

Sest oleme ikka harjunud mõttega, et vampiir on individuaalne fenomen, erand, kes käitub sõltumatult, oma vaba tahte järgi, kes sureb ja sünnib üksinda, *vis-à-vis* oma jumala või kuradiga, üksi vesteldes oma südametunnistuse või teise minaga, keda ümbritseb ta enda maitse järgi vormitud sisustus, kes sööb seda, mis ainult talle meeldib; et tema telefon heliseb harva, naised väldivad teda liiga punaste huulte ja halva hingeõhu pärast, ja seetõttu on tal ka harva lapsi, keda õpetada oma käidud teed käima, või vastupidi — selle eest hoiatada. Oleme neid pidanud üksildasteks huntideks.

Ometi on mitu korda juhtunud, et vereimejad on ühinenud.

Ja mitte ainult ühinenud, vaid hakanud ka kõvasti vastu panema. Nad on keeldunud müümast vilja ülejääke, mida neil koguneb tavaliselt rohkesti. Nad on hakanud tarvitama terrorit, süütama ühiskondlikke hooneid. Neid on püütud isoleerida ja nende vastupanu murda. Seda enam, et vahel on nad olnud seotud salaluurega ja nende eesmärgiks on olnud nurja ajada tööstuse kasv. Nad on rikkunud masinaid, ventilatsiooni, organiseerinud varisemisi, plahvatusi ja tulekahjusid. Nad on teadlikult takistanud ainelise olukorra parandamist. Üksikuid neist tõrjuti välja ja neid ruineeriti. Kuid see ei hävitanud nende aluseid. See oli piiramine, aga mitte likvideerimine. Ometi ei piisanud nii pehmetest ja inimlikest vahenditest. Ja siis ühineti nende vastu. Kõik, kellele oli vähegi kallis inimlikkus — kõik ühinesid. Nad tegid

järsu pööraku. Nad loobusid vanast poliitikast vereimejate suhtes. Nad asusid nende, ühesõnaga vereimejate likvideerimise teele, nad kaotasid ekspropprieerimise keelu, vastupidi, nad hakkasidki ekspropprieerima ja isegi konfiskeerima. Vereimejad taipasid, mis nendega toimub, kuid oli juba hilja.

Kogu see jutt tundub natuke abstraktsena. Ometi võib tuua lõpmata palju näiteid. Ja parem on tuua nimelt selliseid näiteid, kus «vereimeja» ei esine metafoorina. Muidugi, metafoor on tihti olnud oma kohal, kasvõi selles kohas Marxi «Kapitalis», mis kõlab nii: «Kapital on surnud töö, mis nagu vampiir imeb elavat tööd ja nõuab toiduks aina rohkem tööd.» Kuid parem on tuua konkreetseid näiteid. Poliitökonoomia võib küll võrdluste kaudu muutuda arusaadavamaks, kuid kui asi iseeneses. Raske on teda kuhugi kohandada. Metafoor areneb üha edasi, ajab juuri igale poole ja ei tähenda lõppude lõpuks enam mitte midagi.

Seepärast räägime paar sõna näiteks Ugandast, mis asub Ida-Aafrikas. Endine Briti protektoraat sai iseseisvaks 9. oktoobril 1962, kui kogu maailmas toimus protsess, mida kommunistid nimetasid koloniaalsüsteemi tormiliseks lagunemiseks. Algul valiti presidendiks endine Buganda kuningas ehk teise tiitliga *kabaka* Edward Mutesa II, kuid juba 1966. aastal tõugati ta troonilt juhtiva ja ainukese partei liidri Milton Obote poolt, kes hakkas ise presidendiks. Separatistlikud liikumised suruti muidugi maha, kuidaś siis teisiti, ja Mutesa põgenes maalt. 1969. aastal kuulutati välja, et tuleb likvideerida erinevus rikaste ja vaeste vahel. 1970. aastal natsionaliseeriti pangad ja hakati tegema progressiivset korda. 1971 tuli võimule Idi Dada Amin. Ta saatis juudid riigist välja, samuti asiaadid ja eurooplased. Ta ütles: majandus kuulub rahvale. Majandus laostati põhjalikult. Nõukogude Liit oli tükk aega Amini suur sõber. Me saatsime talle tanke ja «kalašnikove», tema meile kohvi. Aga ta osutus inimsööjaks, praktiseeris oma suguharu (*kakwa*) vererituaale. Ta mõrvas sadu tuhandeid inimesi. Tihti palus ta jätta end oma ohvritega kahekesi. Kui aega oli vähe, torkas ta noa ohvri kehha ja limpsas seda keelega. Nii nägi ette *kakwa* rituaal. 1976. aastal teatas ta ühes seltskonnas, et inimliha on väga soolane, soolasem kui leopardi oma. (Vt. Henry Kyemba, *State of Blood*, 1977.) Aga need hirmuteod polnud ta langemise ainus põhjus. Ta tungis oma vägedega Tansaaniasse. Algas sõda (mis oli kogu aja kestnud) ja Idi Amin kukutati 1979. aasta jaanuaris. Vereimeja ehk taipas, mis temaga toimub, aga oli juba hilja. Ta ruineeriti ja likvideeriti, mis ei takistanud teda Saudi-Araabiasse emigratsiooni minemast.

Inimsööjaks osutus ka Kesk-Aafrika Keisririigi keiser Bokassa I, kes oli samuti võimul 1979. aastani. Bokassa likvideeris oma maal parlamendi, koolid, posti, raadio, pangad, tööstuse ja põllumajanduse. Ta oli sõjaväe ja julgeolekujõudude eesotsas. Ta oli ainsa partei ja selle poliitbüroo eluaegne esimees. Ta juhtis eranditult kõiki ühiskondlikke organisatsioone. Ta võttis isiklikult osa laste mahalaskmistest. Ka temal olid külmkapid täis inimliha ja -verd. Prantslaste abiga tõugati ta troonilt, kogu oma kambaga, kes talle pimesi allus ja kes oli temaga ühinenud, et rikkuda masinaid, ventilatsiooni, televiisoreid, raamatukogusid, et teadlikult takistada ainelise olukorra parandamist riigis, ja kes muidugi olid samasugused vereimejad nagu tema, ja keda pidigi ekspropriieerima, ruineerima ja likvideerima.

Kuidas oleksid aafriklased pidanud end vampiiride eest kaitsma? On kummaline ja ometi intrigeeriv vahend, mis näib esimesel pilgul toetuvat vereimejate nõmedusele. Kuid seda omadust võib pidada ka põhjalikkuseks, sissesündinud korrektsuseks ja kokkuhoidlikkuseks. Vanad rahvad, iseäranis poolakad, on soovitanud külvata teri maja ümber, eriti ustele ja katusele. Vampiir näeb tulles teri ega saa teisiti, kui hakkab neid üle lugema. Ta arvestab viimast kui üht tera, ja nii möödub aeg, ja päev koidab ning vampiir peab oma hauda tagasi minema.

Aga kui sellised vahendid enam ei aita? Siis tuleb tegutseda radikaalselt: moodustada erirühmad, kes

enne koitu siirduvad vampiirijahile. Vereimejad kistakse otse oma töö juurest, kästakse neil kaasa võtta ainult kõige vajalikumad esemed — nende kokkupanekuks antakse vastav aeg —, kogutakse autodele ja viiakse sadamasse. Seal laaditakse nad hulgi laevadele või praamidele. On teada, et vampiirid ei armasta vett, eriti soolast vett, sest sool on desinfitseeriv aine ja teda väldivad haiglased isikud. Seda kõike arvestades algabki merereis. Vampiirid transporditakse üksildastele saartele. Keskajal hinnati sellest aspektist eriti Vahemere pisisaari. Kuid kõigel on oma piir: kui saared üle koormatakse, hakkab üle lainete kostev hala häirima möödasõitvate suvitusaurikute reisijaid. Soovitav on moodustada eraldi mees- ja naisvampiiride kolooniad, siis nad ei kopuleeru, et sigitada omataolisi, ja surevad pikkamööda välja, ruineeruvad ja likvideeruvad. Inglise keeles on sellisel tegevusel palju kaunim nimi: *deportation of vampires to tiny islands in the Mediterranean.* Kõlab paremini kui eesti keeles.

Vaatame korraks asju teisestki küljest!

ASUSTAMATA SAARTELE: KAPTENI JUTUSTUS

Me ei teadnud tollal, et vereimejatest tahetakse ühekorraga lahti saada. Niisuguseid plaane hoiti meie eest saladuses. Kes meile midagi rääkis. Meid ei usaldatud. Võib-olla oli see usaldamatus ära teenitud, mina ei tea, olid ju möödunud rasked ajad, keerulised situatsioonid ja heitlikud olukorrad. Pärast raskeid aegu aga on kõik võimalik, ka usaldamatus. Igatahes, ma kordan: meid ei usaldatud, eelseisvast aktsioonist meid ei informeeritud.

Noh, aga mis minusse puutub, siis olin juba mitu aastat nendes väinades sõitnud. Minu käsutada oli laev «Ümera». See oli väinade jaoks natuke liiga suure süvisega. Näiteks tulid põhjatuulega, kui hea

peremees koeragi välja ei aja, Hari kurgust suured lained, oli oht, et laev puudutab oma põhjaga merepõhja, kaotab kiiruse, ei kuula enam rooli ja vajub madalikul külili. Kui me alles sadamas olime, ei võinud keegi aimata, et Hari kurgust sellised lained tulevad. Sadamasse polnud ju näha, mis avamerel toimub. Kui me mõnikord ei riskinud avamerele välja sõita, hakkasid ohvitserid meid süüdistama sabotaažis. Nad ütlesid, et meile ei meeldi kord, ja nad tõmbasid revolvrid välja. Tuli ohvitseridele järele anda ja sadamast välja sõita. Algul oli kõik korras ja ohvitserid nautisid oma moraalset võitu. Aga siis jõudsime Hari kurku ja sealt tulid need suured Läänemere lained ja laev hakkas nii kõikuma, et ohvitserid oksendasid vahetpidamata üle reelingu. Oma viga nad muidugi ei tunnistanud, aga sabotaažist ka enam ei rääkinud.

Niisugused olid siis sõiduolud väinades.

Märtsis kästi mind tööle ilmuda. See oli imelik, sest ametlik navigatsioon ei olnud ju alanud. Väinades liikus veel jää ja meremärgid olid paigaldamata. Käsk aga tuli täita. Kõigepealt tuli sadamas oodata. Keegi meile midagi ei rääkinud. Lõpuks andis üks ohvitser meile väga mõõduka seletuse. Ta ütles, et kui laevale tulevad inimesed, siis pole mõtet nendega rääkida. Noogutasime sõnakuulelikult, kehitasime omaette õlgu ja ootasime edasi. Tookord oli ilus päev ja päike paistis. Ka tuult ei olnud.

Lõpuks toodi ka reisijad ning paigutati alla salongi. Neid saatsid relvastatud sõdurid. Mõnel naisel olid sülelapsed kaasas. Neile soovitasime istuda pehmematele diivanitele. Mõned mehed ei tahtnud diivanilt tõusta. Kuid laevas on kapten nagu jumal taevas. Pärast väikest kemplemist vabastatigi kohad imikutega emade jaoks.

Siis sõitsime merele. Kordan, et oli tuulevaikus. Keegi ei nutnud ega halanud. Noored tüdrukud laulsid vööris. Mõtlesin kaua, kes need inimesed on ja miks nad viiakse kaugetele saartele. Tol hetkel oli meie reisi marsruut juba suletud ümbrikust välja võetud ja meile kätte antud. Mingi elementaarne

tunne minus ütles, et tegemist on ülekohtuga. Näiteks tüdrukud, kes laulsid, olid väga ilusad, ja ma ei osanud kujutleda, et nad on milleski süüdi. Või need imikutega emad. Mis nad teinud on? Küsida ka ei tohtinud. Olime küüdimehed, sõitsime üle Leete, aga kellega ja milleks?

Möödus päev, päike loojus. Teisel päeval olime jõudnud juba kaunis kõrgele põhja. Öösel sähvisid eredad virmalised. Mitmed vangid, kes ei saanud und, tulid tekile põhjavalgust vaatama.

Kohtasime esimesi jäälaike. Sõitsime ettevaatlikult, sest radar ei funktsioneerinud korralikult. Siin-seal kõrgus silmipimestavalt valgeid jäämägesid.

Kord hüüdis keegi vangidest: vaadake, jääkarud! Me vaatasime silmi kissitades polaarpäeva sära, kuid ei näinud kedagi: olid karud läinud, või polnud nad veel tulnud, või nägi naine viirastust, mis on tavaline asi nii kõrgel põhjas, nii kaugetel laiuskraadidel.

Vett jätkus veel ainult joogiks, pesta ja habet ajada enam ei saanud. Hakkasime kaotama inimpalet, algul väliselt, pärast ka sisemiselt. Äkki
(siin katkeb kapteni jutustus).

MINU VAATEPUNKTIST

Ma olen sellest kohast üle lennanud.

Nimelt avanes mul hiljuti võimalus käia New Yorgis. Seal on kõike hirmus palju, vähemalt uustulnukale. Elamused olid huvitavad, aga neist ehk mõni teine kord.

Paar sõna tagasisõidust. Lennukile registreerimiseks oli kohutav saba. Igasugused sportlased ja *playboy*'d oma elektroonikaaparatuuriga. Ometi jäi enne lendu veel pool tundi aega. Tahtsin osta suitsu, kuid selgus, et suitsu saab osta ainult kuni tund aega enne lennuki väljumist. Pood-ise oli avatud! See meenutas Moskvat, tuli tuttav tunne. Jõime Andresega ühe kiire viski ja ma istusin lennukisse. Juba siis hakkas hämarduma. Teadsin, et uni niikuinii ei

tule. Stjuardess ütles, et lennuk maandub nelja tunni pärast tunniks ajaks Ganderis. Ma ei teadnud, mis see Gander tähendab. Kõik peale minu teadsid ja noogutasid. Ma ei julgenud mitte kelleltki küsida, kus on Gander, kõik venelased olid väga hästi riides. Lõin mõttes käega, sest mis see teadminegi oleks aidanud. Pärast väsitavat päeva jäin enesele märkamatult magama. Kui ärkasin, oli möödunud kolm ja pool tundi. Stjuardess ütles, et poole tunni pärast maandume Ganderis. Mul oli heameel, et oleme nii palju sõitnud, sest küllap on pool teed läbi. Aga ikkagi — kus on Gander? Iirimaal mitte, seal on Shannon. Kus siis veel? Ega mitte Skandinaavias? Seda ma ei julgenud loota. Gröönimaal? Kuni ma nii mõtlesin, maanduski lennuk Ganderi öisel lennuväljal. Linna ennast ei paistnud kuskil. Oligi vist ainult suur transiitlennuväli. Kui jaamahoonesse läksime, puhus pinnatuisk. Kuskilt ei saanud aru, mis maa, mis riik. Kaubad nagu kaubad ikka, pepsi nagu ikka pepsi. Tüki aja pärast märkasin ootesaali nurgas kaarti. Hiilisin sinna ja nägin, mida olin kartnud: olime alles Kanadas, Newfoundlandi saarel. Issand jumal, me olime neli tundi õhus olnud ja me polnud veel ookeani kohal käinudki! Vajusin kössi. Konutasin, kuni kutsuti lennukisse. Rihmad pandi kinni. Tuiskas ja oli kottpime. Jungil on tuntud termin *Nachtmeerfahrt*. Ma ei teadnud isikliku kogemuse järgi, mis see on. Nüüd teadsin. Ega sa aru ei saa, millal Atlandi ookean algab. Ja kui sügaval all ta on, ja kui sügav ta ise on. Vahtisin aknast välja. Kuu paistis. Pärast tuli *aurora borealis*. Kuidas ta mässas! Aga all süsimust, ei midagi. Puhas alateadvus. Ja siis — jäämäed. Jääsupis seisid laevad, nende tuled peegeldusid vees. Nagu jaanimardikad. Kes olid laevades, mida mõtlesid? Olid nad kõigeks valmis? Ja virmalised vehklesid . . .

Pärast hakkas päike tõusma. Kell üks või kaks öösel. Lendasime ju itta. Ängid kadusid.

VEEL ÜKS MÄLESTUS NEW YORGIST

Ameerika lavastaja Jonas, Leedust emigreerinu (mäletate imelikku stseeni takso ja võsast väljunud tundmatuga), ütles mulle ühel hommikul:

«Kuule, mul on vaja verd.»

Naersin südamest ja kaua, kuid tema jäi oma juurde: temal on vaja ja vaja. Heakene küll, läksime siis kahekesi välja. Kell võis olla kümme hommikul, aprillikuus, ja temperatuur oli umbes nelikümmend kraadi Fahrenheiti järgi, tuul puhus ookeanilt ja sadas päris ühtlast vihma. Temal hakkas äkki kiire, võtsime takso, aga see sattus muidugi ummikusse. Ameerika lavastaja arvas, et taksojuht ei oska sõita, valis vale tänava, siis ta sõimas taksojuhti, aga neeger ei teinud teist nägugi, pani vastu. Kui olime veerand tundi mõttetult oodanud, kargas ta autost välja ja karjus: «Kurat, lähme parem jala!» Aga ta oli ikkagi vist midagi enne kokku leppinud, sest me jooksime nii kuidas jalad võtsid. Olime õnneks vihmavarjud kaasa haaranud, aga eks nii kõik teisedki, ja inimsummas põrkasid meie vihmavarjud teiste omadega pidevalt kokku. Kõik ütlesid muidugi *sorry*, aga tegemist oli küll. Mitu korda sattus jalg lompidesse, sokid said märjaks. Meie eesmärgiks oli mister Kelly, kelle kontor asus vist Teisel avenüül. Sinna oli kümmekond kvartalit ja kogu vahemaa läbisime joostes, nagu ma juba ütlesin. Lõpuks olime lubatud maja ees. Läksime sisse ja vahtisime all nimetahvlit. «Siin pole mingit Kellyt,» ütles mu sõber ahastades. «Vaatame kõrvalmajja,» ütlesin mina. Aga samas nägin nime «Kelly». Sõitsime liftiga üles. Kelly büroo oli kuuendal korrusel. Klaasseina taga tegid naised parukaid. Kelly oli väljakäigus ja tuli mõne minuti pärast. Mu sõber seletas talle, et tahab verd, kuid sellist, mis ei määri. Kelly noogutas ja oli kohe tagasi umbes õllepudeli-suuruse vereanumaga. Mu sõber võttis korgi ära ja katsus sõrmega. Veri oli võrdlemisi ehtsa väljanägemisega — «Aga kas ta pesus ära tuleb?» küsis mu sõber. Kelly oli aus mees. Ta vangutas nukralt pead ja ütles, et päriselt ei tule.

Mu sõber rääkis, et tal oleks vaja pestavat verd, et ta ei saa ju pärast iga etendust uut kostüümi tellida! Kelly mõistis asja, kuid ei saanud meid kuidagi aidata. Tõsi, ta soovitas mahla sisse segada šampooni. Kuid seda mu sõber teadis, see polnud talle uudis. Jätsime Kellyga südamlikult hüvasti ja tulime välja. Verd muidugi ei ostnud, sest sõber ütles, et kinos sobiks see hästi, mitte aga teatris. Väljas Teisel avenüül oli vihm üle jäänud ja jalakäijad vihmavarjud kokku pannud. Püüdsin sõpra lohutada, aga tema kehitas vaid õlgu. Küsisin, miks ta pöördus just Kelly poole. «Kelle poole siis veel?» oli tema vastus. Hakkasime üle lompide hüpates liikuma Broadway suunas. Taevas liikusid tormised pilverünkad, mis pikkamööda ja üha enam avasid meile sinist. New Yorgis muutub kliima, või õigemini ilm, väga ruttu, mõne minutiga, sest ookeanilt tuleb igasugu imelikke hoovusi. Nii palju siis verest.

Kommentaariks. Bob Kelly, teatritarvete töökoja omanik, on tõesti olemas, ja ta äri on NYC-s üks tuntumaid. Aga ta ei asu Teisel avenüül, nagu autor räägib, vaid täpne aadress on 151 West 46 Street, ja liftiga tuleb sõita 10. korrusele, mitte 6-ndale.

EPILOOG

Üks kommentaar kutsub välja teisi. Teost lõpetades jääb ikkagi südamele palju lahtisi küsimusi, iseäranis lugejal. Püüame mõnedki neist lahendada.

Helsingisse sõitmise sümboolse tähenduse olen juba varem ära seletanud.

Suur hulk teksti on pühendatud kellelegi Poderile, kes pärast enam ei ilmu. Aga tegelikult nägin teda vaid kord trammi peale minemas, ja see on kõik. Muud me temast ja ta edasistest plaanidest ei tea.

Jutukat kooliõpetajat olen kohanud siin ja seal, kuid tema jutud on nüüd puudutanud teemasid, mis ei mahu käesoleva loo raamidesse.

Filmirežissöör oli muidugi puhtalt välja mõeldud.

Öisel maanteel kohtasime üht last, kohtasime ainult hetkeks. Ta on suuremaks kasvanud, läks kooli ja tutvus seal uusaegsete õpetusvormidega, mis talle loomulikult suurt huvi pakkusid.

Joosep?

On tendentse, mis näitavad, et ta on olemas. Paari aasta pärast toimusid Tallinna raudteel suured streigid. Räägitakse, et ka põhjapoolkera kohal hakkab osoonikiht hajuma. Viimasel sügisel polnud müügil elektripirne. Iru lähedalt metsast leiti tundmatu isiku laip. Mu vererõhk on tavalisest kõrgem. Kuid need on ainult tendentsid, midagi konkreetset ei saa kahjuks öelda.

Ka sel kevadel nägin koiduliblikaid lendlemas. Minni on mulle endiselt armas.

Tema soovitusel olgu nüüd lisatud veel mõned näpunäited:

Täiskasvanud taluvad verekaotust märksa kergemini kui lapsed.

Naised taluvad suuremat verekaotust kui mehed.

Kõhnad aga suuremat kui täidlased.

Vigastatud jäseme ülestõstmine vähendab verejooksu vigastatud piirkonnast.

Kui veri ei ole kokkusobiv, siis algab ülekantud vere erütrotsüütide kleepumine, mis võib esile kutsuda väga raske seisundi niinimetatud transfusioonijärgse šoki näol.

Doonoriteks võetakse terveid, 20—40-aastasi isikuid.

Vere regeneratsiooni soodustab kõrge kalorsusega täisväärtuslik toit.

Armastus käib kõhu kaudu.

Kes armastab, see kaua elab.

Pika elu jooksul võib inimene kogeda kohutaval hulgal kõikvõimalikke sündmusi.

Vahel aga ei juhtu midagi.

Veepind on liikumatu.

Tuul ei puhu, liiva ei lenda.

Ja valgus on sinisem või punasem, kui olema peaks.

Oktoober 1989

Uni, M.

U 66 Doonori meelespea. — Tln.: «Kupar», 1990. 192 lk.

Oma uues romaanis viib kirjanik meid vampiiride maailma. Kes need vampiirid tegelikult on? Ka see küsimus lahendatakse teose lõpul.

84. 3E

Toimetaja A. Rammus
Tehniline toimetaja R. Lusti
Korrektor I. Viiding
Laduda antud 05. 12. 1989
Trükkida antud 06. 04. 1990
Formaat 84X108/32
Trükipaber nr. 2
Kiri: baltika
Kõrgtrükk
Trükipoognaid 6,0
Tingvärvitõmmiseid 10,5
Tingtrükipoognaid 10,08
Arvestuspoognaid 8,57
Trükiarv 25 200
Tellimus nr. 1984
Hind rbl. 2.50
Tellitud töö
Kirjastuskooperatiiv «Kupar», Tallinn 200001, Harju tn. 1
Trükikoda «Vaba Maa», Tallinn 200001, Pikk tn. 58